

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
GAZDÁLKODÁSTANI DOKTORI ISKOLA

Az Európai Unió kelet-közép-európai
tagállamainak felzárkózása a Monetáris Unióhoz

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Szerző: Bognár Rita

Témavezető: Dr. Zeller Gyula

Doktori Iskola vezető: Dr. Bélyácz Iván

Pécs, 2011

Köszönetnyilvánítás

Szívó! jövő köszönettel tartozom nagymamámnak, aki mindig tanulásra biztatott, mert teljes bizonyossággal hitte, hogy a tudomány az, amit senki sem vehet el tőlünk. Köszönöm neki az együtt átvirrasztott éjszakákat és habár a sors nem tette lehetővé, hogy ezt olvassa, hitt bennem és hitt abban, hogy a forint helyett euróban fizethet egykor.

A legőszintébb tisztelettel és szeretettel tartozom édesanyámnak, akitől közgazdasági indíttatásom mellett a disszertáció készítése során is rengeteg érzelmi és anyagi támogatást kaptam, hogy közgazdasági tanulmányaimat doktori szinten végezhessem, aki nemcsak az otthon biztonságát, de a folyamatos továbblépéshez szükséges lendületet, és energiát is adta.

Köszönettel tartozom édesapámnak, aki több konferenciára is átutazta velem az országot, hogy rengeteg hasznos javaslatot kaphassak kutatási tevékenységemhez. Nagyon köszönöm nővérem támogatását, aki gyermekeivel mindig tudta, mikor kell érkezni, hogy egy kis kikapcsolódással töltődhessek fel. Köszönettel tartozom sógoromnak, aki mikor beteg voltam gyógyított, amikor történelmi tudására volt szükségem lexikonként állt mellettem. Köszönöm sógorom édesanyjának, hogy jóban-rosszban szeretettel gondolt rám. Köszönöm unokahúgomnak és unokaöcsémnek azt a sok mosolyt, együtt töltött órát, ami energiát adott a folytatáshoz. Köszönöm családom megértését, hogy e disszertáció készítésekor kevesebb időt tudtam velük tölteni.

Köszönöm munkáltatóimnak, a PTE ÁOK dékánjainak, hogy segítették tanulmányaimat.

Hálás köszönettel tartozom ifj. Dr. Zeller Gyula, témavezetőmnek szakmai támogatásáért, hogy mindig készségesen segítette előrehaladásomat.

Köszönettel tartozom Dr. Bélyácz Iván Professzor Úrnak, a Gazdálkodástani Doktori Iskola vezetőjének, az MTA doktorának, aki az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának elnöke, hogy hitt kitartásomban és támogatta előrehaladásomat.

Nagyon köszönöm Dr. Gál Zoltánnak és Dr. Balogh Lászlónak a disszertáció előopponensi véleményének elkészítését, melyben nagyon hasznos konkrét tanácsokkal, javaslatokkal és kiegészítésekkel segítették e disszertáció végső formába öntését.

Köszönettel tartozom a Közgazdaságtudományi Kar vezetőségének, oktatóinak és ügyintézőinek, hogy mind alapidplomám, mind a Doktori Iskolai tanulmányaim során biztosították a magas szakmai színvonalat. Köszönöm Hetesi Mária, Héráné Tóth Andrea, Márk Sarolta Phd ügyvivők mosolyát, kedves szavait, biztatását és a zökkenőmentes tanulmányokat. Köszönöm mindazon barátok, kollégák, ismerősök, konferenciaszervezők, lektorok, oktatók támogatását, akik hozzájárultak e disszertáció elkészüléséhez.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás.....	2
Tartalomjegyzék.....	4
Rövidítések és betűszavak jegyzéke	6
Ábrák jegyzéke	7
Táblázatok jegyzéke	9
Bevezetés.....	11
1. A Gazdasági és Monetáris Unió elméleti modellje	15
2. Az európai gazdasági és monetáris integráció történelmi áttekintése.....	27
2.1. Az Európai Monetáris Unió létrejöttének előzményei.....	28
2.2. Az Európai Gazdasági és Monetáris Unió létrejöttének szakaszai	33
2.3. Az euró bevezetésének időbeni szakaszai	35
2.3.1. Első fázis 1998. május 1- 3. – 1998. december 31.	35
2.3.2. Második fázis 1999. január 1 – 2001. december 31.	35
2.3.3. Harmadik fázis 2002. január 1 – 2002. február 28.	37
3. A gazdasági és monetáris uniós tagság valamint az euró bevezetésének előnyei és hátrányai a kelet-közép-európai országok számára	39
3.1. Előnyök az üzleti szféra számára	43
3.2. Előnyök az állampolgárok számára.....	45
3.3. Előnyök és változások a pénzügyi szektorban	46
3.4. Hátrányok az üzleti szféra számára	48
3.5. Hátrányok az állampolgárok számára	49
3.6. Hátrányok és veszteségek a pénzügyi szektorban.....	50
4. Konvergencia kritériumok	53
4.1. Maastrichti kritériumok.....	54
4.1.1. Árstabilitás	54
4.1.2. Az államháztartás fenntartható pénzügyi helyzete	54
4.1.3. Árfolyam-stabilitás	55
4.1.4. Kamat-konvergencia.....	55
4.1.5. Jegybankra vonatkozó előírások.....	55
4.2. Stabilitási paktum.....	58
4.3. Gazdasági ciklusok.....	62
4.3.1. GDP ciklusok.....	64
4.3.1.1. Cikluskorreláció.....	66
4.3.1.2. Előretartás –késleltetés, avagy a ciklusok fáziseltolódása.....	67
4.3.1.3. Az üzleti ciklusok volatilitása.....	69
4.3.1.4. Az üzleti ciklusok tartóssága	71
4.3.1.5. Impulzusválasz/Euróövezeti sokkok hatása	72
4.3.2. Ipari termelés	72
4.3.3. Kereskedelem.....	73
4.3.4. Fogyasztás, szolgáltatások, beruházások.....	75
4.4. GDP cikluskorreláció 1999-2009 között.....	78
5. Az euróvezetethez felzárkózó gazdaságok konvergenciája	81
5.1. Nominális konvergencia az új EU –tagállamokban	83
5.1.1. Az államháztartás fenntartható pénzügyi helyzetére vonatkozó költségvetési kritériumok.....	83
5.1.2. Az infláció kritérium.....	89

5.1.3. A kamatláb kritérium	95
5.1.4. Árfolyam-politika	96
5.1.4.1. Folyó fizetési mérleg egyenleg.....	96
5.1.4.2. Az ERM-2 árfolyamrendszer.....	98
5.2. A gazdasági válság és hatása a konvergencia folyamatra	105
5.3. Reál-konvergencia.....	114
5.3.1. Jövedelem-konvergencia.....	116
5.3.2. Bérkonvergencia	118
5.3.3. Árkonvergencia.....	119
5.3.4. EU2020 stratégia és a reálkonvergencia	121
5.4. Szerkezeti konvergencia	125
5.5. Magyarország felkészülése a GMU csatlakozásra és az euró bevezetésére.....	128
5.6. Az euró <i>bevezetésének</i> lehetséges időpontja 2007-ben Expert Choice elemzés alapján.....	138
6. Az Európai Unió 2007-2013-as költségvetése és a konvergencia.....	143
6.1. Költségvetési elvek.....	144
6.2. Az Európai Unió költségvetési bevételi forrásai	147
6.3. A költségvetés kiadási oldala 2007 és 2013 között.....	149
6.4. A támogatások hatása a GDP-re és foglalkoztatottságra.....	153
6.5. A kibővült EU speciális problémái	155
7. Összegzés	157
Irodalomjegyzék	165
Internetes források:	174
1. sz. melléklet: Maastrichti kritériumok	175

Rövidítések és betűszavak jegyzéke

	<i>Magyar nyelvű jelentés</i>	<i>Angol nyelvű jelentés</i>
Euratom	Európai Atomenergia Közösség	European Atomic Energy Community
<i>ECU</i>	európai valutaegység	European Currency Unit
EGK	Európai Gazdasági Közösség	EEC – European Economic Community
EK	Európai Közösség	EC – European Community
EKB	Európai Központi Bank	ECB - European Central Bank ESCB – European System of Central Banks
<i>EMCF</i>	Európai Monetáris Együtműködési Alap	European Monetary Cooperation Fund
<i>EMI</i>	Európai Monetáris Intézet	European Monetary Institute
<i>EMS</i>	Európai Monetáris Rendszer	European Monetary System
<i>EPU</i>	Európai Fizetési Unió	European Payments Union
<i>ERM</i>	árfolyam-mechanizmus	exchange rate mechanism
EU8	Cseh Köztársaság, Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia	Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Hungary, Poland, Slovenia, Slovakia
EU8+2	Cseh Köztársaság, Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia+ Románia, Bulgária	Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Hungary, Poland, Slovenia, Slovakia+ Romania, Bulgaria
EU10	Cseh Köztársaság, Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Málta, Ciprus	Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Hungary, Poland, Slovenia, Slovakia, Cyprus, Malta
EU10+2	Cseh Köztársaság, Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Málta, Ciprus, Románia, Bulgária	Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Hungary, Poland, Slovenia, Slovakia, Cyprus, Malta, Bulgaria, Romania
EUSz	Szerződés az Európai Unióról	Treaty of the European Union
GMU	Gazdasági és Monetáris Unió	EMU – Economic and Monetary Union, European Monetary Union
<i>IMF</i>	Nemzetközi Valutaalap	International Monetary Fund
<i>HICP</i>	Harmonizált fogyasztói árindex	Harmonised Index of Consumer Prices
KBER	Központi Bankok Európai Rendszerre	ESCB – European System of Central Banks
<i>OPEC</i>	Kőolaj-exportáló Országok Szervezete	Organization of Petroleum Exported Countries
<i>OCA</i>	Optimális valutaövezet	Optimum Currency Area
<i>TARGET</i>	Transz-Európai Automatizált Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer	Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Euró tartalékok és US dollár tartalékok részesedése az összes allokált devizatartalékból (amerikai dollár millióban), 1999-2010	52
2. ábra a) GDP ciklusok a kelet-közép-európai országokban, 1992-2002	65
b) Euróövezet tagállamainak GDP-ciklusai, 1980-2002	65
c) A kontrollcsoport országainak GDP ciklusai, 1980-2002	66
3. ábra: GDP- GMU aggregált ciklussal való korreláció szintje, 1983-2002	67
4. ábra: GDP –tartósság, 1983-2002	71
5. ábra: Ipari termelés - Korreláció a GMU országok aggregált ciklussal, 1983-2002.....	73
6. ábra: Export- korreláció a GMU országok aggregált ciklusával, 1983-2002	74
7. ábra: Import- Korreláció a GMU aggregált ciklussal, 1983-2002	75
8. ábra: Beruházás- korreláció a GMU aggregált ciklussal, 1983-2002	76
9. ábra: GDP volumen euróban a Kelet-közép-európai 8 tagállamában, a Gazdasági és Monetáris Unió tagállamaiban és a Kontroll csoportban, 1999-2009	80
10. ábra a) Az államháztartási egyenlegek alakulása (a GDP százalékában) az EU-hoz 2004-ben csatlakozott kelet-közép-európai államokban, 1998 – 2009.....	85
b) Az államháztartási egyenlegek alakulása (a GDP százalékában) az EU-hoz 2007-ben csatlakozott Romániában és Bulgáriában, 1998 – 2009.....	86
c) Az államháztartási egyenlegek alakulása (a GDP százalékában) az EU-hoz 2004-ben csatlakozott balti államokban, 1998 – 2009	86
11. ábra: Fogyasztói árindex alakulása az Európai Unióban 2007-ben	95
12. ábra: A folyó fizetési mérleg GDP arányos egyenlege a kelet-közép-európai és balti gazdaságban, 1999-2003 között az EU csatlakozást megelőzően.....	97
13. ábra: A folyó fizetési mérleg GDP arányos egyenlege a kelet-közép-európai és balti gazdaságokban, 2004-2008	98
14. ábra: Pénzügyi válságok összehasonlítása	106
15. ábra: Az Euróban számított GDP/fő alakulása aktuális árfolyamon, 1999-2003.....	116
16. ábra: 1 főre eső (euróban számított) GDP volumen, 2004-2009	117
17. ábra: Az euróban számított havi átlagos munkabérek aktuális árfolyamon, 2000-2003	118

18. ábra: 1 havi euróban meghatározott minimálbér a régi és új tagállamokban, 2010.....	119
19. ábra: Háztartások végső fogyasztásának komparatív árszínvonala beleértve az indirekt adókat, 1999-2010 (EU-15=100).....	120
20. ábra: A mezőgazdaságban alkalmazottak aránya a teljes munkaerő-állományon belül, 1999-2003	126
21. ábra: 1000 lakosra jutó a mezőgazdaságban alkalmazott létszáma (fő) a teljes munkaerő-állományon belül, 2003-2007	126
22. ábra: Az államháztartási hiány tervezett csökkenése	132
23. ábra: A GDP éves növekedése Magyarországon az alappályán és gyorsabb növekedés esetén%	133
24. ábra a) A magyar export EU-s és EU-n kívüli%-os megoszlása	134
b) A magyar import EU-s és EU-n kívüli%-os megoszlása	134
25. ábra: Európai Uniós kiadások (2007-2013) megoszlása	148
26. ábra: Specifikus programok százalékos részesedése a 7. Keretprogram költségvetéséből	151

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Optimális valutaövezet elmélet	18
2. táblázat: Üzleti ciklus korreláció-elemzések.....	21
3. táblázat: ECU, mint elszámolási egység.....	31
4. táblázat: GDP előretartás vagy lemaradás a korrelációban a GMU aggregátumhoz képest, 1983-2002	68
5. táblázat: A konjunktúraciklus ingadozása/volatilitása az euróövezethez képest, 1983-2002	70
6. táblázat: GDP ciklus korreláció, 1999-2009	79
7. táblázat: Egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson számolva EU10+2 országokban 1998-2009, EU 15=100	82
8. táblázat: Költségvetési deficit a GDP%-ában az EU10+2 tagállamaiban, 2004- 2007.....	87
9. táblázat: Államadósság a GDP%-ban az EU10+2 tagállamaiban, 2004-2007	88
10. táblázat: A fogyasztói árindex alakulása az EU10+2 tagállamaiban, 1998-2003.....	93
11. táblázat: A fogyasztói árindex alakulása az EU8+2 tagállamaiban, 2004-2007.....	94
12. táblázat: Az euró bevezetésének céldátumai a 2004-ben csatlakozott 10 tagállamban.....	102
13. táblázat: Árfolyam-mechanizmus az EU10+2 tagállamokban 2004-2009	103
14. táblázat: Fogyasztói árindex 2004-2008 novembere közötti periódusban a balti és kelet-közép-európai országokban.....	109
15. táblázat: Államadósság a GDP%-ban EU10+2 tagállamaiban, 2004-2008.....	110
16. táblázat: A 2008. évi konvergencia jelentéssel és a 2008. évi végleges adatokkal kiegészített költségvetési deficit a GDP%-ában.....	111
17. táblázat: Egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson számolva EU10+2 országokban 1998-2010, EU 15=100	115
18. táblázat: A foglalkoztatottság aránya (%) a 20-64 éves populációban az EU8+2 tagállamaiban 2000-2009 között.....	121
19. táblázat: Az összes energia-fogyasztáshoz viszonyítva a megújuló energia%-os aránya 2007-2020 között az EU8+2 országaiban	122
20. táblázat: Anyagi nélkülözők%-a az összpopuláción belül az EU8+2 országokban 2007-2009-ben.....	122
21. táblázat: Bruttó hazai K+F ráfordítás az EU8+2 tagállamokban a GDP%-ban, 2004-2009	124
22. táblázat: A gazdaság szerkezete.....	125

23. táblázat: A költségvetés kiadási oldala az Európai Tanács 2005. dec.15-16-i megállapodása szerint, 2004. évi áron (milliárd euró).....	150
24. táblázat: Az EU regionális politikájának célkitűzései a Strukturális Alapok szerint.....	152
25. táblázat: A 2004-2006 közötti támogatások hatása a GDP-re és a foglalkoztatottságra 2006-ban (%-os eltérés a támogatások nélküli helyzethez képest).....	153
26. táblázat: A 2007-2013 közötti támogatások hatása a GDP-re és a foglalkoztatottságra 2015-ben (%-os eltérés a támogatások nélküli helyzethez képest).....	154

Bevezetés

Tudományos kutatási tevékenységem témájául az Európai Unióhoz 2004. május 1-jén csatlakozott kelet-közép-európai országok gazdasági felzárkózási folyamatának és a nominális valamint reál-konvergencia elemzését, illetve az euró bevezetésének folyamatát választottam. A téma napi aktualitása, jelentősége, fontossága és változatossága vitathatatlan. Kutatásom során azt vizsgáltam, hogy az újonnan csatlakozott országok, hogyan, milyen gazdasági folyamat révén, milyen gyorsan tudják teljesíteni a kritériumokat.

Az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott tíz ország közül a disszertációm négy tagállam részletesebb konvergencia elemzésére szűkítettem, melyek Lengyelország, Csehország, Szlovákia és nem utolsósorban Magyarország. A balti tagállamok, Észtország, Lettország, Litvánia, továbbá Szlovénia és a 2007-ben az Európai Unióhoz csatlakozott Románia és Bulgária részletes elemzése nem tartozik a disszertáció tárgyába. Bizonyos fejezetekben viszont nélkülözhetetlen az összes kelet-közép-európai ország elemzése.

A vizsgált országok számos velük szemben támasztott politikai és gazdasági feltétel teljesítése révén, egy hosszú felzárkózási folyamat eredményeként csatlakozhattak az Európai Unióhoz. Az integrálódási folyamat, a Csatlakozási Szerződés 2003. április 16-ai athéni aláírásával és 2004. május 1-jei hatályba lépésével, még nem zárult le. Az újonnan csatlakozott országok a szerződés aláírásával kötelezettséget vállaltak arra, hogy teljesítve az előírt kritériumokat teljes jogú tagjai lesznek az integráció következő lépcsőfokának, az Európai Gazdasági és Monetáris Uniónak. A kritériumok teljesítéséig derogációval rendelkező országgént vesznek részt a Monetáris Unióban. A 2004-en csatlakozott országok közül legelőször Szlovénia (2007), majd Málta és Ciprus (2008), ezt követően a visegrádi országok közül Szlovákia (2009) vezette be az eurót. A három balti tagállam közül Litvánia és Észtország 2004-ben, Lettország 2005-ben lépett be az euró előszobájába az ERM II-be, mely tagállamok közül Észtország 2011-es euróövezeti csatlakozását engedélyezte az Európai Bizottság.

Áttekintve az Európai Gazdasági és Monetáris Unió létrejöttének folyamatát, az euróhoz vezető utat, térek rá a kelet-közép-európai országok integrálódási folyamatának elemzésére. Dolgozatom fő célja ezen országok nominális, reál- és szerkezeti /strukturális konvergenciájának bemutatása és a konvergencia összehasonlítása.

A konvergencia sokrétegű és többéves folyamat, amely a mindennapi gazdasági és politikai élet középpontjában áll. Amikor konvergenciáról beszélünk általában ez alatt a maast-richti kritériumrendszer által támasztott nominális konvergenciát vizsgáljuk elsősorban. A nominális konvergencia, a tagállamok Közösségen belüli egyenlőtlenségeinek felszámolása arra irányul, hogy a tagállamok főbb pénzügyi mutatói tekintetében stabilak legyenek, és a gazdaságok egyensúlyi mutatói közeledjenek. A konvergencia másik fontos nélkülözhetetlen eleme emelett a reálkonvergencia, amely azt jelenti, hogy a fejletlenebb tagállamok gazdaságának fejlettségi szintjét és a lakosság életszínvonalát a fejlett tagállamokéhoz kell közelíteni. Reálkonvergencián a gazdasági szerkezet hasonlóságát és a gazdasági fejlettség hasonló szintjét értjük.

A konvergencia-kritériumok teljesítésének elérése érdekében a csatlakozott országok kormányainak és központi bankjainak együttműködése a Központi Bankok Európai Rendszerével, nélkülözhetetlen. A kormányok fiskális és monetáris politikáját e kritériumoknak alárendelve, valamint az országok érdekeit szem előtt tartva célszerű alakítani. Az Európai Unió Szerződésében a konvergencia kritériumok összefüggő, egységes csomagot képeznek, és valamennyit teljesíteni kell, mivel a Szerződés egyenlő alapon sorolja fel a kritériumokat, és nem rangsorolja azokat. A konvergencia kritériumokat a tényleges adatok alapján kell teljesíteni, alkalmazásukban következetesen, átláthatóan és egyszerűen kell eljárni. A konvergenciát tartósan kell elérni, és nem csak egy bizonyos időpontban.

A konvergencia folyamat célja az is, hogy csökkentse az euróövezethez történő csatlakozással járó hátrányokat és növelje az előnyöket. A disszertáció áttekintést nyújt a Monetáris Unió és az euró előnyeiről, valamint hátrányairól.

Az új tagországok különböznek egymástól gazdasági szerkezetük, árfolyam- és monetáris rendszerük, valamint a nominális és reálkonvergenciában elért szint tekintetében, ezért nem lehet csupán egyetlen követendő utat kijelölni számukra. Az újonnan csatlakozott országok múltjában sok a hasonlóság, de ez nem jelent korántsem egységes gazdaságpolitikát. Habár a visegrádi országokban a kiinduló feltételrendszer és az alkalmazott gazdaságpolitika hasonló, eltérő időben várható a nemzeti valuták euróra történő cseréje.

A téma aktualitását mutatja, hogy a feldolgozott irodalom naponta változó cikkeket, tanulmányokat, valamint elemzéseket tartalmaz.

A téma azért is érdemel figyelmet, mert a Monetáris Unióhoz megfelelő feltételekkel történő csatlakozás, sok régi konvenciótól szabadítja meg és teszi átláthatóbbá a gazdaságpo-

litikát, hozzájárulva az európai országok gazdasági fejlődésének, az emberek életszínvonalának növeléséhez. Ehhez nélkülözhetetlen feltétel az egységes gondolkodásmód.

A közös pénz bevezetéséhez vezető út során folyamatos gazdaságpolitikai beavatkozások szükségesek. Vizsgálatom tárgyát képezi az infláció, az államháztartási hiány, az államadósság, a hosszú lejáratú kamatlábak, az árfolyam-politika mellett a foglalkoztatottság, a munkanélküliség, a bér- és ár-konvergencia alakulása. További kutatási lehetőség, hogy az Európai Unió a jövőben átalakítja-e a maastrichti kritérium-rendszert és a Stabilitási és Növekedési Paktumban előírt feltételeket a változó világgazdasági helyzet, a konjunktúra-ciklusok és a gazdasági válság hatására, és ha igen, akkor ennek milyen hatásai lesznek a későbbi bővítési folyamatokra.

Kutatásom célja elemezni, hogy az új tagországok részére a Monetáris Unióhoz történő csatlakozás és az euró bevezetése milyen előnyökkel és hátrányokkal jár. A kormányok fiskális és monetáris politikáját e kritériumoknak alárendelve, valamint az országok érdekeit szem előtt tartva célszerű alakítania. Kutatási célkitűzéseim között szerepel az euró hazai bevezetésének jogi, gazdasági és technikai folyamatának lehetséges módját elemezni. Célom vizsgálni, hogy az euró bevezetésének késleltetése milyen hatással lehet a gazdasági növekedésre és milyen megszorító programokat kell kidolgozni a költségvetési egyensúly kialakítására.

Kutatásom során felhasználtam a nemzetközi és hazai kutatásokat tartalmazó irodalmi forrásokat. Ezeket kiegészítve korszerű statisztikai módszerekkel végzett saját elemzésekkel, illetve internetes kutatások és egyéb külföldi és hazai médiumokban megjelenő publikációk alapján végeztem elemzéseket.

Az értekezés készre írásakor még nem jelentkezett az eurózóna válsága és az adósságkriszisz, ezért azok irodalmának feldolgozásával és elemzésével a disszertáció nem foglalkozhatott.

A többéves kutatási időszak alatt vizsgált hipotéziseimet a disszertációban a következők szerint összegzem:

H1: A kelet-közép-európai felzárkózó országok az optimális valutaövezet elmélet kritériumaihoz jobban illeszkednek, mint az eurózóna tagok. Ezen hipotézis disszertációban történő elemzésekor az optimális valutaövezet elméleti alapjait és az elmélet továbbfejlesztéseit vizsgálom. A vizsgálat során a kelet-közép-európai országok és az Európai Gazdasági és Monetáris Unió euróövezetét alkotó országok optimális valutaövezet kritériumhoz való viszonyát is elemzem.

H2: Az euró bevezetése a felzárkózó tagállamok részére előnyt jelent. Az Európai Unió tagjaként a kis és nyitott gazdaságok részére a valutaunió endogén hatásai előnyt biztosítanak. A közös valuta, az euró bevezetésének a tagállamok gazdaságára való pozitív és negatív hatásait vizsgálva, az euró bevezetése előnyösebb, mint az euróövezeten kívül maradás.

H3: Az euró bevezetésének időzítéséről történő legoptimálisabb döntéshozatalhoz a maastrichti konvergencia kritériumok teljesítése, a nominális konvergencia mellett, a reálkonvergencia előrehaladási foka is döntésbefolyásoló tényező.

H4: A gazdasági válság közelebb hozza a kelet-közép-európai országok részére a konvergencia kritériumok teljesítését. A gazdasági válság hatására az Európai Unió a pénzügyi integráció átstrukturálásával, a pénzügyi szabályok szigorításával, a felzárkózó országok strukturális reformok meghozatalával járulnak hozzá a gazdasági stabilitásához. A reformok által meghozott szigorítások és ellenőrzések elősegítik a kritériumok teljesítéséhez szükséges időintervallum lecsökkentését.

H5: A gazdasági válság következtében az Európai Unió nyugat-európai és kelet-közép-európai tagállamainak korporatív előnye származik az euróövezet kiterjesztésével. Az integráció földrajzi kiterjesztésével az integráció mélyítésével a világpiaci versenyben nagyobb súllyal tudnak fellépni.

H6: Az Európai Unió költségvetési kerete, összetétele és regionális politikája, a lisszaboni és az EU2020 stratégiával összhangban gyorsítja a konvergencia folyamatot. Az Európai Unió regionális politikájába épített kohéziós politika a konvergenciát segíti elő, növekedési célkitűzései húzóerőként hatnak az új tagállamokra, köztük a nyugat-európai gazdasággal leginkább integrált kelet-közép-európai országokra.

1. A Gazdasági és Monetáris Unió elméleti modellje

A fejezet első részében az Európai Gazdasági és Monetáris Unió integrációjának elméleti háttéréül szolgáló optimális valutaövezet elméleteket (Optimum Currency Area, röviden OCA) mutatom be.

Robert Mundell a valuta unióról 1961-ben publikált tanulmánya szerint, a valutaunió fennállása főként attól függ, hogy a valutaunió mennyire tud közel kerülni az optimális valutaövezet elképzeléséhez. **Az optimális valutaövezet teóriája azt mondja ki, hogy ha egy monetáris unió nem optimális valutaövezet, akkor a tagok egy részénél makroökonómiai költségek fognak jelentkezni** (magasabb munkanélküliség, alacsonyabb termelés), amely részvételi költség meghaladja a közös egyetlen valuta mikroökonómiai előnyeit (alacsony tranzakciós és fedezeti költségek).

A gazdasági integráció kérdéskörében már Adam Smith óta vitatják a közgazdászok a nemzetközi kereskedelmi korlátok csökkentésének jelentőségét. Ugyanakkor a tagállamok közötti konvergencia a neoklasszikus kereskedelmen és a Heckscher-Ohlin alapon nyugszik. [Yüceol, 2006] Számos tanulmány foglalkozott a gazdasági integráció elméletével. Úttörő tanulmányt készített Viner (1950), (1972); Myrdal (1956); Tinbergen (1965); Johnson (1972); Machlup (1976); Balassa (1976); Kenen (1976); Bröcker (1988); Flam (1992); Pohl&Sorsa (1994).

Összességében az integráció legalacsonyabb és legmagasabb formája is azt mondja, hogy a kereskedelmi korlátok felszabadítása (kereskedelmi integráció), a tényezők szabad áramlása és a nemzeti politikák harmonizálása és ezen politikák teljes egységesítése révén valósulhat meg az integráció. [Balassa, 1976].

Az optimális valutaövezet teóriája kezdetben az árfolyamrendszer kiválasztására fókuszált. Friedman 1953-ban a rugalmas árfolyamrendszert támogatta, mert ez jobban segíti a külső sokkok elkerülését. Nyolc évvel Friedman után, Mundell 1961-ben publikált cikket az optimális valutaövezetről, amely ezt belső tényezők áramlásának tereként tekinti. Az optimális kifejezést ő egy belső és külső gazdasági egyensúlyban lévő valutaunióra alkalmazza. Mundell számára az övezet szó nem egy földrajzi területet jelent. Ez több mint egy gazdasági régió, ahol homogén termékeket gyártanak, ahol a technológia és a tudás azonos szín-

ten van, és a régiókra egyforma hatással vannak a változások. A régió több ország integrációját jelenti.

A valutaövezet az a terület, melynek egyetlen valutája, egyetlen központi bankja van, s amely a régió monetáris politikáját irányítja. Más szóval ez azt jelenti, hogy **a tagállamok feladják saját monetáris politikájukat és csak egyetlen politikai eszközük marad, a fiskális politika**. Habár a régióban kötött, más régiókkal pedig rugalmas az árfolyama. Jelentős tényezőáramlású régióban nagyobb az egyetlen valuta jelentősége.

Mundellt (1961) követően McKinnon (1963) és Kenen (1969) definiálta az optimális valutaövezet lehetséges kritériumait és azzal foglalkoztak, hogy szabad-e, hogy egy régiónak, saját valutája legyen. A következő kritériumokat állapították meg:

- 1) Nyitottság foka: egy ország, amelynek kereskedelme az optimális valutaövezeten belül nagyarányú a hazai kibocsátásához viszonyítva, profitálhat az optimális valutaövezet-höz történő csatlakozásból.
- 2) Üzleti ciklusok és sokkok hasonlósága: az asszimetrikus sokkok és üzleti ciklusok növelik az országspecifikus politikák alkalmazását, ugyanakkor országspecifikus monetáris politika nem lehetséges egyetlen közös valuta övezetben.
- 3) Nemzetközi mobilitási faktor: magas munkaerő áramlás lehetővé teszi a kedvezőtlen asszimetrikus sokkok hatásainak kivédését, amely csökkenti az árfolyam-kiigazításra gyakorolt hatást.
- 4) Termékek diverzifikációja: egy ország, amely magas diverzitású termékeket exportál kevésbé sebezhető szektor-specifikus sokkok által, és kevésbé alkalmazza az árfolyamot, mint kiigazítási eszközt.
- 5) Fiskális transzfer: ellensúlyozza a valutaövezet asszimetrikus sokkjait.
- 6) A fiskális politikai integráció foka és az inflációs ráta közötti hasonlóság; az inflációs ráták közötti különbségek a magas inflációjú országokban csökkenthetik a versenyképességet; magas fokú politikai integráció már a valutaövezet létrehozása előtt is vezethet alacsony inflációhoz.

Az utóbbi években az euró bevezetése ösztönözte a monetáris integráció endogén hatásai körüli vitákat (lásd. Frankel és Rose, 1998; Fidrmuc, 2002; DeGrauwe és Mongelli, 2004)

További négy területről mondható el, hogy az endogenitás megjelenhet az új tagállamokban:

- a) kereskedelmi integráció endogenitása
- b) pénzügyi integráció endogenitása
- c) a szimmetrikus sokkok endogenitása
- d) termék és munkaerőpiaci rugalmasság endogenitása

Frankel és Rose 1998-ban írt tanulmányukban az optimális valutaövezet endogenitásának nevezik azt, hogy a valutaunióban való részvétel gazdasági ciklusok jobb együttmozgásához vezet a megnövekedett külkereskedelmi integráció miatt.

Az **1. táblázat** [Yüceol, 2006] úttörő szerzők észrevételeit tartalmazza az optimális valutaövezettel kapcsolatosan, melyekről elmondható, hogy ezek a korai elméletek jelentős gyengeségeket tartalmaztak. Az optimális valutaövezet elmélet tulajdonságaival kapcsolatosan vannak viták, a monetáris politika és árfolyamráta közvetlen irányításának előnyeivel kapcsolatosan, a hitelesség alapvető szerepe, a sokkok különböző hatásai, egy régió belül alkalmazható optimális valuta száma, munkaerő-piaci intézmények közötti különbség, a fő tulajdonságok komplexitása és egymástól való függése. Ahogy arra Tavlas, (2004) rávilágít ahhoz, hogy megértsük a monetáris unió előnyeit és hátrányait széleskörű gazdasági és politikai számítás szükséges. Az optimális valutaövezet tulajdonságainak kontextusában ez azt jelenti, hogy mind a fejlődő, mind a fejlett piacú tagállamok gazdaságának a stabilitás és a konzisztencia alapján kell valutarendszert választaniuk speciális reform célokat követve.

Az ideális kutatási módszer a világgazdaságot tekintené, és azt mutatná be, hogyan lehet a világot optimális valuta övezetekre felosztani. [Horváth J., 2003]

Az „optimális” és „optimum” kifejezéseket különbözőképp használják az optimális valutaövezet elméletek. McKinnon (1963) azt írja, hogy az optimum kifejezés arra a valutaövezetre alkalmazható, ahol hosszantartó a teljes foglalkoztatottság, az árstabilitás, és a külső fizetési mérleg egyensúlya. Kenen (1969) hasonló definíciót alkalmaz, ha az érvényes árfolyam rendszer fix, vagy rugalmas, fenntartja a külső fizetési mérleg egyensúlyt, anélkül, hogy munkanélküliséget okozna, akkor az a rendszer optimális. Grubel (1970) azt mondja,

hogy optimális azon országok, vagy régiók uniója, amely magasabb szintű jólétet biztosít annál, mint amikor külön valutaövezetek voltak.

Allen és Kenen, 1980-ban azt írják, hogy az optimalitás a fizetési mérleg költségek minimalizálását jelzi. Melitz (1995) azt mondja, hogy akkor lehetséges optimalitásról beszélni, ha az a kérdés, hogy mi a valutaövezet optimális kibővítése az egyes országok vagy régiók szemszögéből tekintve. Habár azzal érvelt, hogy ha a valutaövezet nagyságát adottnak tekintjük, akkor nem beszélhetünk optimalitásról, csak jóléti fejlődésről. [Horváth J., 2003] Ricci (1997) azt állítja, hogy a probléma természete teszi lehetetlenné az optimális valutaövezet részére hüvelykujj szabály azonosítását (amely egy olyan valutaövezet, amelyben való részvételtől minden tagnak pozitív nettó haszna származik).

1. táblázat: Optimális valutaövezet elmélet

Szerző (év)	Észrevételek az optimális valutaövezet tulajdonságairól
Corden (1972)	Kiadás kapcsolt politika és a monetáris politika közvetlen irányításának elvesztése
Mundell (1973)	Nemzetközi kockázatviselés a pénzügyi integrációban
Mundell (1973), McKinnon (2001)	Az egyetlen valutaövezet méretének jelentősége az, hogy egy közösségi valuta nagyobb és sokkal heterogénebb területet fog át.
Ishiyama (1975)	Komplexitás és kölcsönös egymástól függés tulajdonsága
Tower és Willett (1976)	Nincsen általános megállapodás az optimális valutaövezet minden egyes tulajdonságának mennyiségi fontosságáról
Kydland és Prescott (1977), Barro és Gordon (1983)	A hitelesség kérdése különösen akkor, ha néhány kormány ösztönzi, az alacsony infláció iránti elkötelezettség visszavonását, azért, hogy csökkentse a munkanélküliséget rövid távú Philips görbék között.
Bruno és Sachs (1985), Buiter (1999)	A kínálati sokkok különböző makroökonómiai hatásai, mint a második olajválság, asszimmetrikus sokkok és ciklikus divergenciák.
Robson (1987)	Az optimális valutaövezet tulajdonságainak mérési és meghatározási problémái vannak.
Calmfors és Driffil (1988)	A munkabér tárgyalások központosítása és a munkaerőpiaci eredmény közötti kapcsolat nem linearitása
Tavlas (1994)	A tulajdonságok inkonzisztenciájának és következetlenségének problémája.

Szerző (év)	Észrevételek az optimális valutaövezet tulajdonságairól
Buiter (1999)	A tagállamok nagyságának és nyitottságának problémája. Mint pl. Egyesült Királyság példája, amely túl kicsi és túl nyitott az optimális valutaövezethez.
Mongelli (2002)	A tulajdonságok rangsorolásának problémája.
DeGrauwe (2002)	A munkaerőpiaci intézmények különbözősége extra költséget jelenthet a monetáris unió létrehozásakor.
Grubel (2002)	A monetáris szuverenitás elveszett költségének meghatározása, és a valuta leértékelődés meghatározása rugalmas árfolyam mellett, egy tökéletlen munkaerőpiac és szakszervezeti erő világában.
Lombardo (2002)	A versenyképesség egyenlőtlensége a valutaövezet tagállamai között.
Horvath és Komarek (2003)	Optimális számú valuta használata egy régió belül
Tavlas (2004)	Széleskörű gazdasági és politikai számítás szükségessége a monetáris unióban való részvétel előnyeiről és hátrányairól.
Grauwe és Mongelli (2004)	Ha az optimális valutaövezet kritériuma nem teljesíthető, akkor az OCA endogenitása oldja meg a problémát és az új tagországok biztonságosan léphetnek az euróövezetbe.
Alesina és Perotti (2004)	Az Európai Unió szervezeti és döntéshozatali mechanizmusának legfőbb vonásai, figyelemmel a föderalisták és a szupranacionalisták közötti vitára.
Coudert és Couharde (2006)	A Balassa hatás kérdése, amely azt mondja, hogy a felzárkózó (tagjelölt) országok reálárfolyama felértékelődhet.

Forrás: Yüceol, 2006

Jean-Claude Trichet az Európai Központi Bank elnöke 2003-ban a pénzügyi kutatók Európai Tudományos Társasága alapításának 40. évfordulóján mondott beszédében kiemelte, hogy a valutaövezet optimalitását folyamatosan biztosítani kell, az üzleti ciklusok korrelációival, a fiskális politikának aszimmetrikus sokkokkal szemben teljesíteni kell funkcióját, a strukturális politikának támogatnia kell az euróövezet endogenitásának erősítését. Az euróövezet tagállamai között szoros a kereskedelmi kapcsolat. A kelet-közép-európai országok kereskedelmének kétharmadát az euróövezettel bonyolítja.

A fejezet második felében azt mutatom be, hogy az új tagállamok miként felelnek meg az optimális valutaövezet elmélet kritériumainak.

A 2004-ben csatlakozott tizenkét új tagállamot Darvas-Szapáry 2008 decemberében megjelent műhelytanulmányban elemezték az optimális valutaövezet kritériumai szerint és arra a következtetésre jutottak, hogy az új tagállamok sok esetben jobban teljesítik ezeket, mint a régiek. Tanulmányukban a külkereskedelmi integráltságot, az üzleti ciklusok összehangoltságát, a kibocsátás volatilitását, a gazdasági struktúrákat és a pénzügyi integrációt viszonyították az eurózóna 12 tagállamához.

A *külkereskedelmi integráltság* azért is fontos vizsgálati tényező, mert ezen keresztül gyűrizhetnek be leginkább az üzleti ciklusok egyik országból a másikba. [Frankel-Rose, 1998] Az új tagállamok közül a visegrádi országok exportjának legnagyobb része az euróövezetbe irányul, megállapítható, hogy erős a külkereskedelmi integráltságuk Frankel és Rose elmélete alapján.

Mások Eichengreen (1992), Bayoumi és Eichengreen (1996), és Krugman (1993), őket megelőzően úgy érvelnek, hogy a külkereskedelem magasabb szintje nagyobb szakosodáshoz és ez által kisebb összehangoltsághoz vezetne. Frankel 2005, ezzel ellentétben arra hivatkozik, hogy a külkereskedelem nagy részét manapság a termelési tényezők, és a félkész termékek kereskedelme teszi ki, amelyek pozitív korrelációt idéznek elő a ciklusokban. Mások - Imbs (2004), és Fidrmuc (2001), (2004) - azt találták, hogy az iparágak közötti kereskedelem kapcsolatba hozható a pozitív korrelációkkal. Bun és Klaasen (2007), valamint Mico, Stein és Ordonez (2003) szerint az euró bevezetése valóban növelte az euróövezet belső kereskedelmét. További empirikus kutatások azt mutatják, hogy a gazdasági ciklusok jobb együttmozgásához vezet a valutaunióban való részvétel a megnövekedett külkereskedelmi integráció miatt. Darvas és Szapáry 2007 első negyedévéig végzett korreláció számítása megerősítette, hogy a monetáris unió és az ehhez való csatlakozás előzményei is erősítik a gazdasági együttmozgást. [Darvas– Szapáry, 2008 b].

Rose 2008-ban 26 különböző tanulmányt elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a GMU a kereskedelemre és az üzleti ciklusokra is hatással van. Közvetlenül növeli a kereskedelmet a GMU-n belül és közvetetten, a kereskedelem-bővülésen keresztül hat az üzleti ciklusok szinkronizációjára, amely azt jelenti, hogy a GMU olyan ciklust teremt, amely a valutaunió fenntartását segíti elő. A bilaterális kereskedelem 1%-os növekedése, 0,2-vel növeli a kibocsátás korrelációs koefficiensét. Rose szerint a GMU-hoz történő csatlakozás (vagy benne maradás) mérlegeléskor, meg kell vizsgálni a tőke és munkaerőpiac hatékonyságára gyakorolt hatását, a GMU-n belül a monetáris politika minőségét, a kockázattelosztást stb. A csatlakozás nem gazdasági hatása - a szuverenitás csökkenése és a

GMU-n belüli politikai befolyás növekedése - hasonló, vagy nagyobb jelentőségű lehet.
[Rose A. K., 2008]

Az újonnan csatlakozott országok és az EU üzleti ciklus korrelációjával kapcsolatosan számos tanulmány, cikkek, elemzések jelentek meg, melyek összefoglalását tartalmazza a **2. táblázat**.

2. táblázat: Üzleti ciklus korreláció-elemzések

Szerzők (év)	Országok	Módszer	Gyakoriság	Referencia ország
Boone, Maurel (1998)	CZ,HU,PL,SI	HP Filter (UR és IP)	Havi	Németország
Frenkel (1999)	CE5,BG,EE,LV	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Németország
Horvath (2000)	CE5,B3	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Németország
Korhonen (2001, 2003)	CE5,B3,RO	VAR (IRF korreláció)	Havi	Euróövezet
Fidrmuc, Korhonen(2001,2003)	CE10	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Euróövezet
Fidrmuc (2001a, 2004)	CE10	Korreláció (GDP és IP)	Negyedéves	Németország
IMF (2000)	CE10	Korreláció (GDP és infláció)	Éves	Németország
Borowski (2001)	PL	IP növekedési ráták korrelációja	Havi	Németország
Frenkel, Nickel (2002)	CE5,BG,EE,LV	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Euróövezet
Babetski és trs. (2002,2004)	CE5,EE,LV,RO	Kínálati és keresleti sokkok (Kalman filter)	Negyedéves	EU
Buiter, Grafe (2002)	CZ,EE,HU,PL,SI	Leltárváltozás korrelációja	Éves	Németország
Boreiko (2002)	CE10	HP Filter (IP)	Havi	Németország
Csajbók, Csermely (2002)	CE4	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Euróövezet
Luikmel, Randveer (2003)	EE	HP Filter (GDP)	Negyedéves	Euróövezet
Süppel (2003)	CE5, B3	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	EU
Horníková (2003)	CZ	SVAR (IP, infláció, pénz)	Havi	Euróövezet
Backé és trs. (2003)	CE10	HP Filter (infláció)	Havi	Euróövezet
Horvath, Ratfai (2004)	CE5, B3	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Németország
Fidrmuc, Korhonen (2004)	CE10	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Euróövezet
Backé és trs. (2004)	CE5, B3	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Euróövezet
Babetski (2004)	CE5, EE, LV, RO	Kínálati és keresleti sokkok (Kalman filter)	Negyedéves	EU

Szerzők (év)	Országok	Módszer	Gyakoriság	Referencia ország
Hagaram Fidrmuc (2004)	CE5, B3, BG	Kínálati és keresleti sokkok	Negyedéves	Euróövezet
Ramos, Surinach (2004)	CE5, B3	Kínálati, keresleti és monetáris sokkok	Negyedéves	Euróövezet
Artis és trs. (2004)	CE5, B3	BP Filter (IP)	Havi	Euróövezet
Demanyk, Volosovych (2004)	CE5, B3	GDP növekedési ráta korrelációja	Negyedéves	EU
Barrell, Holland (2004)	CZ,HU,PL	Makro modell (NiGEM)	Negyedéves	Németország
Darvas, Szapáry (2004)	CE5.B3	HP és BP Filter (GDP)	Negyedéves	Euróövezet

Rövidítések (kulcs) CE4 = Cseh Köztársaság, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia; CE5 = CE4 + Szlovénia; B3 = Észtország, Lettország, Litvánia; BG = Bulgária; CZ = Cseh Köztársaság; EE = Észtország; HU = Magyarország; LV = Lettország; LT = Litvánia; PL = Lengyelország; RO = Románia; SI = Szlovénia; CE10 = minden ország (Cseh Köztársaság, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Észtország, Lettország, Litvánia, Bulgária, Románia)

Forrás: Fidrmuc J, Korhonen L. (2004): A meta-analysis of business cycle correlation between the euro area and CEECs: What do we know – and who cares?

Az elemzések alapján elmondható, hogy a legtöbb új tagállamban, ha nem többségükben az üzleti ciklusok korrelációja elég magas ahhoz, hogy ne akadályozza csatlakozásukat a monetáris unióhoz.

A gazdasági szerkezet és a gazdasági ciklusok összehangoltsága közötti kapcsolatról az állapítható meg, hogy minél inkább hasonló a termelés szerkezete, annál kisebb a veszélye annak, hogy az országokat aszimmetrikus sokk éri. Darvas-Szapáry megállapítása szerint, összességében megfigyelhető konvergencia a termelési szerkezetben, azonban vannak különbségek az új tagok között. [Darvas -Szapáry, 2008 b].

Az optimális valutaövezet következő kritériuma a *pénzügyi integráció*, amely általában a pénz-, kötvény- és részvényt piacok integrációjával, a külföldi pénzügyi eszközök tartásával, a bankrendszerek országok közötti integrációjával, továbbá azzal mérhető, hogy az intézményrendszerek biztosítják-e a közös szabályrendszer meglétét, az egyenlő hozzáférést és az egyenlő elbánást a piaci szereplők számára, amennyiben igen, akkor azt mondhatjuk, hogy az integráció előrehaladt állapotban van. (Baele et al., 2004). A definíciót tekintve az új tagállamok pénzügyi integrációja előrehaladottnak tekinthető, hisz az *acquis communautaire* bevezetésével nagyrészt teljesítik az intézményi követelményeket. A nominális kamatlábak is számottevő mértékben közeledtek az euróövezet alacsonyabb szintjéhez. Az új tagállamokban a bankrendszerek országok közötti integrációja előrehaladt, ez

annak köszönhető, hogy a külföldi tulajdonú bankok jelentős hányadot képviselnek a bankok összes eszközein belül, ez alól csak Szlovénia, Ciprus és Málta kivétel. A kelet-közép-európai országokban ez a nagy arány a bankprivatizáció következménye. A pénzügyi integráció révén, több lehetőség van a kockázatmegosztásra, a tőke-befektetési lehetőségek között jobb az eloszlás, és nagyobb a növekedési potenciál. A nagyfokú pénzügyi integráció hátránya viszont, hogy növeli a pénzügyi sokkhatásoknak való kitettséget, amelyet a piaci kockázatviselési hajlandóság változása és a sokkhatások országok közötti áttérjedése okoz. Az új tagállamokban az áttérjedés jelentette kockázatot növeli a bankrendszer magas külföldi tulajdon miatt bekövetkező integrációja. A pénzügyi sokkok – legalábbis átmenetileg – megzavarhatják az euróövezetbe igyekvő országok megfelelését az optimális valutaövezet követelményeinek. A pénzügyi integráció előrehaladtával tehát az egyes országok gazdaságpolitikája egyre nagyobb nyomásként nehezedik, hogy fenntartsák a makrogazdasági stabilitást. **Az új tagállamok a hagyományos optimális valutaövezet kritériumait tekintve nincsenek rosszabb helyzetben, mint a régiék voltak az euró bevezetésének időpontjában.**

Az optimális valutaövezet elmélet az adott országot az alábbi tényezők alapján vizsgálja:

Nyitottság	Külkereskedelmi integráció
Gazdasági szerkezet	Gazdasági ciklusok
Sokkok természete	Ár- és berrugalmasság
Tőke- és munkaerő-mobilitás	Transzmissziós mechanizmus

[Darvas, 2003]

Ez az elmélet arra keresi a választ, hogy mi tesz alkalmassá egy országot vagy országcsoportot a gazdasági és monetáris unióban való részvételre. Optimális valutaövezetről akkor lehet beszélni, ha a termelési tényezők (munkaerő és tőke) piaci jól funkcionálnak, rugalmasak, a termelési tényezők mobilak. Az övezet belső homogenitása olyan mértékű, hogy nem fenyegetik aszimmetrikus külső sokkok. Az aszimmetrikus külső sokk azt jelenti, hogy a Gazdasági és Monetáris Uniót alkotó országok nagyságrendileg eltérő meg-rázkódtatásokat szenvednek el, ugyanazon külső tényező hatására. Ennek sokféle oka lehet. Az ok kereshető az országok által termelt, exportált és importált áruk összetétele, illetve az importált energiahordozóktól és az exportpiacoktól való függőségükben. Optimális a valutaövezet, ha megfelelő nagyságú költségvetési transzferek állnak rendelkezésre a gazdasági zavarok elhárításához.

Az optimális valutaövezeti kritériumok vizsgálata mellett a reálkonvergencia szintjével és sebességével kapcsolatos megfontolásoknak is kiemelt jelentőséget kell kapniuk, az euró bevezetése előtt. [Darvas –Szapáry, 2008a]

A neoklasszikus alapokon álló optimális valutaövezet elmélet kiemelten nem foglalkozott a területi egyenlőtlenségekkel, regionális hatásokkal. A regionalitás alkalmazása először Ishiyama 1975-ös tanulmányában figyelhető meg, aki szerint a monetáris integráció költségeként tekinthető, hogy a területi egyenlőtlenségek felerősödéséhez vezethet. [Gál, 2010, 55.o.]

Paul Krugman munkásságához köthető a gazdasági folyamatok térbeli összefüggéseinek az elméleti közgazdaságtanba történő beemelése. Az új gazdaságföldrajz alapjainak megteremtéséért 2008-ban Nobel-díjat kapott amerikai közgazdász az új gazdaságföldrajz-elméletében (New Economic Geography, NEG) szakít a neoklasszikus közgazdaságtan egyensúly- és jövedelemkonvergencia feltevésével, agglomerizációs és koncentrációs hatásokat vizsgál. A koncentrációs hatások mellett dekoncentrációs folyamatok is zajlanak. A piaci méret hatásaiból adódó kapcsolatokat a koncentrációt segítő, míg az immobil tényezőket a koncentráció ellen ható tényezőként tekinti. [Gál, 2010, p.151.] A centrum-periféria viszonyrendszer fenntartására hat az ún. „*spread vagy forward*”, azaz terjesztő (pozitív) hatás. A központ alapvetően másik típusú hatása a perifériára a „*backwash*”, azaz kimosó (negatív) effektus. Az első nem feltételez jelentős területi különbségeket a centrum és a periféria között, így egy új ágazat megjelenése fejlődést indukál a foglalkoztatási szint, az extrajövedelmek emelkedésén, a bedolgozó vállalkozások megjelenésén keresztül. Ha a központ és a periféria között a fejlettségbeli különbségek jelentősek, akkor a „*backwash*” hatás érvényesül, ekkor egy új ágazat, vagy termelő tömegáruja elszorvaszthatja a környezet gazdasági tevékenységét, magához vonja annak mobil erőforrásait, a környezet népessége, és termelői nem lesznek képesek rákapcsolódni az újonnan telepített, vagy fejlesztett ágazatra, vállalatra. [Kuttor, 2009, p.30.]

A pénzügyi integrációval, a monetáris tér változásaival foglalkozó szakirodalom egyik része a monetáris tér fejlődési folyamataival, szabályozási keretek változásával foglalkozik (Eichengreen, 1996), míg mások a valutauniókat, a dollárt, vagy más kulcsvalutát használó országokat, de elsősorban az európai monetáris unió modelljét vizsgálják (Cohen, 2003). A területi folyamatokat az U-elmélet szerint az integráció fejlődésével, a kereskedelmi költségek csökkenésével a területi egyenlőtlenségek először növekednek, majd egy kritikus szint után csökkennek. A termelési tényezők megfelelő szintű mobilitása esetén a kiegyenlí-

tó mechanizmusok hatékonyak, megvalósul az egységes belső piac, és csökkennek a területi egyenlőtlenségek. [Ferkelt, 2005]

A pénzügyi integráció folyamatát vizsgálta Kenneth Rogoff, aki az American Economic Review-ban 2001-ben azt prognosztizálta, hogy míg az elmúlt ötven év alatt az országok számának emelkedésével megszorodott a valuták száma, a következő két évtizedben jelentősen csökkenni fog. Meade 2009-ben már másképp látta ezt a helyzetet, szerinte a gazdasági válság miatt új monetáris uniók megalakulása nehezen elképzelhető. 1998-ban Argentína a hazai valutáját, a pezót amerikai dollárra kívánta cserélni. A dollarizáció ekkor már nem számított újdonságnak, hiszen Panamában már 1904 óta a dollár a fizetési eszköz. Habár végül a dollarizáció Argentínában nem ment végbe, El Salvadort és Ecuadort utolérte. A monetáris integráció regionális hatásra nem csak Európában jött létre, hanem Kelet-Karib térségben, Dél-Afrikában, és Nyugat-Afrikában, ahol közös piac és vámunió is létrejött. Elképzelések szerint az észak-amerikai monetáris uniót a NAFTA (Észak-Amerikai Szabad Kereskedelmi Egyezmény) országok, a dél-amerikai monetáris uniót a MERCOSUR (Déli közös piac) országok vagy a kelet-ázsiai monetáris egyezményt az ASEAN (a dél-kelet ázsiai nemzetek szervezete) országok hozhatják létre. Mead megállapítása, hogy a kereskedelem nem az egyetlen, amelyet a monetáris unió létrehozatalakor figyelembe kell venni, politikai és gazdasági konszenzuson is alapszik. Egy teljes mértékű monetáris unió következménye, hogy egy szupranacionális szerv közös politikát alakít ki, amely nem biztos, hogy ugyanazon időpontban minden országnak megfelelő. Például, amikor az Európai Központi Bank megállapítja a kamatrátát az átlagos infláció és az euróövezet gazdasági teljesítménye alapján, ez a kamat vélhetően egyes országok számára túl magas, míg mások számára túl alacsony lesz. **Az önálló árfolyam-politika elvesztésével a versenyképesség változása a hazai árak alapján állapítható meg, amely sokkal lassabban mutatható ki, és nagyobb kihívást jelent, mint az árfolyam-meghatározás.** A motivációk a hazai valuta egy közös valutára történő lecserélésére sokrétűek. A gazdaság immunizálása is cél lehet, kilábalás a valutaválságból, amikor egy jobb monetáris politikát vesz át egy gazdaság, mint a sajátja. Viszont ez költséges is lehet, abban az esetben, ha az országok között nagy különbségek vannak. A seigniorage bevételek kiesését is jelenti a csatlakozó ország számára. [Meade, 2009]

A fentiek mellett fontosnak tartom kiemelni, hogy Martin (2001) szerint, az Európai Unió egyes régiói között kétszeres gazdasági fejlettségbeli különbség tapasztalható. A NUTS2 régiókban például a regionális munkanélküliségi ráták között tízszeres különbségek, az 1

főre eső GDP-t vizsgálva hétszeres különbségek vannak. Az EU régiói különböznek az üzleti ciklusokhoz viszonyuló érzékenységükben, a helyi bérek inflációjában és rugalmasságában. Az optimális valutaövezet elmélet szerint a regionális sokkok egymás hatását kioltják, mely sajnos az EU-ban nehezebben érvényesül. Míg a tőkeáramlás jelentősen felélénkült, addig a régiók közötti munkaerő mobilitás relatív alacsony. Martin 2001-ben ezek alapján idézi Thirwall-t (2000b, p.25), aki szerint „senki sem mondhatja, hogy az euróövezetet alkotó 11 ország optimális valutaövezetet alkot”.

A monetáris unió regionális szintű makroökonómiai hatását elemezte Ramos et al. (2001), mely során megállapították, hogy egy országon belül is jelentős regionális különbségek figyelhetők meg. A valutaövezethez történő csatlakozás legfőbb költsége a nemzeti szintű monetáris politikai eszközök elvesztése, amely mint stabilizációs mechanizmus az övezet egy-egy országát érintő, vagy az egyes országokat különbözőképp érintő makroökonómiai zavarok esetén alkalmazhatóak. Ezek a makroökonómiai zavarok az ún. aszimmetrikus sokkok, melynek hatásait nem lehet közösségi szinten kivédeni. Régiós szinten minél specifikusabb egy régió gazdasági aktivitását tekintve, annál nagyobb a valószínűsége az aszimmetrikus sokkoknak. Az euróövezethez történő csatlakozás makroökonómiai költségei különböznek regionális szinten. Habár az optimális valutaövezet kritériumok politikai döntéshozatalhoz nem elegendőek (Krugman, 2001), de legalább lehetővé teszi, hogy tudatosak legyünk azokban, amit tudunk és abban, amit nem tudunk.

2. Az európai gazdasági és monetáris integráció történelmi áttekintése

Az Európai Gazdasági és Monetáris Unió kifejezés az európai országok integrálódási folyamatának eredménye. Az európai integrálódási folyamat fontos állomásaként határozták meg az elképzelés megalkotói, akik elsősorban az Egyesült Államok példája alapján gondolkodtak.

A GMU célja legalább annyira politikai, mint gazdasági. Az Európai Gazdasági Közösség alapító szerződése az integráció elmélyítésével, egy újabb háborús konfliktust kívánt elkerülni, arra gondolva, hogy a gazdasági integráció elmélyítésével, az országok nem lesznek érdekeltek politikai feszültségek keltésében. Kölcsönös függőségi viszonyok kialakulása miatt nehezebb és költségesebb a külön út.

Az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződés kimondja, hogy a Közösség alapja a vámunió. A személyek, a szolgáltatások, az áruk és a tőke szabad áramlására vonatkozó szabályok mellett, hogy a piaci liberalizációt és hatékony kereskedelmi övezet kiépítését szolgálják, mélyebb hatással is bírnak. Az integrálódás elmélyülésének folyamatában egyre nagyobb hangsúlyt kapott a versenyképesség. Az egységes piac kialakulása egyre nagyobb versenyre kényszerítette a vállalkozásokat. A Gazdasági és Monetáris Unió létrehozása újabb lehetőséget teremt a versenyképesség növelésére, egyúttal hozzájárul a monetáris stabilitás megőrzéséhez, valamint az egységes pénzügyi piac létrehozásához.

A közös valuta képes fokozni az egységes piac hatékonyságát. A termelők és a fogyasztók közvetlenül össze tudják hasonlítani, a tagországok egymással versengő termékeinek árát. Ezáltal lehetővé válik az erőforrások hatékonyabb kihasználása, fenntartható a gazdaság növekedése a munkanélküliség csökkenése mellett, növekedhet a jólét. Ezek a gondolatok alapozták meg a Monetáris Unió eszméjének fejlődését. [Erhart – Gáspár, 2003]

2.1. Az Európai Monetáris Unió létrejöttének előzményei

Az Európai Egyesült Államok kifejezést először Rotterdami Erasmus humanista tudós, majd Victor Hugo használta remélve, hogy USA mintájára Európa föderális alapon egyesülhet. Ezt követően Richard Coudenhove-Kalergi gróf indította el a Pánerópai Unió mozgalmát az 1920-as évek folyamán. 1929-ben Aristid Briand francia külügyminiszter terjesztett elő egy tervezetet a politikai határok fokozatos lebontására, közös európai fizetőeszköz bevezetésére. Az európai integráció előfutárai közé tartozott a német származású Friedrich Naumann is. A nyugati szövetségesek integrációs elképzeléseinek a középpontjában egy következő háború megakadályozása állt. A britek katonai szövetség tervét, a belga P.+H. Spaak gazdasági együttműködést terveztek. 1948-ban megvalósult a Benelux vámunió.

Jacob Vinter kanadai román származású közgazdász az integráció hét fokozatát különböztetette meg aszerint, hogy a gazdaságok milyen mértékben fonódnak össze:

1. preferenciális övezet, 2. szabadkereskedelmi övezet, 3. vámunió, 4. közös piac, 5. egységes belső piac, 6. gazdasági és monetáris unió, 7. politikai unió [Botos-Kőrösi, 2007]

Balassa Béla 1961-ben publikált *The Theory of Economic Integration* c. könyvében ötlépcsős európai integrációs modellt dolgozott ki, melynek lépcsőfokai: 1. Szabadkereskedelmi övezet, 2. Vámunió, 3. Egységes, közös belső piac, 4. Gazdasági és Monetáris Unió, 5. Politikai Unió.

A valutáris együttműködés különböző koncepciói előzték meg az Európai Monetáris Rendszer megalakulását: A II. világháború után 1945-ben létrehozott Nemzetközi Valutaalap (IMF), Világbank intézményrendszere, az 1944-ben megalapozott Bretton-Woods-i arany-deviza rendszer. A Bretton-Woods-i rendszer lényege, hogy a tagvalutáknak a dollárral szemben páronként paritás értékeket határoztak meg. A tagvaluták egymáshoz viszonyított értékét a dolláron keresztül állapították meg. A fizetőeszközöknek ilyen módon ún. fiktív aranytartalma volt, mivel deklarálták a pénzegység aranytartalmát, de az aranyra konvertálás nem volt lehetséges. Az árfolyam a paritástól $\pm 1\%$ -kal térhetett el, nagyobb eltérés esetén a jegybankok kötelesek voltak beavatkozni. [Lámfalussy, 2004] A $\pm 1\%$ ingadozási sáv valójában rögzített árfolyamformát jelent, a 0% -os ingadozást pontfixnek lehet nevezni. Ezt a szűk sávot a rendszer alapítói azért hagyták meg, mert mind a szabadon lebegő, mind a teljesen rögzített árfolyamokat egyformán károsnak tekintették. Az arany-deviza rendszerhez 44 állam csatlakozott, de a globális megoldások nem vezettek kielégítő ered-

ményhez. Bretton Woodsban egy uncia arany értékét 35 amerikai dollárban rögzítették, azaz a dollár értékét határozták meg aranyban. Az áru és a tőke szabad forgalmának fenntartására hoztak szabályokat, a rendszer alapjai az Egyesült Államok termelőképességére és fizetőképességére épültek, hiszen a második világháborút követően az USA volt az egyetlen nagyhatalom, amely nem szenvedett háborús károkat és még konjunktúrát is fel tudott mutatni. Ez az ország biztosította világ árutermelésének csaknem felét, miközben a Föld aranykészletének csaknem 80%-át birtokolta. Bretton Woodsban a forrásáramlással kapcsolatos feladatokra létrehozták a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD vagy Világbank), a fizetési mérlegek és valutaárfolyamok gondozására pedig a Nemzetközi Valutaalapot (International Monetary Fund, IMF).

A rendszer fő elvei: **1.** rögzített árfolyam, árfolyamkiigazítás rendkívüli fizetésimérleghiány esetén, **2.** a valutáris rendszer multilaterális felügyelete, **3.** a hivatalos tartékokat támogató hitelmechanizmus kialakítása.

A rendszer intabilitását a dollárhoz és közvetetten az aranyhoz kötött valutarendszer elmentmondásai okozták.

A 60-as évek közepéig, az újjáépítés során a bretton woodszi mechanizmus hasznos volt, de azt követően kényszer tartotta össze, melynek fő oka a világban időközben végbement japán és német csoda, mely révén az USA versenytársakat kapott, mellyel a rendszerbeli kötelezettségei miatt nem tudta felvenni a versenyt. A válságba jutott Amerika így felmondta kötelezettségeit és Nixon elnök 1971-ben jelentette be, hogy a dollárt lebegő valutává változtatja. [Rubicon,2010]

Kialakultak regionális szintű pénzügyi együttműködési elképzelések is már az Európai Közösség megalakulása előtt. A második világháború után az integráció egyik alapvető motivációja az volt, hogy ne ismétlődhessen meg újabb európai háború. A másik, hogy ne ismétlődhessen meg az országok bezárkózása védővámok és egyéb szabályozások mögé, mint az 1929-33-as krízis idején. 1950-ben létrejött az *Európai Fizetési Unió* (EPU-European Payments Union). A fizetések sokoldalú elszámolásának lehetővé tételével nagyban hozzájárult a kereskedelem és a munkamegosztás háború által megakasztott fejlődésének újraindításához. [Erhart – Gáspár, 2003]

1957. március 25-én Rómában aláírták az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergia Közösség (Euratom) alapító szerződéseit, az ún Római Szerződéseket. Ha-

tálybalépésük a tagállami ratifikációk után 1958. január 1-jén történt meg. [Szalayné Sándor, 2003]

Az Európai Gazdasági Közösség célul tűzte ki a védővámok leépítését és így a Közös Piac bevezetését. A Közös Piac létrejötte rávilágított arra, hogy az integráció csak félsiker marad, ha nem egészül ki monetáris unióval. A hágai csúcserkeztelen 1969. december 1-2-án először jelent meg a monetáris unió, mint az Európai Közösség célpontja. Több terv, elképzelés is napvilágot látott (Barre-terv 1969-ben, Werner-terv 1970-ben, Jenkins-kezdeményezés 1977-ben). A Werner-terv szerint 1971 és 1980 között több szakaszban jött volna létre a gazdasági és monetáris unió. A közösségi valuták egymáshoz viszonyított $\pm 1\%$ -os ingadozási sávban tartásával indult volna, majd a sáv fokozatos szűkítésével jutottak volna el a rögzített árfolyamokhoz.

A Werner-jelentés, a monetáris unió megvalósítási terve az alábbi célok megvalósítását tartalmazta:

- A tagországok valutáinak teljes mértékben szabad átválthatóságát, értelemszerűen a tőkék áramlásának szabaddá tétele mellett.
- A valutaárfolyamok egymással szembeni „teljes és visszavonhatatlan rögzítését”, aminek alapján sor kerülhet az egyetlen közösségi valuta kialakítására.
- A fizetési mérlegek stabilizálása érdekében monetáris tartalékalapok létrehozását, a pénzügyi és gazdaságpolitikák koordinálását, és ahol ez szükséges, közösségi gazdaságpolitikai fellépését. [Medve, 2004]

Ezek a tervek, azonban nem valósultak meg a gyakorlatban, a nemzetközi pénzügyi rendszerben ez időben jelentkező problémák miatt. A Werner-jelentésben megfogalmazott integrációs célokat a kezdeti fázisban elsöpörte a '70-es évek dollárkrízise, mely során szétesett a Bretton Woods-i rendszer, valamint a 1973-ban kitört olajválság. Az első olajválság idején (1973-1975) a Kőolaj-exportáló Országok Szervezetének tagállamai, az un. OPEC tagállamok, megnégyszereztek a nyersolaj árát. Ennek oka, hogy a hetvenes évek elején a dollár értékvesztése és az import élelmiszerek és iparcikkek drágulása következtében az értékesített olaj árának vásárlóértéke radikálisan csökkent. Az olaj kereskedelmen belüli súlya, a nagyarányú áremelkedés hatására növekedett, ami összezavarta az Európai Közösségen belüli kereskedelmi cserearányokat. Az olajválság kedvezett az integráció-ellenes hangulat kialakulásának. A Közösség gazdasági és politikai elitje megértette, hogy a dollár

lebegtetése által megindított nagy árfolyam-ingadozások komoly károkat okozhatnak a Közös Piac működésében. [Lámfalussy, 2004]

Végül 1978-ben Giscard d'Estaing és Helmut Schmidt hathatós közreműködésével, de Nagy-Britannia részvétele nélkül, az akkori kilenc tagállamból nyolc létrehozta az Európai Monetáris Rendszert (EMR, European Monetary System = EMS). Az EMR jogi alapját az 1979. március 13-án a tagállamok jegybankjai által megkötött szerződés képezte, amelynek eredményeképpen a következő években a tagállamok közti árfolyam-ingadozások csökkentek, stabilabbá váltak, a gazdasági műveletek tranzakciós költségei szintén csökkentek, mindez összességében az egységes piac fellendüléséhez vezetett.

[Szalayné Sándor, 2003, 29. o.]

Az Európai Monetáris Rendszer három eszközre épült. Az első az árfolyam-mechanizmus, melynek angol rövidítése ERM (Exchange Rate Mechanism). Az árfolyam-mechanizmusban résztvevő valutákra, a központi bankok kétoldalú kölcsönös valutaparitásokat, ún. paritásrácsot határoztak meg. A lebegési sávot 1979-ben $\pm 2,25\%$ -ban állapították meg.

A második eszköz az európai valutaegység, az *ECU* (European Currency Unit), amely az Európai Közösség összes valutájából a tagállamok gazdasági ereje szerinti súlyozással létrehozott valutakosár. Tizenkét valuta árfolyamának statisztikai egyesítésével létrehozott elszámolási egység. (lásd: **3. táblázat**)

3. táblázat: ECU, mint elszámolási egység

$1 \text{ ECU} = \sum$	3,301	belga frank
	0,1976	dán korona
	0,6242	német márka
	1,332	francia frank
	1,44	görög drachma
	0,08784	font sterling
	0,008552	ír font
	151,8	olasz líra
	0,13	luxemburgi frank
	0,2198	holland gulden
	1,393	portugál escudo
	6,885	spanyol peseta

Forrás: Lámfalussy, 2004

Az ERM árfolyam-mechanizmus az ECU irányában is működött, ettől az árfolyamtól sem lehetett a lebegési sáv korlátainál jobban eltérni. Az ECU háromféle funkciót töltött be az EMR-en belül. Egyrészt viszonyítási nagyság az árfolyam-mechanizmusban, elszámolási egység a pénzügyi tranzakciókban és fizetési-elszámolási eszköz az EMR jegybankjai között. Az EU-intézmények költségvetési terveik készítésekor és pénzügyi tranzakcióik során használták elszámolási egységként. A privát pénz- és tőkepiacok is törekedtek használatára pénzügyletek lebonyolításakor. Belső elszámolási célból vették igénybe nemzetközi vállalatok.

Az ECU-pénzpolitikáját a tagok központi bankjai határozták meg. A valuták részesedését, súlyát ötévente felülvizsgálták, és szükség esetén megváltoztatták, 1993 előtt. Utoljára 1989-ben változtatták meg a súlyokat, mert rögzítette ezeket az Európai Uniót létrehozó szerződésben. A Szerződés az Európai Unióról nem tette lehetővé felülvizsgálatukat, ezért 1995. január 1-jén csatlakozott három országot (Ausztria, Finnország, Svédország) már nem vették fel az ECU-kosárba.

A harmadik eszköz az EMCF (European Monetary Cooperation Fund, Európai Monetáris Együttműködési Alap), amely a központi bankok beavatkozásaihoz (a lebegési sávok szélén kötelező intervencióhoz) a tagországok tartalékaiból létrehozott alap. Rövid lejáratú, ECU-ben kibocsátott hitelekkel támogatja a rendszer működését.

A '80-as években az EMS működése többé-kevésbé megfelelt a várakozásoknak, azonban a Közös Piac fejlődése megtorpant. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Közös Piac nem szűkíthető le az áruk szabad mozgására, és hogy a vámunió nem jelent árumozgási szabadságot. Emiatt 1987-ben megkezdődött az "egyetlen piac" (*single market*) megteremtése, amelynek a célja az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a pénz, valamint az emberek szabad áramlásának a biztosítása. [Lámfalussy, 2004]

2.2. Az Európai Gazdasági és Monetáris Unió létrejöttének szakaszai

A tőke- és pénzmozgás minden akadályának felszámolása, a liberalizációs folyamat eredményeként 1989-ben a Delors-bizottság által kiadott terv lefektette a Gazdasági és Pénzügyi Unió alapjait. A Delors-bizottság nevét vezetőjéről Jacques Delors-ról kapta, aki 1985-től az Európai Bizottság elnöke volt. A monetáris unió koncepcióját kidolgozó bizottságnak tagja volt 1988 és 1989 között Lámfalussy Sándor, bankár-közgazdász is, aki kulcsszerepet vállalt a monetáris unió és az euró megteremtésében. A Delors-terv a pénzügyi unió megvalósítását a tőkeforgalom teljes körű liberalizációjával, a valuták korlátlan és visszafordíthatatlan konvertibilitásával, az árfolyamlebegési sávok megszüntetésével, a valutaparítások visszavonhatatlan rögzítésével, valamint a közös és egyetlen valuta bevezetésével tartotta lehetségesnek.

Jogi formát az Európai Unióról szóló Szerződésben - közismert nevén a Maastrichti Szerződésben [EUSz 98-124. cikk] - öltött a gazdasági uniót gazdasági és monetáris unióvá fejlesztő program. Az 1992. február 7-én aláírt Maastrichti Szerződés (hivatalos elnevezése: Szerződés az Európai Unióról ratifikálására 1993. november 1-jén került sor. A Szerződés három szakaszban határozta meg az Európai Gazdasági és Monetáris Unió megteremtésének lépéseit.

1. szakasz: 1990. július 1. - 1993. december 31.

Az első szakasz célkitűzése volt a tőke- és pénzmozgásokra vonatkozó korlátozások teljes leépítése. A tagállamok közötti szorosabb gazdaságpolitikai egyeztetés kereteinek kialakítása, többéves konvergencia-programok alapján. A nemzeti jegybankok közötti szorosabb együttműködés kialakítása.

2. szakasz: 1994. január 1. - 1998. december 31.

A második szakasz célkitűzései között szerepelt az Európai Monetáris Intézet (EMI) megalapítása, melynek keretében a Központi Bankok Európai Rendszerének (KBER), valamint az egységes monetáris politikára való áttérés jogi, intézményi és technikai előfeltételeinek kialakítását tűzték ki célul. A fő célkitűzés a nominális konvergencia kritériumok teljesítése, illetve a tagállamok gazdasági teljesítményének közelítése volt, cél volt a nemzeti monetáris politikák koordinációja. A tagállamok közötti gazdaságpolitikai koordináció erősítése (évente meghatározott gazdasági irányelvek lefektetése, illetve a túlzott költségvetési

hiány elkerülését célzó felügyeleti mechanizmus létrehozása) is szerepelt a célok között, valamint a nemzeti jegybankok függetlenségének biztosítása a szerződés előírásai alapján.

3. szakasz: 1999. január 1-jétől

A harmadik szakaszban megtörtént a monetáris unióban résztvevő országok valutája és az euró közötti átváltási arányok visszavonhatatlan rögzítése, valamint a monetáris politika delegálása a KBER-hez, ezzel az egységes monetáris politika meghatározása és végrehajtása. [MNB, 2001. 22. o.]

A KBER, az Európai Központi Bankból (EKB) és az EU-tagországok nemzeti bankjaiból áll. Alapvető feladata, a Közösség monetáris politikájának meghatározása és alkalmazása mellett, a devizaügyletek irányítása, a tagállamok hivatalos devizatartalékainak megőrzése és kezelése, valamint a fizetési rendszerek zavartalan működésének elősegítése. A KBER két legfontosabb vezető testülete a Kormányzótanács és az Igazgatóság. A Kormányzótanács határozza meg a Közösség monetáris politikáját. Az Igazgatótanács felelős a monetáris politika végrehajtásáért és összehangolja az euróövezethez tartozó jegybankok tevékenységét. Harmadik intézménye az Általános Tanács, amelynek tagjai az euróövezeten kívüli tagországok jegybankjainak az elnökei is. A testület munkájában részt vesz ezen kívül, az Igazgatóság elnöke és alelnöke. Feladata, hogy az euróövezetben hozott döntésekhez kapcsolja azokat a tagországokat, amelyek még nem vesznek részt a gazdasági és monetáris unióban. Monetáris és árfolyam-politikai koordináció fórumaként szolgál.

2.3. Az euró bevezetésének időbeni szakaszai

A Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakaszának kezdetével, 1999 januárjában vezették be a közös pénzt, az eurót az Európai Unió 11 tagállamában (Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Németország, Olaszország, Portugália és Spanyolország). Négy EU- tagállamban (Dánia, az Egyesült Királyság, Görögország és Svédország), a Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakasza nem jelentette egyben a közös valuta bevezetését. 2001. január elsején azonban Görögország is csatlakozott a monetáris unióhoz.

Az euró bevezetését hosszas előkészítés és szervezési munka előzte meg. A felkészülés szempontjából alapvető fontosságú volt az Európai Tanács, 1995. decemberi, madridi ülése. Az Európai Tanács meghatározta az új, közös pénznem nevét, státuszát, az euróbankjegyek és –érmék címleteit, kimondta a szerződések jogfolytonosságát és elfogadta az átállás forgatókönyvét. A forgatókönyv- figyelembe véve a felhasználók alkalmazkodási képességét és a különböző felhasználói csoportok felkészülési ütemének eltérését három egymást követő fázist irányzott elő. A végrehajtás későbbiekben ennek megfelelően zajlott le, egyedül a párhuzamos készpénz időszak rövidült le.

2.3.1. Első fázis 1998. május 1- 3. – 1998. december 31.

Az első fázis 1998. május 1-3-i európai tanácsi döntéssel vette kezdetét, amikor eldőlt, hogy mely tagállamok vezetik be 1999. január 1-jével az eurót. Meghatározták a tagállamok pénznemeire vonatkozó bilaterális átváltási arányt, valamint azt a konkrét eljárási szabályt, amely alapján 1998. december 31-én visszavonhatatlanul rögzítették az érintett tagállamok pénznemeinek euróval szembeni átváltási arányát. Ebben a fázisban kezdődött el az euró bankjegyek kísérleti és az euró érmék normál üzemi gyártása, valamint a pénzügyi szektor felkészülése az euró bevezetésére (az egységes monetáris politika vitelére vonatkozó elvek, feltételek meghatározásának befejezésével és publikálásával, az Európai Központi Bank megalapításával együtt). Elfogadták a pénzcseréhez szükséges törvényi kereteket és módosításokat.

2.3.2. Második fázis 1999. január 1 – 2001. december 31.

Ezen időszakban már bevezették az eurót, de még csak számlapénz formájában működött. Az egyes tagállamokban még továbbra is kizárólag a nemzeti bankjegy és érme volt a törvényes fizetőeszköz. A második fázis első napján megkezdte tényleges működését az EKB, azaz megkezdte az euróvezeti nemzeti jegybankokkal együtt, már euróban, lebonyolítani a monetáris politikai műveleteket, és euróban vezetni a könyveit. A Központi Bankok Európai Rendszere (KBER) bevezette a Transz-Európai Automatizált Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszert (TARGET), és biztosítja az átváltást a visszafordíthatatlan konverziós rátán. Ebben a fázisban kezdtek euróban működni a nagybani fizetési rendszerek, valamint az állampapírokat is

euróban bocsátják ki az euróövezeti tagállamok. A tagállamok- számlapénzként- szabadon használhatták az eurót vagy saját nemzeti pénzüket, amely közgazdasági értelemben az euró nem decimális váltópénzének minősült.

Azok a fizetési rendszerek, melyek nem elsősorban a pénzügyi piacok nagymértékű tranzakcióit, hanem a vállalatok és a lakosság fizetési forgalmának tömegét számolják el, ebben a szakaszban már képesek voltak fontosabb szolgáltatásaikat euróban nyújtani.

A vállalkozások körében lassan terjedt az euró használata. A vállalkozások egy részében a felkészülés is az utolsó időszakra maradt. 2000 végén, még csak a nagyvállalatok közel egynegyede használta belső elszámolásainál és tranzakcióinál az eurót, a közepes vállalkozások 86 százaléka, a kisvállalkozások 19 százaléka rendelkezett tervekkel az átállási teendőket illetően. Ugyanekkor az euróövezeti vállalkozások bankszámláinak mindössze 3,9 százalékát vezették euróban, a magánszemélyek esetében ez az arány még 2001 első felének végén sem haladta meg a 3,2 százalékot.

Az Európai Bizottság és három európai bankszövetség (Banking Federation of the European Union, European Savings Group, European Association of Cooperative Banks) azt javasolta, hogy az ügyfeleknek vezetett bankszámlákat 2001 harmadik negyedévében alakítsák át, nemzeti pénznemről euróra. Az érintett országok közel felében (Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában, Luxemburgban) ez a bankok nagy részében a harmadik negyedév végére, illetve október végére megtörtént. Négy országban – elsősorban a nagyobb hitelintézetekben – már július-október hónapokban folyamatban volt az átalakítás, míg három államban jellemzően csak decemberben, illetve az év végével valósult meg. A bankok többségében külön kezelték a nagy vállalkozások bankszámláinak átalakítását, és egyenként mérlegelték, hogy mennyiben előnyös a bankszámla átalakításának időzítését összehangolni, az adott vállalkozás belső adminisztrációjának euróra való átállításával.

A bizottsági ajánlásnak megfelelően a kiskereskedők a második fázisban – az áru és az üzlet jellegétől függően – fokozatosan euróban is feltüntették az árakat, és idővel az euróban megadott árjelzés lett a feltűnőbb és a nagyobb. Az eurós árjelzés alkalmazása négy országban (Görögországban, Ausztriában, Portugáliában, Belgiumban) volt kötelező, legalábbis az üzletek nagy részében, 2001 meghatározott időszakában (márciustól, októbertől, illetve december közepétől kezdődően).

Az európai intézmények már a második fázis első napjától, azaz 1999. január 1-jétől kezdve euróban fizették alkalmazottaikat.

Az idő előrehaladtával mind több országban tértek át az euróra a köz- és a nagyvállalati alkalmazottak díjazása esetében. Egyes országokban a közüzemi számlákat már 2001-ben euróban állították ki. Emellett nagy lendülettel zajlott a készpénzcseré előkészítése. Az eurókészpénzt 1999–2001 között 15 pénzjegynyomdában és 16 pénzverőben gyártották, a teljes euró bankjegy-gyártási kapacitás 2001 októberében már elérte a havi egymilliárd darabot. Az eurókészpénz 2002. január 1-jei forgalomba hozatala előtt közel 15 milliárd bankjegyet és 52 milliárd érmét állítottak elő.

Az eredetileg hat hónapra tervezett párhuzamos készpénzidőszakot lerövidítették, négy héttől két hónapig terjedőre. Ez szükségessé tette, hogy a hitelintézetek és rajtuk keresztül néhány más célcsoport (a kiskereskedők és a készpénzt nagy arányban használó más vállalkozók) már azelőtt hozzájuthassanak az eurókészpénzhez, mielőtt az forgalomba került volna.

Az EKB mind a hitelintézetek, mind a vállalkozások esetében 2001. szeptember 1-jét tűzte ki az előszállítás kezdő időpontjának. A szeptembertől decemberig tartó periódusban az egyes euróövezeti nemzeti jegybankok maguk választhatták meg az előszállítás számukra kedvező időpontját és módját úgy, hogy az leginkább megfeleljen az adott ország nemzeti infrastruktúrájának, méretének és földrajzi adottságainak. 2001. szeptember 1. és december 31. között 6,4 milliárd darab euró bankjegyet és 37,6 milliárd darab érmét szállítottak ki az euróövezeti hitelintézetekhez, és azoktól a bankjegyek 10,5 százaléka, valamint az érmék 22 százaléka került 2001. december végéig az euróövezeti vállalkozókhoz.

Az Európai Bizottság három európai bankszövetséggel megállapodott a készpénzcserét elősegítő kereskedelmi banki vállalásokról (például a vállalkozók érdekltségének javítása érdekében a 2001-ben szállított euró készpénz halasztott fizetésének vagy a készpénzkiadó automaták 2002 eleji feltöltésének rendje ügyében). Széleskörű oktatási és tájékoztatási kampány folyt, amellyel a készpénzzel hivatásszerűen foglalkozókat és a lakosságot is felkészítették az euró készpénz használatára. Túl azon, hogy az euróövezeti kiskereskedők, bankok, pénzfeldolgozó és pénzszállító szervezetek előkészületeket tettek a szükséges szállítási, tárolási kapacitás, biztosítás és nyitva tartás megteremtése érdekében, 2001 őszén a legtöbb euróövezeti országban kampányt hirdettek a nemzeti érmék begyűjtésére, sőt Hollandiában a bankjegyek begyűjtésére is. [Turján, 2003]

2.3.3. Harmadik fázis 2002. január 1 – 2002. február 28.

A harmadik fázis kezdetével a számlapénz használatánál megszüntették a választási lehetőségek az euró és a nemzeti pénznem között. A közületi, a vállalati szektorban a könyvvizetés, a belső adminisztráció, az adófizetések esetében is be kellett fejezni az euróra való áttérést.

Az euró készpénz 2002. január 1-jén került forgalomba, az addigi nemzeti bankjegyek, érmék pedig országonként eltérő időpontig, de legkésőbb 2002. február 28-ig tartották meg törvényes fizetőeszköz státusukat.

A lakossági készpénzforgalom 92 százalékát 2002 elején, tizenkét nap alatt sikerült euróra átállítani az euróövezetben. Ebben a lakosság aktív és lelkes támogatása, valamint az előszállítás mellett, nagy szerepe volt a készpénzkiadó automaták euróra való gyors átállításának.

Az euróövezetben mintegy 200 ezer darab készpénzkiadó automata működött akkor, melyek átállítása 2002. január 4-én fejeződött be. A néhány napos átmeneti időszak alatt, a tagországok egy kisebb részében (például Olaszországban és Finnországban), az euróra még nem átállított automaták kiadtak nemzeti bankjegyeket, de a tagállamok többségében a még át nem állított automatákat átmenetileg kivonták a forgalomból. Az átállítás kezdetén az automaták zömében csak kis címleteket adtak ki.

Az Európai Bizottság ajánlása az volt, hogy a háztartási mennyiségnek megfelelő összegű megszűnő valutákat 2002. február végéig az euróövezeti bankok díjmentesen váltsák át, azonban a legtöbb országban nem szabtak meg semmilyen értékhatárt.

A kezdeti ütemkülönbségek ellenére 2002. február végére mind a tizenkét tagállamban zömében lezajlott a nemzeti bankjegyek euróval való felváltása a közületi, vállalati és háztartási szektorban, és a nemzeti valuták véglegesen kikerültek a forgalomból. Míg értékalapon nemzeti bankjegyek 85 százaléka, addig mennyiségi alapon 75 százaléka áramlott vissza a nemzeti jegybankokba 2002. február végéig. [Turján, 2003]

Az euró bevezetésére a következő főbb jogszabályok, iránymutatások vonatkoznak:

- Az 1997. június 17-i 1103/97 EK tanácsi rendelet az euró bevezetésére vonatkozó egyes rendelkezésekről.
- Az 1998. május 3-i 974/98 EK tanácsi rendelet az euró bevezetéséről.
- Az EKB 2001. január 10-i EKB/2001/1 sz. iránymutatása a 2002. évi készpénz átállásra vonatkozó egyes rendelkezésekről. [Turján, 2003]

Az új tagállamok hasonlóan szigorú szabályok és részletes eljárásrend alapján térnek át a hazai valutáról az euróra, amikor teljesítik a kritériumokat és az Európai Bizottság jóváhagyja kérelmüket.

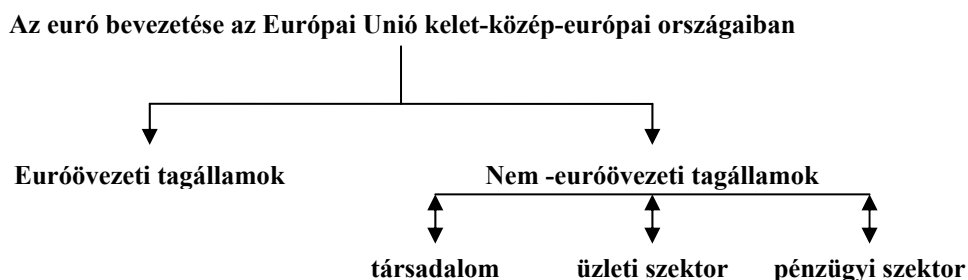
Az Európai Bizottság Tanácshoz intézett javaslatára az Európai Parlament hagyja jóvá és támogatja az euró bevezetését, mely állásfoglalást a Parlament elnöke a Tanácsnak, a Bizottságnak, az eurócsoportnak, valamint a tagállamok kormányainak továbbít.

3. A gazdasági és monetáris uniós tagság valamint az euró bevezetésének előnyei és hátrányai a kelet-közép-európai országok számára

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy milyen pozitív és negatív hatásai vannak az euró kelet-közép-európai országokban történő bevezetésének. Az Európai Unióhoz történő csatlakozással a kelet-közép-európai országok a Gazdasági és Monetáris Unió tagjává váltak, mint átmeneti mentességgel rendelkező országok. A csatlakozási szerződés aláírásával vállalták, hogy az előírt kritériumok teljesítését követően saját valutájukat euróra cserélik.

Az euróövezet bővítésének több szempont szerint elemezhetjük előnyeit és hátrányait. Az új tagállamok és a már euróövezeti tagok szempontjából vizsgálhatjuk az euró bevezetésének a társadalomra, az üzleti és pénzügyi szférára gyakorolt hatásait.

A Gazdasági és Monetáris Unióba való belépés nettó előnyei, az uniót alkotó országok szempontjából úgy határozhatók meg, hogy az alacsonyabb tranzakciós és információs költségek, valamint a kisebb kockázati prémium által keletkező előnyökből leszámítjuk az aszimmetrikus sokkok költségét.

A monetáris unió lényege, hogy az unióban résztvevő államok mindegyikében egyetlen, közös pénzt (single and common currency) használnak. Az Európai Gazdasági és Monetáris Unió (European Economic and Monetary Union - EMU) esetében ez a közös pénz az euró. A közös pénz bevezetése jelentős következményekkel jár mind a pénzügy, mind a gazdaság, mind a politika tekintetében.

Az országok egyetlen, közös monetáris politikának vetik alá magukat, amely az euró kibocsátásért felelős Európai Központi Bank, illetve Bankrendszer (European Central Bank - ECB és European System of Central Banks - ESCB) kezében van. A kamatlábak azonosak az egész Unió területén a hasonló hitelképes kölcsönzők számára.

Az unió megalapítása előtt minden ország számára külkereskedelemnek számított a többi tagországgal folytatott kereskedelem, amely az unió létrejöttével belkereskedelemmé vált. Az unió "nyitottsága" ezáltal radikálisan csökkent (az egyes tagországokban az export/GDP arány alacsonyabb, mint az unió megvalósulása előtt).

A monetáris unió létrejöttével a tagországok többé nem folytatnak saját monetáris politikát, a szuverenitás e fontos részét átruházzák uniós - úgy is mondhatjuk: föderális - szintre. Az euró bevezetésével az új tagállamok is feladják önálló monetáris politikájukat.

A monetáris unió két érdekes jelenkori példája az USA és Svájc. Az EMU-ra azonban valószínűleg nincs és a történelem során nem is volt még precedens: itt igen fejlett országok - amelyeknek jegybankjai évszázados hagyománnyal rendelkeznek - temették el nemzeti pénzegységeiket, és csatlakoztak egymáshoz egy föderális intézmény megteremtésében.

A gazdasági és monetáris unióhoz történő csatlakozás előnyeit és hátrányait számos kutató vizsgálta. Eichengreen (1992) az euró bevezetésével kapcsolatos előnyöket három csoportra osztotta: a nemzeti valuta megszűnésével csökkennek a tranzakciós költségek, az árstabilitás melletti elkötelezettség révén nő a tagországok hitelképessége, az átváltási árfolyammal összefüggő bizonytalanság megszűnésével nagyobb hatékonyságú a forráselosztás.

A tranzakciós költségek csökkenésével kapcsolatos megtakarítások nem egyértelműen bizonyítottak. Az Európai Bizottság 1990-es számításai szerint az átváltási költségek a GDP 0,1%-át teszik ki azokban a nagyobb méretű tagállamokban, melyek valutája a nemzetközi kereskedelemben gyakran használt fizetőeszköz. Kis, nyitott és kevésbé fejlett gazdaságú tagállamok esetén az átváltási költség elérheti a GDP 1%-át is. [Eichengreen, 1992]

Az átváltási árfolyammal kapcsolatos bizonytalanság megszűnése fontos tényező volt a közös valuta létrehozásakor. Az egyetlen valuta révén az árak összehasonlíthatóvá válnak, amely növeli a versenyképességet. [Tavlas, 2004] Egy nyitott országban a nem stabil átváltási árfolyam, nem stabil árszínvonalat okoz, amely csökkenti a pénz likviditási funkcióját, mint információ közvetítő. [McKinnon 1963]

Dowd és Greenaway elemzésében a méretgazdaságosság is szerepet kap a pénz elszámolási egység, és csereszköz funkciójában, mivel a pénzforgalomban megjelenik a hálózati

hatás, minél szélesebb körben használnak egy pénznemet, annál előnyösebb használói számára. [Dowd és Greenaway, 1993]

Grubel (1970) szerint a monetáris unióhoz való csatlakozást további méretgazdaságossági tényezők is befolyásolják, nő a devizapiac, csökken az árvolatilitás és a spekulánsok árfolyásoló képessége, mellyel megzavarják a monetáris politikát. [Grubel, 1970] Fleming ezt azzal egészíti ki, hogy az övezeten belül szükségtelemmé válik a tranzakciók számára a tartalékképzés és a spekulációs célú tőke övezeten belüli áramlása [Fleming, 1971]. Kafka úgy véli, hogy a tartalékok felhasználása gazdaságosabbá válik, mint akkor, ha a gazdaságok strukturálisan különbözőek és fizetési egyenlőtlenségek merülhetnek fel [Kafka, 1969]. Robson azt mondja, hogy a pénzügyi folyamatok jobb területi hatékonysága lehetővé teszi mind a hitelezők, mind a hitelfelvevők számára szélesebb spektrumú pénzügyi eszközök használatát. Lehetővé téve hatékonyabb döntések meghozatalát időtartammal és kockázattal kapcsolatban is [Robson, 1987].

A monetáris unió legjelentősebb haszna a diszkrecionális monetáris politika inflációtörzítő problémájának megszűnéséből származó hitelesség. A hitelesség azokban az országokban előny, ahol korábban időben inkonzisztens monetáris politikát folytattak. Ezeket, az országokat stabil infláció és inflációs várakozások, különböző nominális kamatláb, alacsony inflációs rátájú múlt jellemzi.

Az átváltási árfolyam megszűnésével megszűnnek az átváltási válságok is, mivel nincsen leértékelődési kockázat, és a leértékelődést fedező kamatprémium. Alacsonyabb nominális kamatrata csökkenti a szolgáltató állami szféra adósságát, megkönnyíti a költségvetési igazítást, és forrásokat szabadíthat fel más célra. [Dornbusch, 2001]

Az eurót még be nem vezetett kelet-közép-európai országokban a kamatlábak tartalmazzak kockázati prémiumot, az árfolyam-kockázat kompenzálása érdekében. Az árfolyambizonytalanság megszűnésével, ez az összetevő eltűnik a nominális kamatlábból, így csökkenhet a reálkamatláb is. [Csajbók-Csermely, 2002]

Az euró bevezetése kiküszöböli az árfolyambizonytalanságot és az árfolyamkockázatot az euróövezet tagállamainak gazdasági kapcsolataiban, ezért az előnyökből az üzleti szféra és a háztartások profitálhatnak a legnagyobb mértékben.

Az optimális valutaövezet elmélete segít a monetáris unió előnyeinek és hátrányainak a meghatározásában is.

Az optimális valutaövezethez való csatlakozás nettó hozadéka annál nagyobb, minél kisebb az ország mérete az unióhoz képest, minél nagyobb fokú a jelölt integrálódása az uniós gazdaságba és a politikai struktúrába. Minél jobban hasonlít gazdasági szerkezete az unióéhoz, valamint minél nagyobb az állam eladósodása. [Losoncz, 2004]

A sokkhatások területi különbségeinek országos vizsgálatával számos kutató foglalkozott, míg az országokon belüli régiókat érintő sokkhatásokat kevesek vizsgálták. A területi különbségek alapján a külső sokkhatásokra történő reagálás költségei annál nagyobbak, minél asszimmetrikusabbak az unió gazdaságainak struktúrái, minél nagyobbak a területi különbségek a gazdaság szerkezetét és teljeitőképességét illetően. [Gál, 2010]

Az euró bevezetésének pozitív és negatív hatással történő bevezetése és időbeli ütemezése szerint változó lehet, melyet az alábbiakban foglalt össze Dr. Schepp Zoltán „Az euró: csapda vagy menedék Magyarország számára?” c. Nyitott egyetem előadásában:

Euró bevezetése	Jól	Rosszul
Gyors	menedék	csapda
Lassú	esély	veszély

Schepp Z.: Nyitott egyetem előadás, 2011.02.08.

Kis, nyitott országok számára, mint pl. Magyarország, az euró bevezetésének költség-haszon elemzése egyértelmű, miszerint az euró bevezetésének haszna nagyobb, mint az ezzel járó költségek. Az MNB elemzések (2002, 2008, 2010) azt mutatják, hogy Magyarország számára nagyobbak a hasznok az euróövezeti csatlakozással, mint a hátrányok, habár az euró bevezetése önmagában nem csodaszer, de a fenntartható gazdaságpolitika övezeten kívül és belül is elemi érdekünk.

A magyar gazdaság szinkronitása az EU-val mérséklődött, mely mögött a jelentős privát és állami szféra előadósodottsága áll. Kedvező, hogy a magyar gazdaság jelentős rugalmasságot mutat. Valószínű, hogy az euróövezeti csatlakozás feltételeit még szigorúbban figyelembe veszik. A kritériumok a régiek az egyenlő elbánás elve szerint.

Az eurót be lehet vezetni gyorsan és lassan is jól, de be lehet vezetni gyorsan és lassan is rosszul. Az euró bevezetése nem „lóverseny”. A legfontosabb, hogy legyen egy széleskörű, társadalmi konszenzuson alapuló, hitelesen kitűzött céldátum.

3.1. Előnyök az üzleti szféra számára

Az árfolyam-bizonytalanság és -kockázat eltűnése általában kedvezően érinti az üzleti élet szereplőit, mert nagyobb biztonságot teremt a kereskedelemben és a beruházások tervezésében. Az euró megjelenésével feleslegessé válik az árfolyamkockázatok fedezeti ügyletekkel való kivédése, megtakaríthatók ezen ügyletek költségei is. Hiszen minél nagyobbak az árfolyam-ingadozások, annál többre kerül ezeknek a módszereknek a használata. A nagy nemzetközi vállalatok, a "multik" ettől nem szenvednek annyira, mint a külkereskedelemben résztvevő kis és közepes nagyságú vállalatok, melyeknek nem áll módjában a kockázatot úgy szétteríteni, hogy azok egymást ellensúlyozni tudják.

Az euró megjelenése, a hosszútávra szóló külföldi közvetlen beruházások szempontjából is előnyös, mert az árfolyam-kockázat kivédése hosszú távon nagyon nehezen érhető el fedezeti ügyletekkel. A GMU-tagság, nemcsak új külföldi működőtőke-beruházásokat ösztönözheti, hanem ösztönözni fogja a már tevékenykedő vállalatok által realizált nyereség újra befektetését is.

Az euró bevezetése hozzájárul, a külső piaci értékesítési és beszerzési feltételek javulásához. A vállalatok marketing-, valamint elosztási-stratégiájára is pozitív hatást gyakorol, mert elhárulnak a valutáris nehézségek a több országban történő értékesítés és a több országból történő beszerzés elől. Az árfolyam-bizonytalanság és az árfolyam-kockázatok megszűnése csökkenti a kockázati prémiumokat. A külkereskedelem bővülésén keresztül hosszabb távon magasabb GDP-növekedés érhető el.

Az euró bevezetésének versenyképesség növelő hatása van a vállalkozások esetében, amely növelheti a foglalkoztatottságot is. Pl. Magyarországon legtöbb munkavállalót a kis- és közép vállalatok, a családi gazdaságok foglalkoztatnak.

A reálszférában érvényesülhet a Gazdasági és Monetáris Unió integráló hatása. Az euró bevezetése után a vállalatok ugyanabban a pénzben fizetnek beszállítóiknak, mint amiben árbevételük realizálódik. Erősödik a beszállítók koncentrációja, mert azoktól a beszállítóktól fognak vásárolni, melyek a legkedvezőbb árat ajánlják. A logisztikai rendszer egyszerűsítése is valószínűsíti a beszállítók koncentrációját.

Az euró bevezetése, a vállalati belső munkamegosztást és a telephelyválasztást is befolyásolja. Hosszú távon a vállalatok méretgazdaságossági megtakarításokat realizálhatnak az-

zal, hogy egy telephelyre összpontosítják egy termék előállítását, ha ezt a szállítási költségek emelkedése nem teszi ésszerűtlenné.

Az euró bevezetése mélyrehatóan befolyásolja a vállalati gazdálkodás egészét, a vállalatok egymás közötti, valamint a vállalatok és a bankok közötti kapcsolatokat. Szükségessé válik a vállalati információs és informatikai rendszerek, valamint a marketingstratégiák átalakítása is. A vállalati marketingen belül, különösen az ár- és termékpolitikára gyakorolt hatás jelentős. A közös pénz bevezetése és használata, a valutáris akadályok megszűnése lehetőséget nyújt a közvetlen értékesítésre. Új piaci szegmentációs kritériumokat lehet alkalmazni. Lehetővé válik az értékesítési rendszer racionalizálása, az új piacokon való megjelenés, a termékstandardizálás. Az euró bevezetésével, az árak közvetlenül összehasonlíthatók lesznek, de az árkülönbségek valószínűleg fennmaradnak az eltérő szállítási költségek, adórendszerek stb. miatt. Az árdiszkrimináció alkalmazása számos korlátba fog ütközni. Az ár helyett, nagyobb hangsúlyt kell helyezni a termékre és a hozzá kapcsolható szolgáltatásokra és a vevők elégedettségére.

A vállalatok közötti verseny várhatóan intenzívebbé válik a csatlakozó országokban is a Gazdasági és Monetáris Unió által nyújtott mindenki számára elérhető előnyök következményeként.

3.2. Előnyök az állampolgárok számára

Az állampolgárok számára legkézzelfoghatóbb előny a valuták közötti átváltási költségek megszűnése. A tranzakciós költségek megszűnése különösen kedvező a turisták részére, hiszen több országban járva, a készpénzátváltás árrese miatt könnyen elveszthetik - a bankok és pénzváltók javára - az utazásra szánt költségvetés 10-20%-át.

Az átváltási költségek megszűnése előnyös más tagállamokban továbbtanulók, illetve munkát vállalók számára is. A fogyasztók számára az árak közvetlen összehasonlíthatóvá válnak. A racionális fogyasztó az olcsóbb terméket választja, ugyanazon minőségű termék esetén, amely a vállalatok közötti verseny éleződéséhez vezet. Az éleződő verseny árcsökkentést eredményez, jobb minőségű termék előállítására, magasabb színvonalú szolgáltatások nyújtására ösztönzi a vállalkozásokat, amelyből a fogyasztók profitálnak. A fogyasztók számára kedvező, hogy másik tagállamba irányuló, euróban történő banki átutalások költsége csökken, mert az országon belüli tranzakció költségével egyezik meg.

3.3. Előnyök és változások a pénzügyi szektorban

A bankszektor jelentős változáson ment keresztül az eurózóna belső piacán. Az euró bevezetése a verseny kiéleződéséhez és bizonyos jövedelmek kieséséhez vezetett. Ez a bankokat tevékenységi körük átalakítására és a befektetési banki funkciók fejlesztésére kényszerítette. Az euró katalizátor szerepet játszik az egységes pénz-és tőkepiac működésében. [Rácz, 2003]

A monetáris unióban való részvétel következtében várhatóan növekszik a tőke mobilitása, mert megszűnik az árfolyamkockázat. [Csajbók-Csermely, 2002]

Az euró – bevezetése óta – a világ második legfontosabb valutája, azaz az amerikai dollár mögött és a japán jen előtt helyezkedik el. Az euró súlyát több tényező magyarázza, így az euróövezet gazdasági ereje (a világ GDP-jének 16 százaléka) és a világkereskedelemben betöltött szerepe (árúk és szolgáltatások exportjánál hozzávetőleg 20 százalék) [Turján, 2003]

Az Európai Unió 2004-ben dolgozta ki a MiFID /2004/39/EK/ a pénzügyi eszközök piacairól szóló irányelveket, majd 2006-ban ennek a végrehajtását szolgáló 2006/73/EK direktívát, melynek célja a nagyobb verseny, szabályozottabb piac, alacsonyabb kibocsátási költségek, befektetők számára nagyobb választék lehetővé tétele.

A kamatlábsökkenés és a megnagyobbodott pénzügyi piac hatására várhatóan mérséklődnek a finanszírozási költségek, fejlődhet a tőkepiac. A vállalati finanszírozás eltolódhat a hosszú lejáratú bankhitelek felől, a tőkepiaci eszközök felé. Növekedhet a részvénykibocsátás jelentősége.

A Gazdasági és Monetáris Unió hozzájárul az inflációs ráták kiegyenlítéséhez, árstabilitáshoz és segíti az árarányok áttekinthetőségét. Az infláció csökkenése és az inflációs ráták közeledése elősegíti az erőforrások hatékonyabb allokációját. Az árarányok áttekinthetősége előnyösen hat az üzleti döntésekre és kalkulációkra, továbbá erősíti a versenyt, és bővíti a kereskedelmet. Javul a bérarányok átláthatósága is.

A várható költségmegtakarítások aránya az egyes gazdasági szereplők között megoszlik. A valutaátváltások, a tranzakciós költségek mérséklődése hátrányosan érinti a devizakereskedelemben érintett bankokat, viszont pozitívan hat a lakossági és vállalati szférára. Hasonló hatása van a kamatlábak mérséklődésének, a részvénykibocsátás előtérbe kerülésének, a

hosszú lejáratú hitelekkel szemben. A GMU a reálszférának kedvez a pénzügyi szférával szemben. Hosszú távon mindkét szféra növekvő profitra számíthat az euró használatából. A pénzügyi szféra versenyképessége is erősödik, az árfolyamkorlátok megszűnése miatt.

A Gazdasági és Monetáris Unió legfőbb makrogazdasági előnye az, hogy javítja a belső nemzetgazdasági sokkok kezelhetőségét, megszünteti az árfolyammozgásokból és a tökéletlenül egyeztetett monetáris politikákból adódó külső sokkokat. A monetáris politika hitellessége erősödik.

Az európai piacok intenzív, határon átnyúló, pénzügyi transzfereinek növekedése jellemzi a pénzügyi piacok növekvő integrációját. Az euró bevezetésével a világ második legnagyobb kötvény és részvénytőzsdéje jött létre. [Gál, 2010]

3.4. Hátrányok az üzleti szféra számára

A nemzeti valuta eltűnésével, a nemzeti versenyképesség fenntartásában nagyobb szerep hárul a reálszférára. A nemzetközi versenyképesség és a világgazdasági alkalmazkodás a vállalatok termelékenység javításán, költséggazdálkodásán, innovációs képességén, stratégiáján fog múlni. A termelékenység növelésének egyik módja a racionális munkaerő-gazdálkodás, ami létszámcsökkentéssel, a munkanélküliség növekedésének veszélyével járhat. A munkanélküliség növekedése a költségvetési terheket növeli. A költségvetési deficitnek azonban határt szab a Stabilitási és Növekedési Paktum. Azonban a Stabilitási és Növekedési Paktum által kikényszerített államháztartási fegyelem miatt nem biztos, hogy lesz elegendő költségvetési transzfer a növekvő munkanélküliség és az erősödő regionális különbségek kedvezőtlen hatásainak ellensúlyozására.

Az euró bevezetése azon vállalkozásoknak is hátrányt jelent, melyeket az árfolyam átváltások tartottak működésben.

3.5. Hátrányok az állampolgárok számára

A nemzeti valuta feladásának, a monetáris uniónak az előnyök mellett hátrányai is vannak az állampolgárok számára is. Az egyik hátrány érzelmi jellegű, mert az unióhoz való csatlakozással az eurót bevezető országok feladják a nemzeti szuverenitás egy fontos részét, nemzeti valutájukat. A másik veszteség az átváltási árfolyamnyereségek elvesztése. Előrelátó állampolgár, ha szerencsésen spekulál akkor vesz eurót, amikor annak eladási árfolyama alacsony, és akkor mire vakációra kerül sor, ha gyengül is a hazai valuta, akkor neki már nyeresége van, amelyre nincs lehetősége rögzített árfolyam mellett. Az euró bevezetését követően az állampolgárok részére mindenképp nehézséget okoz, és időt igényel az új érmék, bankjegyek megismerése, valamint átállás használatukra. Az átállást sokszor az is nehezítheti, hogy az állampolgárok kevesebb mennyiségű bankjegyet, érmét, illetve számlapénzt kapnak „kézhez” havi munkabérüket és egyéb járandóságukat tekintve. Az euróra történő átállás folyamata alatt és azt megelőzően érdemes az állampolgárokat oktatással, az integrált marketing kommunikáció eszközeivel felkészíteni a változásokra.

3.6. Hátrányok és veszteségek a pénzügyi szektorban

A Gazdasági és Monetáris Unió gazdaságpolitikai hátránya, hogy a nemzeti monetáris politika megszűnésével az ország elveszíti a gazdaságpolitika egyik legfontosabb eszközét. Ez megbéníthatja reakcióképességét, egy esetleges külső vagy belső „sokk” esetében - olyan sokkról van szó, amelyik csak egy vagy néhány tagországot érint. A külső sokkot illetően, ennek valószínűsége elég csekély, tudniillik az eurózóna tagországainak gazdasági struktúrája hasonlít egymáshoz. Ráadásul az USA-ban is vannak struktúra-különbségek: az egyes amerikai régiók gazdasági szerkezete sok szempontból jobban különbözik, mint az európai országoké, a közös monetáris politika mégsem jelent kockázatot. Ami a „belső” szimmetrikus sokkot illeti, annak a leggyakrabban említett példája a bérszínvonal robbanásszerű emelkedése; olyan emelkedés, amely jóval meghaladja nemcsak az ország termelékenység növekedésének a rátáját, hanem - főleg - a többi tagország egységnyi munkaerő-költség-növekedését is. Ennek következménye a versenyképesség csökkenése, amit az unión belül már nem lehet leértékeléssel ellensúlyozni, és amely így munkanélküliséghez vezet. Mekkora valószínűséggel következik be az ilyen esemény? Az eddigi tapasztalataink alapján ennek az esélye nem nagyon nagy. Sem 1999 óta, sem az unió megindulása előtti három-négy évben nem volt ilyen típusú "belső" sokk tapasztalható. [Lámfalussy, 2004]

A bankszektor részére az euró bevezetése az új tagállamokban többféle hátrányt jelent. A tranzakciós költségek megszűnésével a bankok veszítenek a valuta eladási és vételi árfolyamok közötti átváltási különbségeken, elveszítik a számlavezetési, átutalási költségek nagy részét. Veszítenek a fedezeti ügyletek elmaradásán, illetve a hiteleken is. A bankok részére nagyobb lesz a verseny. Az euró bevezetésével az új tagállamokban a magán és üzleti szféra részére a monetáris unió más tagállamainak banki szolgáltatásai könnyebben elérhetőek lesznek. A számlavezetés, a hitelek, és egyéb banki termékek költségei, a befektetések hozamai könnyebben összehasonlíthatóvá válnak. Az internetes bankolás révén a távolság sem jelent ügyfélmegettartó erőt a bankok részére.

A Gazdasági és Monetáris Unió makrogazdasági hátrányai elsősorban, a nemzeti árfolyam- és monetáris politika autonómiájának elvesztése. A csatlakozó országok számára többé nem lehetséges, a külgazdasági versenyképességet legalább átmenetileg javító valutaleértékelés. Eltűnik a nemzeti makrogazdasági politika egyik fontos, autonóm alkalmazkodási eszköze. A tőkemozgások korlátozásával sem élhetnek a gazdaságok a tőkemozgások liberalizációja miatt. Szakértők szerint a valutaleértékelés mindig kétséges volt, és az utóbbi

évtizedben megnőtt a szerepe a tőkeáramlásnak az árfolyamok alakításában. A valutapiacokon gyakori jelenség az árfolyam-túllendülés (overshooting), amikor az árfolyamok tartósabban elszakadnak a reálgazdasági tényezők által meghatározott tényezőktől, ezért az így gondolkodók szerint, az önálló valutáris politika eltűnése, nem is tekinthető nagy veszteségnek a tagállamok részéről.

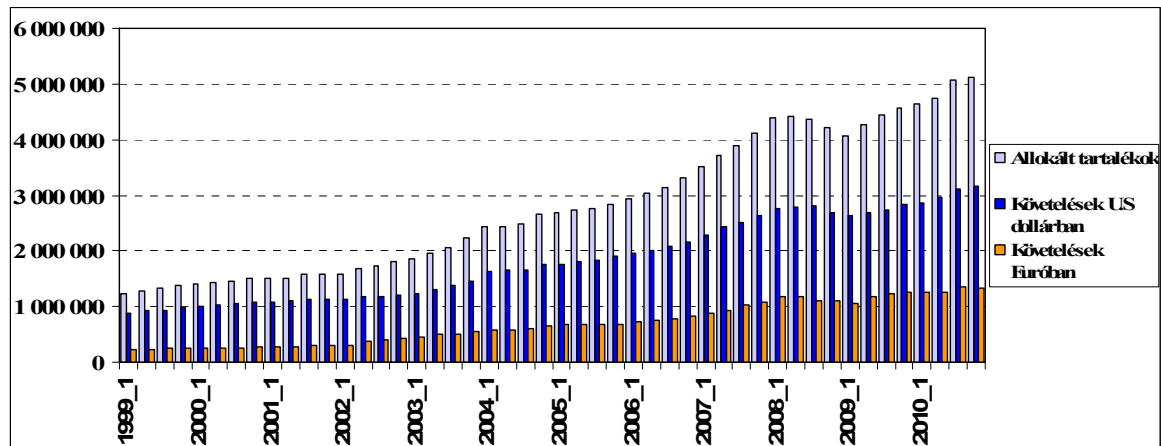
Hátrány, hogy nehéz összehangolni az országoként eltérő preferenciák alapján az árstabilitással, a foglalkoztatással kapcsolatos politikákat. Az eltérő kormányzati politikák a keresleti sokkok aszinkronitását okozhatják, az aszimmetrikus sokkok ellen védőmechanizmust kell kiépítenie a kormányoknak, pl. külföldön elhelyezett értékpapírok. A pénzügyi szektorban az országok közötti mobilitás nem tekinthető nagy volumenűnek. Ezeket kompenzálják az optimális valutaövezeti kritériumok, melyek szerint szupranacionális transzferek lehetségesek, alacsonyabbak a tranzakciós költségek, transzparens árak, mérséklődő bizonytalanság, nagyobb gazdasági növekedés, alacsony kamatok várhatóak. Az alacsony kamatok veszélyt is jelentenek, pl. Spanyolországban, ahol adóssággeneráló hatása volt. Az euróövezet országai heterogén csoportot alkotnak, költségvetési politikáik divergálnak, az övezeten belül az elmúlt években nőtt a feszültség a PIIGS (Portugália, Írország, Olaszország, Görögország, Spanyolország) országok, periféria vidékeken akkumulálódott adósságfelhalmozás miatt.

Az euró bevezetésének árfolyama a versenyképesség szempontjából kucsfontosságú, a piac képes lehet kialakítani egy egészséges árfolyamot, de a spekuláció ezt megzavarhatja. Ha az országok versenyképessége nő, akkor reálfelértékelődés várható.

Nem egyértelműek a hasznok és a költségek sem, s a kutatók szemléletmódja is különböző. A dinamikus szemléletmód szerint az endogenitás miatt kis országoknak mindenképp nagyobb a haszon, de a közös valuta bevezetése mindenképp társadalmi konszenzuson kell, hogy alapuljon.

Az euró értékálló, stabil pénz, nemzetközi szerepe sokat nőtt 1999 óta. Az eurózóna egésze képes önmagát finanszírozni. Az euró nemzetközi szerepének növekedését mutatja az eurótartalékok, az un. euro reserves térnyerése a dollárral szemben. Az **1. ábra** szemlélteti az euró tartalékok részesedésének növekedését. 1999-ben az allokált euró devizatartalék 18% volt, ez az arány 2003-ra elérte a 25%-ot, majd 2009-ben már 28%-os részesedést. Ezzel szemben az amerikai dollár a 2001-es 71,4%-os részesedésről 2006-ra 64,7%-ra esett vissza.

1. ábra: Euró tartalékok és US dollár tartalékok részesedése az összes alokált devizatartalékból (amerikai dollár millióban), 1999-2010

Forrás: IMF, 2010

Az euró nemzetközi súlyát tartalékvaluta szerepén kívül az is egyértelműen bizonyítja, hogy elfogadta a világ, melyet a nemzetközi kötvénypiacokon elért súlya is mutat. 1999-ben egy ideig a legtöbb új kötvényt euróban bocsátották ki. Az euró szerepe a devizapiaci kereskedésben a német márkáéhoz hasonlít. Az euró fontos stabilitási tényezővé vált a világgazdaságban, és rendkívül erős a regionális szerepe is. [Marján, 2007]

Az euró bevezetése óta, amikor még az Egyesült Államok „igazi Góliát” volt a pénzügyi piacokon és a kínai gazdaság fejlődése még nem volt ekkora, az EU pénzpiaca felnőtt az USA-hoz. Az EU-ból származik a legtöbb közvetlen működőtőke befektetés és vonzó célpont is ezek számára. Az euró bevezetésével a világ második legnagyobb részvény- és kötvénypiacja jött létre. Mindezek ellenére az EU15-ök bankpiaca kevésbé tekinthető koncentrálnak. [Gál, 2010]

A gazdasági és monetáris uniót mindenekelőtt politikai érdekek motiválták és nem gazdasági szükségszerűség hozta létre.

4. Konvergencia kritériumok

Az Európai Uniót létrehozó 1992. február 7-én Maastrichtban aláírt és 1993. november 1-jén hatályba lépett Szerződés és Jegyzőkönyvei határozzák meg azokat a kritériumokat, amelyek szabályozzák a tagállamok gazdasági és monetáris politikáját. A stabilitás orientált gazdaságpolitikák, a közös pénz életképessége legfőbb kézzelfogható, mennyiségi mércét is tartalmazó közgazdasági feltételét képezik, az úgynevezett maastrichti konvergencia kritériumok.

4.1. Maastrichti kritériumok

A Maastrichti Szerződés állapította meg azokat a követelményeket, amelyek alapján az euró bevezetésére vonatkozó gazdasági és jogi felkészültség megítélhető.

4.1.1. Árstabilitás

Az árstabilitási kritérium azt jelenti, hogy egy tagállam, fenntartható árstabilitással és a vizsgálatot megelőző egyéves időszakon keresztül, az árstabilitást illetően, legjobb eredményt felmutató három tagállam átlagos inflációs rátáját, legfeljebb 1,5 százalékponttal meghaladó inflációs rátával rendelkezik. Az összehasonlíthatóság érdekében az inflációs rátára vonatkozó konvergencia kritérium teljesítését a tagállamok harmonizált fogyasztói árindexe (HICP) alapján mérik. A KBER definíciója szerint a GMU év/év alapú HICP mutatója középtávon nem haladhatja meg a 2 százalékot. A kritérium szerződésbeli megfogalmazásából kitűnik, hogy az euróövezeten kívüli tagországok inflációs rátája is befolyásolja a referenciaértéket. Ezért az EKB 2000-es konvergencia jelentésében kiemelte, hogy a hivatalos referenciaérték megállapításánál figyelembe veszik annak eltérését az euróövezet-szintű inflációtól.

4.1.2. Az államháztartás fenntartható pénzügyi helyzete

A fiskális politikára vonatkozó kritérium azt jelenti, hogy a vizsgálat időpontjában a tagállam nem áll a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa (ECOFIN) által a túlzott hiány fennállásáról hozott határozat hatálya alatt. A túlzott hiány megállapítására akkor kerülhet sor, ha a GDP-hez viszonyítva az államháztartási hiány meghaladja a 3 százalékot, az államadósság pedig a 60 százalékos referenciaértéket. Arról, hogy az adott államban fennáll-e a túlzott mértékű hiány – eltérően a többi kritériumtól – a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa dönt minősített többséggel. A döntés során a következő szempontokat mérlegelhetik:

Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusában történő részvételre vonatkozó kritérium azt jelenti, hogy egy tagállam a vizsgálatot megelőző legalább két éven keresztül komoly feszültségek nélkül, az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusa által előírt normál ingadozási sávokon belül maradt. Így különösen azt, hogy ugyanezen időszak alatt a tagállam saját kezdeményezésére nem értékelte le valutájának közép-árfolyamát.

4.1.3. Árfolyam-stabilitás

Az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusában történő részvételre vonatkozó kritérium azt jelenti, hogy egy tagállam a vizsgálatot megelőző legalább két éven keresztül komoly feszültségek nélkül az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusa által előírt normál ingadozási sávokon belül maradt. Az euró-zónába történő belépés előtt legalább két évig a nemzeti valutának bizonyítania kell árfolyam-stabilitását. Így különösen azt, hogy ugyanezen időszak alatt a tagállam saját kezdeményezésére nem értékelte le valutájának középárfolyamát. Erre a legmegelőbbben az új európai árfolyam-rendszer (ERM-2) tagjaként van lehetőség.

4.1.4. Kamat-konvergencia

A kamatokra vonatkozó konvergencia kritérium azt jelenti, hogy egy tagállamban a kamatszint, a vizsgálatot megelőző egy éves időszakon keresztül, legfeljebb két százalékponttal haladja meg az árstabilitást illetően legjobb eredményt felmutató három tagállam átlagos nominális, hosszú távú kamatszintjét.

A hosszú távú kamatok alakulását a tízéves állampapírok átlagos hozama alapján vizsgálják. E papíroknak a következő közös ismérveknek kell megfelelniük: a központi költségvetés bocsátja ki; hátralévő lejáratuk megközelíti a tíz évet; fix kamatozásúak; megfelelő likviditással rendelkeznek; adózás előtti hozamaikat veszik figyelembe.

4.1.5. Jegybankra vonatkozó előírások

Fontos feltétel a jegybank függetlensége, a jegybanktörvény összhangja a szerződés előírásaival, a tőkeozgások liberalizáltsága.

Működési függetlenség: Az új jegy banktörvény – a Maastrichti Szerződés előírásai szerint – az árstabilitás elérését és fenntartását határozta meg az MNB elsődleges céljaként. Azt is egyértelművé tette, hogy az MNB a kormány gazdaságpolitikáját az árstabilitási cél elsődlegességére való figyelemmel támogatja.

Intézményi függetlenség: A törvény az erre vonatkozó közösségi joganyaggal összhangban biztosította a jegybank függetlenségét, különös tekintettel az MNB alapfeladataira. Egyér-

telművé tette, hogy az ellenőrzési jog gyakorlóinak hatásköre nem terjed ki ezekre a feladatokra.

Személyi függetlenség: A jegybank monetáris politikai döntéshozó testülete (a Monetáris Tanács) tagjainak személyi függetlenségét, az új törvény két szempontból tovább erősítette: a Monetáris Tanács minden újonnan kinevezett tagjának mandátuma hat évre szól, és felmentésük kritériumait összhangba hozta a Maastrichti Szerződéssel. A jegybank törvény a szerződésben megfogalmazott feltételek beépítésével biztosította, hogy a Monetáris Tanács csak olyan tagokból álljon, akik megfelelnek a szerződésben meghatározott kritériumoknak.

Pénzügyi függetlenség: A jegybank és a költségvetés közötti eredmény-elszámolási viszony átláthatóbbá vált, a jogszabály egyúttal biztosította, hogy a jegybank függetlensége saját költségvetésének meghatározásakor se csorbulhasson. [Erhart-Gáspár, 2003, 7.o.]

Az Európai Unióhoz csatlakozó tagoknak nincsen kintmaradási lehetőségük a Gazdasági és Monetáris Unióból. A csatlakozási szerződés aláírását követően a Gazdasági és Monetáris Unió tagjává válnak, de az euróövezeten kívüli tagállamként. A 2003. április 16-án Athénban aláírt csatlakozási szerződés 4. cikke tartalmazza ezt a rendelkezést:

„A csatlakozás időpontjától kezdődően, az EK-Szerződés 122. cikke értelmében vett eltéréssel rendelkező tagállamként valamennyi új tagállam részt vesz a Gazdasági és Monetáris Unióban.”

Közvetlenül egyetlen közösségi dokumentum sem írja elő, hogy az Európai Unióhoz csatlakozott, kelet-közép-európai országok meghatározott időn belül teljesítsék az euró bevezetéséhez szükséges maastrichti konvergencia-kritériumokat. Az Európai Unióról szóló Szerződés (4. fejezet 109k¹, Átmeneti rendelkezések) alapján, az Európai Unióhoz történő csatlakozást követően átmeneti mentességgel vesznek részt a GMU-ban, mint eltéréssel, derogációval rendelkező országok.

Az euró bevezetésének feltétele, hogy a résztvevő országok alávegyék magukat egy nemzetek feletti közös monetáris politikának. A bevezetés előtt minden tagországnak bizonyítania kell, hogy hajlandó és képes önálló monetáris politikájának feladására.

¹ Amszterdami szerződés szerinti 122. cikk.

A Maastrichti Szerződés állapította meg azokat a követelményeket, amelyek alapján az euró bevezetésére vonatkozó gazdasági és jogi felkészültség megítélhető.

A Gazdasági és Monetáris Unióba való belépés és az euró bevezetésének időpontja, a maastrichti kritériumrendszer mellett, függ a Stabilitási és Növekedési Egyezmény feltételeinek történő időbeli megfeleléstől is.

4.2. Stabilitási paktum

A Gazdasági és Monetáris Uniót létrehozó Maastrichti Szerződésbe, amelyet az Amszterdami Szerződés (1997. október 2-án aláírták, 1999. március 1-jén hatályba lépett) majd a jelenleg hatályba lévő Nizzai Szerződés (aláírása 2001. február 26-án) módosított és kiegészített, nem iktattak be hatékony szankciókat azon országokkal szemben, amelyek a GMU-ba való belépés után nem teljesítik a konvergencia kritériumokat. Ezek aláírásakor abból a feltételezésből indultak ki, hogy a tagországoknak alapvető érdeke a Gazdasági és Monetáris Unió megvalósítása és ezért meg fognak tenni mindent az előírt feltételek betartása érdekében. A gyakorlatban az államadósság és költségvetési deficit GDP-hez viszonyított előírt arányát, elég nehéz volt betartani. A közös valuta iránti bizalom megszerzése és fenntartása miatt az Európai Tanács 1995. decemberi, madridi ülésén a tagállamok kormány- és államfői nagy jelentőséget tulajdonítottak a költségvetési fegyelemnek, a monetáris unió három szakaszának végrehajtása során. Az EU- tagállamok pénzügyminiszterei 1996. decemberi, dublini értekezleten megegyeztek a tagállamok államháztartásának felügyeletéről.

Az Európai Tanács 1997. júniusi, amszterdami ülésén elfogadták a Stabilitási és Növekedési Paktumot. A Paktum három dokumentumból áll:

- Európai Tanács határozata a Stabilitási és Növekedési Paktumról. Ez a határozat teremtette meg a következő két közösségi jogszabályt
- Tanács 1997. július 7-i 1466/97/EK rendelete a költségvetési pozíciók felügyeletének, valamint a gazdaságpolitikák koordinációjának és felügyeletének erősítéséről
- a Tanács 1997. július 7-i 1467/97/EK rendelete a túlzott költségvetési deficit eljárás tisztázásáról és felgyorsításáról.

A Stabilitási és Növekedési Paktum lehetővé teszi azon országok megbüntetését, amelyek nem tesznek eleget az államháztartási fegyelem követelményeinek. A dokumentumok alapján a legfőbb cél az árstabilitás fenntartása. A költségvetési deficit kiküszöbölése származtatott cél, azon következtetés alapján, hogy a költségvetési deficit inflációt eredményez. A fiskális politika feladata az, hogy biztosítsa a megfelelő környezetet a monetáris politika számára, ezért a fiskális politika büntetendő, ha veszélyezteti az árstabilitást.

A Gazdasági és Monetáris Unióban részt vevő EU-tagállamoknak stabilitási programot, a GMU-ban eltéréssel részt vevő EU-tagállamoknak konvergencia programot kell készíteni-

ük. A stabilitási és a konvergencia-programok tartalmi kellékeit – azzal az eltéréssel, hogy a stabilitási programok a középtávú monetáris politika célkitűzéseivel, e célkitűzéseknek az ár- és árfolyam-stabilitással való összefüggéseivel már nem foglalkoznak – azonos módon határozták meg. Megegyezik a programok aktualizálásának gyakorisága (egy év), továbbá időhorizontja is (visszafelé egy év, előretekintve legalább három év). A programokat a tagországoknak mindkét csoportban nyilvánosságra kell hozniuk.

A programok készítésének alapvető célja, hogy a Tanács és a Bizottság hozzájusson a többoldalú felügyelet céljából szükséges azon információkhoz, amelyek lényegesek a munkahelyteremtést elősegítő árstabilitás és a dinamikus, fenntartható növekedés feltételeinek kimunkálásához. Fő tartalmi jellemzőik a következők:

- A fiskális pozíció középtávú értékei, az egyensúly-közeli vagy többletet tartalmazó költségvetési egyenlegre vonatkozó középtávú célkitűzés, és az államháztartási többlet-re/hiányra vonatkozó célkitűzéshez vezető korrekciós pálya; a GDP-arányos államadóság arányának várható változása.
- A középtávú monetáris politika célkitűzései; e célkitűzések összefüggése az ár- és árfolyam-stabilitással².
- A várt gazdasági fejlődésre és a lényeges közgazdasági változókra vonatkozó főbb feltételezések, amelyek a program megvalósítása szempontjából lényegesek, úgymint a kormányzati beruházási kiadások, a reál-GDP növekedése, a foglalkoztatás és az infláció.
- A program célkitűzéseinek elérése érdekében tett és/vagy javasolt költségvetési és más gazdaságpolitikai intézkedések ismertetése, valamint a főbb költségvetési intézkedések esetében azok költségvetésre gyakorolt mennyiségi hatásainak értékelése.
- Elemzés a főbb közgazdasági feltételezések változásainak a költségvetési egyenlegre és az adósságra gyakorolt hatásairól.

A közös gazdaságpolitika feltételeit nem teljesítő, túlzott deficitet tervező, illetve felmutató tagállammal szemben alkalmazható intézkedések, szankciók mechanizmusa (a Szerződés 104. cikke; a szerződéshez csatolt jegyzőkönyv a túlzott hiány esetén követendő eljárásról, a Tanács 3605/93 EK rendelete, valamint a Tanács 1467/1997 EK rendelete). A tagállamoknak el kell kerülniük jelentős államháztartási hiány kialakulását, illetve mind az

² Csak konvergencia-program készítésekor

euróövezet tagállamainak, mind az övezeten kívül maradó EU-tagországoknak arra kell törekedniük, hogy az államháztartásban középtávon egyensúlyi pozíció vagy többlet alakuljon ki.

Ez a konjunktúraciklus mélypontján lehetővé teszi a fiskális politika anticiklikus célú alkalmazásának és a referencia érték betartásának egyidejű teljesülését.

A GDP-hez viszonyított 3 százalékos referencia-értéket meghaladó hiányt a GDP 2 százaléknál nagyobb visszaesése esetén nem tekintik jelentősnek. A GDP évi 2 százaléknál kisebb csökkenése esetén a túlzott hiány fennállásáról való döntéskor figyelembe vesznek a tagállam által tett minden olyan észrevételt, amelyből az derül ki, hogy ez a csökkenés kivételes, különös tekintettel a hanyatlás váratlanságára vagy a múltbeli tendenciákhoz képest a termelés erős visszaesésére.

A nem euróövezethez tartozó tagországok esetében az ajánlások nyilvánosságra hozatala, illetve a Kohéziós Alap forrásaihoz való hozzáférés befagyasztása a szankció. Az euróövezethez tartozóknak viszont a deficitnek a referencia értéktől mutatott eltérése arányában, kamatmentes letétet kell elhelyezniük a Közösségnél, amely bírsággá változtatható, ha a költségvetési kiigazítás két éven belül nem történik meg. A letét mértéke a GDP 0,2 százaléka, plusz annyiszor a GDP 0,1 százaléka, ahány százalékkal túllépte a tagállam a 3 százalékos referencia értéket. A letét maximuma azonban összesen a GDP 0,5 százaléka lehet (ami 6 százalékos hiány esetén következik be), ennél nagyobb hiánynál már nem növelik tovább a letét mértékét. Ha javul az államháztartási fegyelem, akkor visszakapja a tagország a letétet, de kamatot nem kap utána.

Az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országok is kötelezettséget vállalnak, hogy részévé válnak az euróövezetnek, ezért rájuk is vonatkoznak a nizzai szerződés azon cikkei, melyek kimondják, hogy a tagállamok a Közösség által kidolgozott és elfogadott iránymutatásoknak megfelelően alakítják gazdaságpolitikájukat.

Az új tagállamoknak is törekedniük kell az Európai Bizottság által évente kidolgozott tag gazdaságpolitikai célok érvényesítésére. Ezeket a követelményeket, mutatókat nemcsak azért kell teljesíteni, mert előírások és elvárják a tagállamoktól, valamint szükségesek a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozáshoz, hanem mert szükségesek a fenntartható, kiegyensúlyozott gazdasági fejlődéshez is.

A Stabilitási és Növekedési Paktum működőképes a konjunktúraciklusok felfelé ívelő szakaszában, viszont fék a gazdaságok számára akkor, amikor a növekedési ütem lassul vagy recesszió alakul ki. Arra kényszeríti az országokat, hogy recesszió vagy lassúbb gazdasági növekedés idején is megszorító fiskális politikát kövessenek, nem engedi érvényesülni a fiskális stabilizátorokat (adók csökkentése, jóléti kiadások emelése).

A Bizottság nagyobb költségvetési mozgásteret kíván biztosítani azoknak az országoknak, amelyek betartják a Paktum előírásait. Nagyobb figyelmet akar fordítani arra, hogy egy tagállam költségvetési hiánya milyen tényezőkre vezethető vissza. Vizsgálják majd a konjunktúra ciklusok hatását, valamint azt, hogy mire fordítják a költségvetési kiadásokat. Szakértők szerint a folyó költségvetési hiány fenntarthatóságáról az államadósság fenntarthatóságára kellene a paktumnak helyezni a hangsúlyt. [Losoncz, 2004]

4.3. Gazdasági ciklusok

Darvas Zsolt³ és Szapáry György⁴ szerzők egy új elemzési módot használva figyelték meg az üzleti ciklusok összehangolását a kibővített Európai Unióban. Ebben a fejezetben kiemelkedően fontos elemzésüket mutatom be. A szakirodalom szerint a monetáris unióhoz csatlakozni kívánó országoknak rendelkezni kell az optimális valutaövezeti tulajdonságokkal. E tulajdonságok közül kiemelték a gazdasági ciklusok egybeesésének vizsgálatát. Ha a gazdasági ciklusok összehangoltak, akkor minimalizálhatók az ellen-ciklusú monetáris politika költségei. Ezért, amikor az euróövezeti csatlakozás várható időzítését mérlegeljük, a maastrichti kritériumok, az infláció, a hosszú távú kamatok, az államháztartás deficit, az államadósság, az árfolyam-stabilitás, az ERM-2 követelmények alapján, akkor csak egy tényezőt vizsgálunk. Számításba kell venni ezek mellett azt is, hogy a konjunktúra ciklusok szinkronizáltak-e annyira, hogy az új tagok kényelmesen fel tudják adni eddigi önálló monetáris és árfolyam politikájukat. A szerzők megvizsgálták, milyen mértékben hasonlítanak egymáshoz a gazdasági ciklusok a 2004-es GMU tagországokban és a nyolc kelet-közép-európai országban, amelyeknek az EU-csatlakozás utáni következő integrációs lépése az euróövezeti csatlakozás.

Ellentétben a korábbi tanulmányokban általában vizsgált GDP és ipari termelési adatokkal, vizsgálatuk tárgyát a főbb költségek és a GDP szerkezeti komponensei (fogyasztás, beruházás, export, import, szolgáltatások) képezték és több mutatót használtak. A mérések alapján megállapították, hogy Magyarország, Lengyelország és Szlovénia konjunktúra ciklusai magas összehangoltságot értek el a GDP, az ipari termelés és az export területén, de kevésbé közelednek a fogyasztás és a szolgáltatások terén. A többi közép- és kelet-európai országban kevésbé vagy egyáltalán nem beszélhetünk a gazdasági ciklusok összehangoltságáról. A Gazdasági és Monetáris Unió létrejötte óta az EU-tagállamok szignifikánsan növelték a GDP és főbb összetevői összehangoltságát. Ez azonban nem tulajdonítható egyértelműen az optimális valutaövezet endogenitásának, mert a világgazdasági ciklusoknak is kimutatható szerepük van.

Elemzésük célja kettős. Egyrészt azt vizsgálják, hogy milyen szinten esnek egybe a kelet-közép-európai országok konjunktúra ciklusai az euróövezet tagországainak ciklusaival és

³ Kaldor-díjas, MNB Közgazdasági főosztály, Kutatási osztály, osztályvezető-helyettese

⁴ MNB volt alelnöke

ez hogyan viszonyul az euróövezet tagországai közötti jelenlegi és múltbeli összehangoltsági szinthez. Másrészt vizsgálják a gazdasági ciklusok összehangolódásának fejlődését az euróövezet országaiban 1993-1997 közötti időszakban.

Elemzésüket nyolc kelet-közép-európai országon (Észtország, Cseh Köztársaság, Magyarország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia), tíz euróövezeti tagországon (Ausztria, Belgium, Franciaország, Finnország, Németország, Írország, Olaszország, Hollandia, Spanyolország, Portugália) és egy kontroll csoporton végezték. A kontroll csoportként három a GMU-hoz nem csatlakozó, de EU tagállamot (Dánia, Svédország, Nagy-Britannia) és még négy országot (Svájc, Norvégia, Egyesült Államok, Japán) vizsgáltak. A kelet-közép-európai országok esetében az elmúlt tíz évet, a többinél az elmúlt húsz év adatait vizsgálták. Vizsgálták a növekedést és késést, a ciklusok volatilitását és stagnálását, valamint mérték az impulzusokat.

Vizsgálatuk eredményeinek robusztusabbá tétele érdekében *Hodrick-Prescott (HP)* és *Band-Pass (BP)* szűrőt használtak és a két szűrés eredményeit hasonlították össze. Mindkét technikának vannak hiányosságai, de hasonló trendet vizsgálva az eredmények megbízhatóbbak. Az Eurostat számításaira és saját kalkulációikra támaszkodtak. Az elemzés során nem bocsátkoztak empirikus vizsgálatokba. Nem vizsgálják a sokkok forrását, hogy a gazdasági fluktuációkat keresleti vagy kínálati sokk okozza-e. Korábban számos kutató jutott arra a következtetésre, hogy mind a keresleti, mind a kínálati sokk fluktuációhoz vezet, az előbbi rövid, az utóbbi hosszú lefutásúhoz.

Mindkét alkalmazott szűrőnek vannak gyengeségei. A kelet-közép-európai országok esetén, tíz év adatait vizsgálták, ezért a BP szűrő használata (vagyis azoknak a ciklusoknak a kiszűrése, amelyek periódusa kevesebb nyolc évnél, amely a szakirodalom által használt felső sáv), megkérdőjelezhető. Emiatt alkalmazták mindkét szűrőt.

Negyedéves adatokat vizsgáltak 1983-2002 között, négy ötéves részidőszakban: 1983-87, 1988-92, 1993-97 és 1998-2002. Nem állt rendelkezésre minden periódusban minden országnál teljes idősor. Torzítások adódhattak abból is, hogy sokszor az éves adatokból számoltak negyedéves adatokat. Szelektálniuk kellett az euróövezet országai közül, mert nincsenek minden országról felhasználható negyedéves adatok.

Elemezték a GDP, a fogyasztás, a beruházások, az export, az import, az ipari termelés és a szolgáltatások adatait. Nem foglalkoztak az állami kiadások és a mezőgazdaság adatainak

elemzésével és azokkal az adatokkal, melyek a GDP kis arányát képezik és különböző specifikus sokkoknak kitétek.

4.3.1. GDP ciklusok

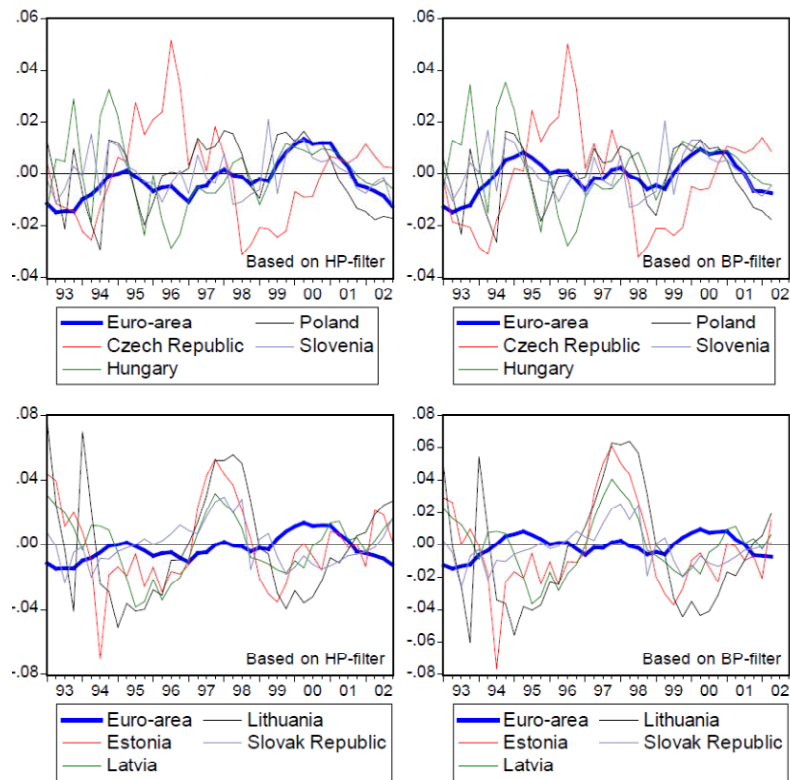
A nemzetgazdaságok általános helyzetéről a bruttó hazai termék (GDP) statisztikai adnak képet. A gazdaság növekedési pályáját a GDP volumenének változása mutatja meg. A konjunktúra legáltalánosabb mérőszáma a GDP.

Az **2. ábra** szemlélteti a HP (bal oszlop) és a BP (jobb oszlop) szűrőkkel kiszámított ciklusokat, a három országcsoportra lebontva: a kelet-közép-európai országok, az euróövezeti tagországok és a kontrollcsoport. Az euróövezet aggregátumának ciklusa minden grafikonon megjelenik mint referencia érték.

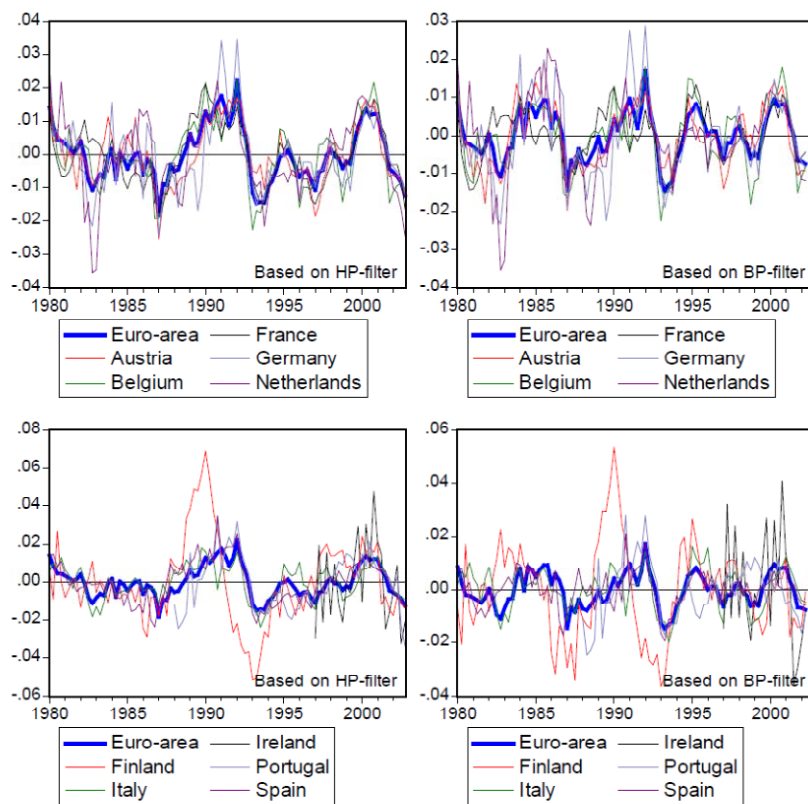
Az ábrák szemléltetik, hogy az euróövezetben a legtöbb GMU-tagország között erős az együttmozgás. A kontrollcsoport országaiban ennél kisebb a szinkronizáltság, jóllehet Svájc kiemelkedik közülük jól szinkronizált országgént. Sokkal kisebb fokú vagy egyáltalán nincs összehangoltság a kelet-közép-európai országoknál, azon figyelemre méltó kivétellel, hogy Magyarország, Lengyelország és Szlovénia a legutóbbi vizsgált periódusban jelentős szinkronizáltságot mutat. Az Egyesült Államok megelőzi az európai ciklusokat, míg Japán elmarad tőlük.

2. ábra

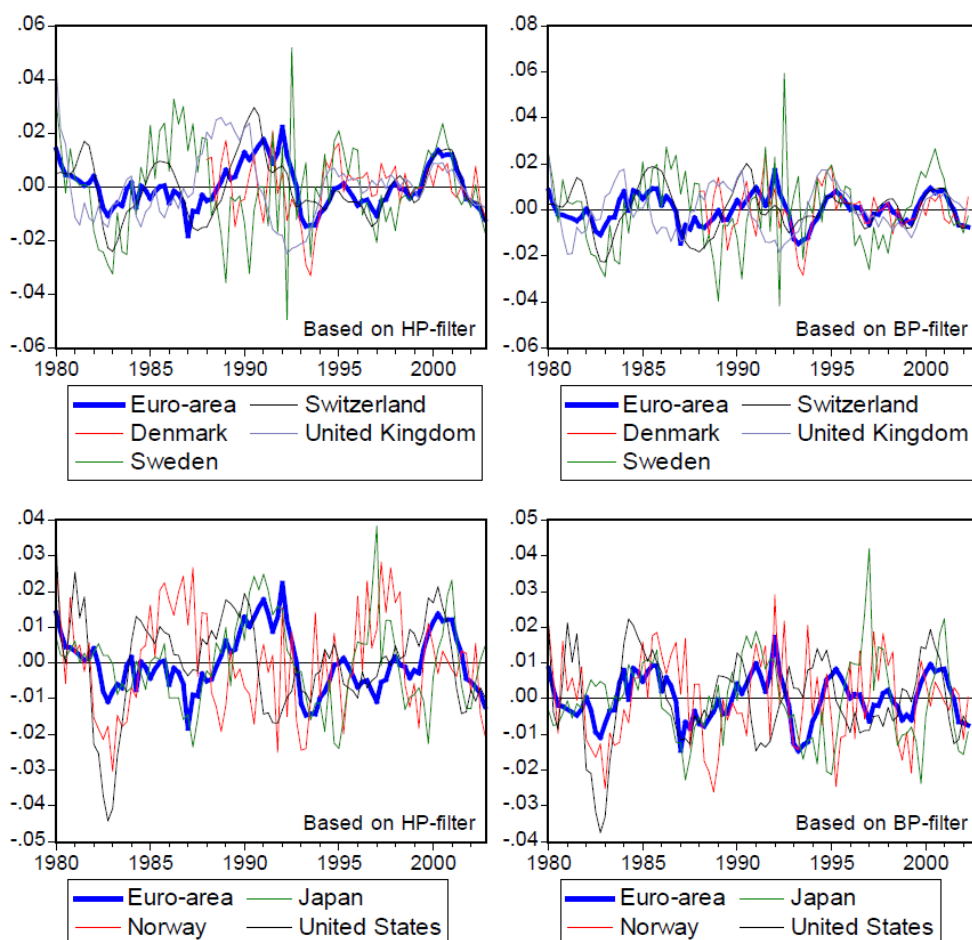
a) GDP ciklusok a kelet-közép-európai országokban, 1992-2002

b) Euróavezet tagállamainak GDP-ciklusai, 1980-2002

e) A kontrollcsoport országainak GDP ciklusai, 1980-2002

Forrás: Darvas-Szapáry (2003)

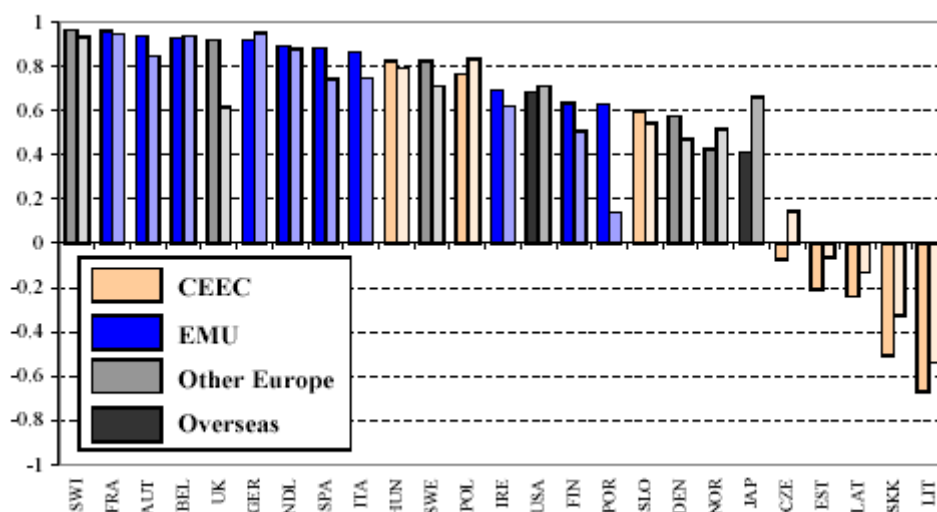
4.3.1.1. Cikluskorreláció

A 3. ábra szemléltetőbben mutatja, az utolsó öt éves periódusban (1998-2002) az országok korreláció szintjét. Minden országot két oszlop szemléltet, a baloldali a HP-szűrő, a jobb oldali a BP-szűrő alapján mutatja a korrelációkat. Az országok adatai - a HP-szűrő alapján - csökkenő korrelációs szint szerint állnak sorrendben.

A három, előbb említett, kelet-közép-európai ország (Magyarország, Lengyelország és Szlovénia) egyértelműen kiemelkednek a többi kelet-közép-európai ország közül, korrelációs koefficiensük értéke hasonló számos jelenlegi euróvezeti tagállammal. Másrészt a többi öt kelet-közép-európai (KKE-i) ország, zérus illetve ellentétes korrelációt mutat. A jelenlegi GMU-tagok közül Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország és Hollandia a legösszehangoltabb, míg Portugália, Finnország és Írország mutatják a legcsekélyebb korrelációt. Érdekes, hogy néhány ország a kontrollcsoportból magasabb szinkronizáltságot

mutat, mint ez a három GMU - tagállam. Legjobban kiemelhető példa Svájc, amelynek olyan magas a korrelációja, mint a legjobban összehangolt GMU - tagok. Az Egyesült Királyság és Svédország konjunktúraciklusai szintén jobban hasonlítanak egymáshoz, mint a fent említett három GMU – tagállam konjunktúraciklusai.

3. ábra: GDP- GMU aggregált ciklussal való korreláció szintje, 1983-2002

Az euróövezeti aggregátum alapján, bal oszlop: HP szűrő, jobb oszlop: BP szűrő

Forrás: Darvas-Szapáry (2003)

4.3.1.2. Előretartás –késleltetés, avagy a ciklusok fáziseltolódása

A **4. táblázat** azt mutatja, hogy mekkora az üzleti ciklusok közötti fáziseltolódás az euróövezet és az egyes országok között, azaz milyen előretartás/késleltetés mellett a legmagasabb a korreláció. A három vezető kelet-közép-európai ország teljesít a legjobban, ebben a tekintetben is, mivel zérus illetve közel zérus időréssel rendelkeznek a legutóbbi periódusban. A többi kelet-közép-európai ország más képet mutat, nagyobb az előretartás, vagy a késleltetés. A GMU-tagokat illetően, szinte az összes európai országra jellemző az egyidejű korrelációhoz való közeledési tendencia, amely nyilvánvaló jele az európai üzleti ciklus erős összehangoltságának. Figyelemre méltó, hogy az Egyesült Államok az elmúlt tizenöt évben megelőzte az európai ciklust, míg Japán lemaradással követte az európai ciklust a múlt évtized alatt.

4. táblázat: GDP előretartás vagy lemaradás a korrelációban a GMU aggregátumhoz képest, 1983-2002

	<i>based on HP-filter</i>					<i>based on BP-filter</i>			
	1983-87	1988-92	1993-97	1998-2002		1983-87	1988-92	1993-97	1998-2002
CEECs									
CZE			-1	-3				-2	-3
EST			-3	-1				-3	-1
HUN			2	0				3	0
LAT			3	-3				3	-3
LIT			-3	-3				-3	-3
POL			-1	1				0	0
SKK			-1	3				-2	-3
SLO			2	0				2	1
EMU member states									
AUT	0	-1	0	0		0	0	0	1
BEL	0	0	1	0		1	0	1	0
FIN	3	3	2	0		3	3	2	0
FRA	0	3	0	0		0	3	0	0
GER	0	0	0	0		0	0	0	0
IRE				0					1
ITA	0	3	0	-1		0	0	0	-1
NDL	0	0	0	1		0	0	0	1
POR		0	0	0			0	0	3
SPA	1	0	0	1		2	0	0	0
Control group									
DEN		2	1	0			2	1	1
SWE	-2	-2	-1	0		-2	-2	1	1
SWI	-1	1	0	0		-1	2	1	0
UK_	2	3	2	0		2	3	2	-1
NOR	-2	0	2	0		-2	-1	1	0
JAP	-1	1	-2	-1		1	1	-2	-1
USA	-1	3	2	2		0	3	3	2

Megjegyzés: 0: többségben egyidejű korreláció; negatív érték: a GMU előbbre tart a megfigyelt országhoz képest; pozitív érték: a GMU késik a megfigyelt országhoz képest. A legnagyobb kiszámított előretartás/késés 3 negyed.

Forrás: Darvas-Szapáry (2003)

4.3.1.3. Az üzleti ciklusok volatilitása

Az egyes országok üzleti ciklusainak volatilitását mutatja az **5. táblázat** a GMU aggregált konjunktúra ciklusához képest. Két fő következtetés vonható le az adatok vizsgálata során. Egyrészt, amit már Gerlach (1988) és Head (1995) felismert, hogy a kis országokra nagyobb ingadozások jellemzőek. Gerlach szerint ennek a jelenségnek az lehet a magyarázó oka, hogy a nagyobb országok jobban differenciálódtak, míg a kisebb, nyitottabb gazdaságok jobban ki vannak téve a külföldi gazdasági hullámzásoknak.

Az utóbbi érvet azonban nem támasztja alá Ausztria, Dánia és Svájc példája, ahol még kisebb a volatilitás, mint a nagyobb országokban.

Mivel ezek az országok stabilitásorientált gazdaságpolitikára törekcszenek, amely visszatükröződik a valuta és inflációs ráta stabilitásában, egyre valószínűbb, hogy fontos szerepet játszik a gazdaságpolitika a ciklusok volatilitásában.

Másodsorban, minden országban megfigyelhető az ingadozás csökkenésére irányuló tendencia. Ez szemmel látható a GMU országok és a kontrollcsoport országaiban, húszéves periódust vizsgálva, különösen 1983-87 és 1998-2002 között. Az ingadozás csökkenése nyomon követhető a legtöbb kelet-közép-európai országban is az utolsó tíz évben. A kelet-közép-európai országok közül Magyarország és Szlovénia üzleti ciklusai a legkisebb volatilitásúak, az amplitudó kisebb, mint sok euróvezeti tagországban. Lengyelországra és a Cseh Köztársaságra is viszonylag alacsony volatilitás jellemző.

A termelés ingadozásának hosszú távú csökkenését Blanchard és Simon (2001) mutatták be az Amerikai Egyesült Államokra vonatkoztatva. Felfedezésük alapján a volatilitás csökkenés kimutatható a fogyasztás és a befektetések esetén is. A szerzők által említett tényezők, melyek ehhez a fejlődéshez hozzájárulnak, fejlesztik a pénzügyi piacokat azáltal, hogy lehetővé tesznek jobb kockázatmegosztást és a monetáris politika fejlődését, ami az infláció volatilitásának csökkenéséhez vezet.

Ezek a tényezők szerepet játszhattak az európai országok viszonylagos volatilitásának csökkenésében az euróvezet ciklusaihoz képest. Figyelemre méltó megemlíteni, hogy a vezető kelet-közép-európai országokban az ingadozás 1998-2002 között szinte ugyanakkora, mint a GMU-tagországokban. Ez rámutat arra, hogy az országspecifikus sokkok jellemzően mérséklődtek ezekben az országokban.

5. táblázat: A konjunktúraciklus ingadozása/volatilitása az euróövezethez képest, 1983-2002

	<i>based on HP-filter</i>					<i>based on BP-filter</i>			
	1983-87	1988-92	1993-97	1998-02		1983-87	1988-92	1993-97	1998-02
CEECs (EMU = 100)									
CZE			254	187				301	271
EST			371	260				425	406
HUN			218	89				257	124
LAT			276	159				290	245
LIT			468	374				525	598
POL			162	163				174	182
SKK			141	181				153	224
SLO			91	117				108	160
EMU member states (EMU = 100)									
AUT	144	100	97	114		149	110	91	138
BEL	132	104	129	149		125	104	140	183
FIN	185	339	283	181		246	400	229	167
FRA	127	104	115	112		91	87	122	95
GER	155	153	91	104		176	219	114	127
IRE				263					334
ITA	105	94	135	90		91	101	148	123
NDL	176	107	109	152		208	168	72	126
POR		165	151	167			238	118	142
SPA	170	142	140	100		106	123	107	58
Control group (EMU = 100)									
DEN		129	166	73			156	169	91
SWE	251	282	163	141		240	357	194	214
SWI	146	185	92	107		198	170	62	112
UK_	100	249	108	68		138	182	131	108
NOR	213	152	198	132		185	218	173	157
JAP	124	171	193	142		142	152	227	210
USA	169	164	73	142		211	130	111	162
Volatility of the euro-area (in percent)									
	0.66	1.09	0.82	0.80		0.70	0.66	0.72	0.60

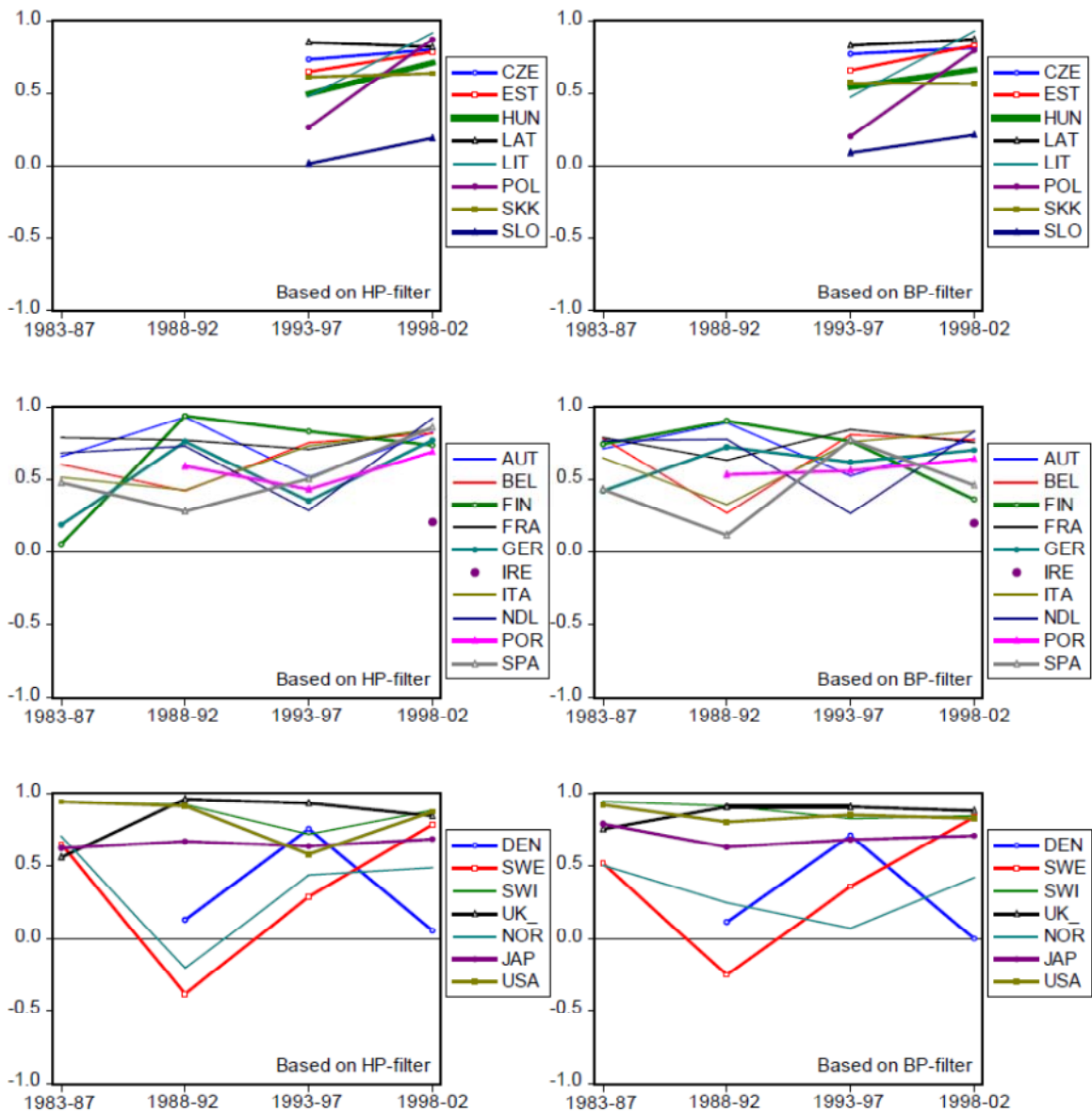
Megjegyzés: Az ingadozás a nulla középérték körüli szórást jelenti.

Forrás: Darvas-Szapáry (2003)

4.3.1.4. Az üzleti ciklusok tartóssága

A 4. ábra szemlélteti a ciklusok fejlődését az 1993-97 és 1998-2002 közötti időszakban. A kelet-közép-európai országok ciklusainak tartóssága növekedő tendenciát mutat, amely az országspecifikus sokkok csökkenő szerepére utal. Csak egy ország, Szlovénia értékei kisebbek, amely meglepő a korábbi eredmények alapján. A többi kelet-közép-európai országban a tartósság szintje valamivel alacsonyabb, mint a GMU országokban.

4. ábra: GDP –tartósság, 1983-2002

Forrás: Darvas-Szapáry (2003)

4.3.1.5. Impulzusválasz/Euróövezeti sokkok hatása

Az euróövezeti sokkokra legérzékenyebb a kelet-közép-európai országok közül Szlovénia, Lengyelország, valamint harmadik a sorban Magyarország. Ez a három ország azonban kevésbé érzékeny az euróövezeti sokkokra, mint a jelenlegi GMU tagállamok. A többi öt kelet-közép-európai ország érzékenysége zérus, vagy ellentétes hatású. A GMU tagállamok közül Írország a legérzékenyebb, mivel egy sokk kétszeres hatású ebben az országban. Ez valószínűleg annak a következménye, hogy az ír gazdaság a vizsgált időszakban kivételesen magas ütemben növekedett és ez erősebb ciklikus ingadozáshoz és a külföldi sokkok iránt nagyobb érzékenységhez vezetett.

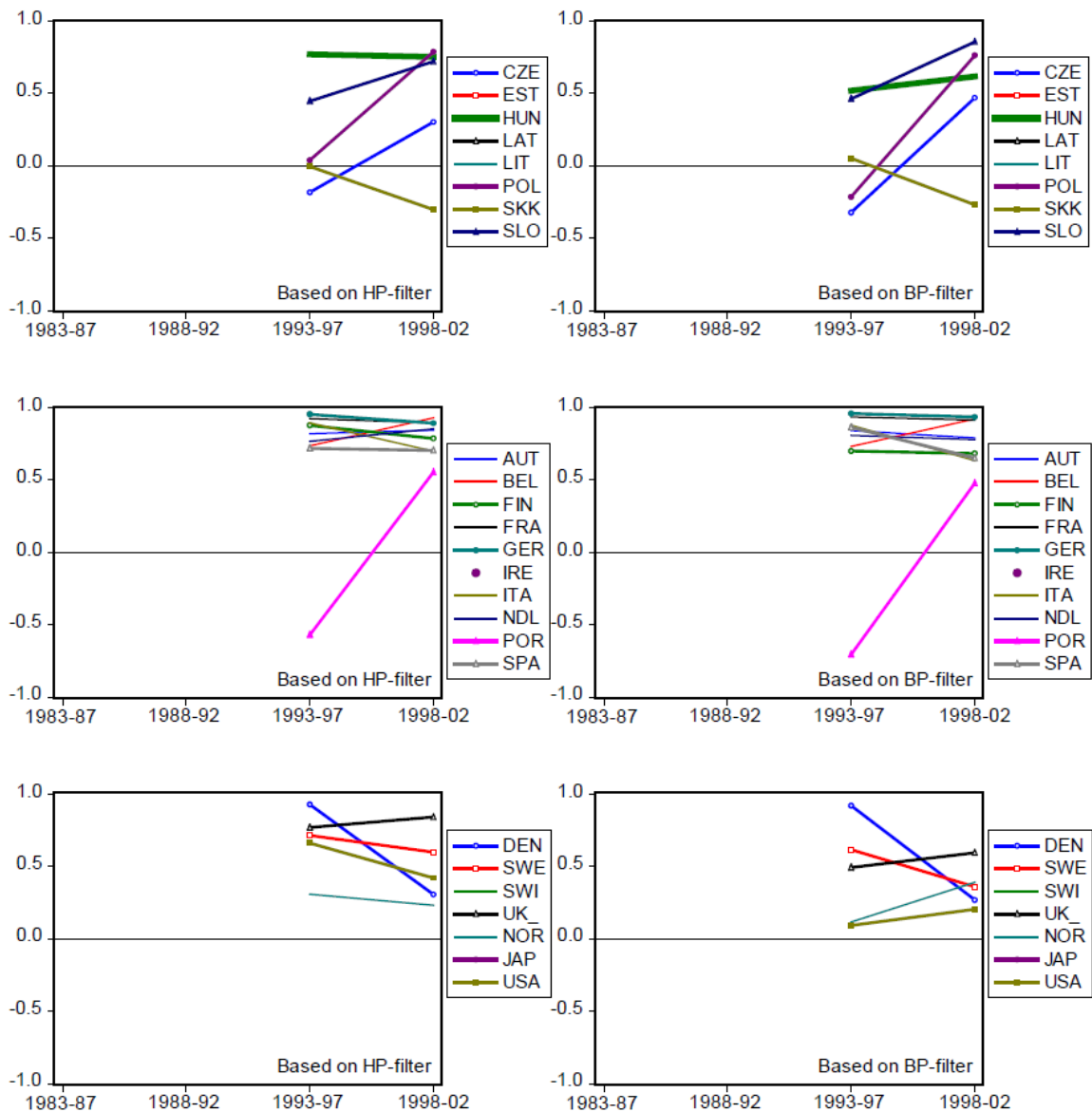
Egy másik megfigyelés alapján a kisebb országok érzékenysége sokkal nagyobb, mint ami a nagyobb országokban várható.

4.3.2. Ipari termelés

Az ipari termelési ciklusok korrelációját mutatja az **5. ábra**. Magyarország már az 1993-97-es periódusban magas szintű korrelációt mutatott, de a másik két vezető kelet-közép-európai ország, Lengyelország és Szlovénia ipari termelése is egyre jobban korrelál a GMU-ciklusával. Figyelemre méltó megemlíteni, hogy Csehország is tett lépéseket az összehangoltság felé, ellentétben a GDP összehangoltsággal. A GMU-tagországok közül Portugália 1993-97-től jelentősen növelte szinkronizáltságát, míg a kontrollcsoportban egyedül az Egyesült Királyság növelte ebben az időszakban ipari termelési ciklusainak szinkronizáltságát.

Az ipari termelés ciklusainak nagy hasonlósága a GMU-tagországokban és néhány kelet-közép-európai országban sem meglepő, mivel az ipar generálja a külkereskedelem nagy részét, amely az egyik fő csatorna, amelyen keresztül az országok konjunktúraciklusai közeledhetnek egymáshoz. Ennek a kérdésnek az empirikus kutatásához az export és import elemzésével is foglalkoztak tanulmányukban.

5. ábra: Ipari termelés - Korreláció a GMU országok aggregált ciklussal, 1983-2002

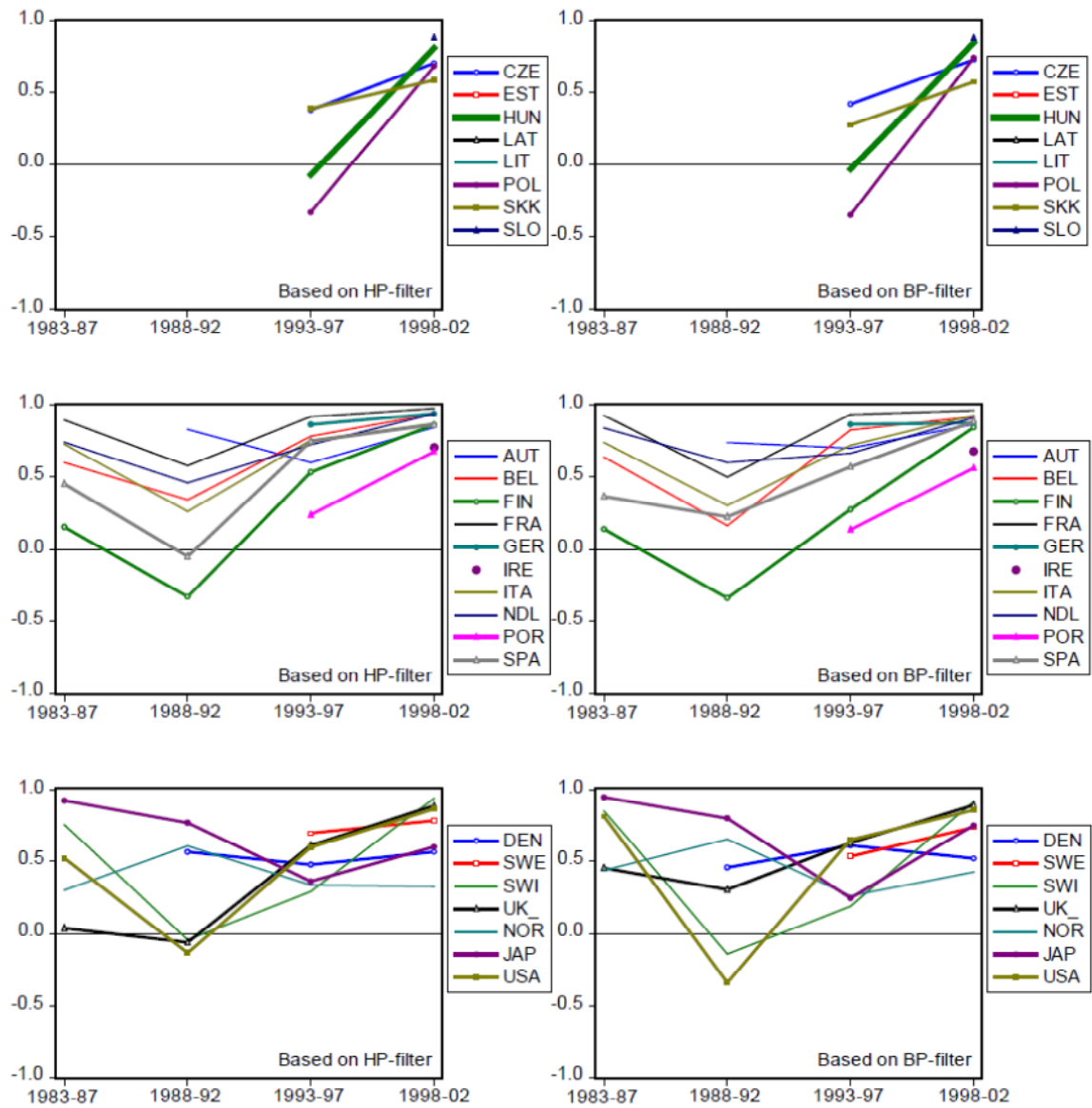

Forrás: Darvas-Szapáry (2003)

4.3.3. Kereskedelem

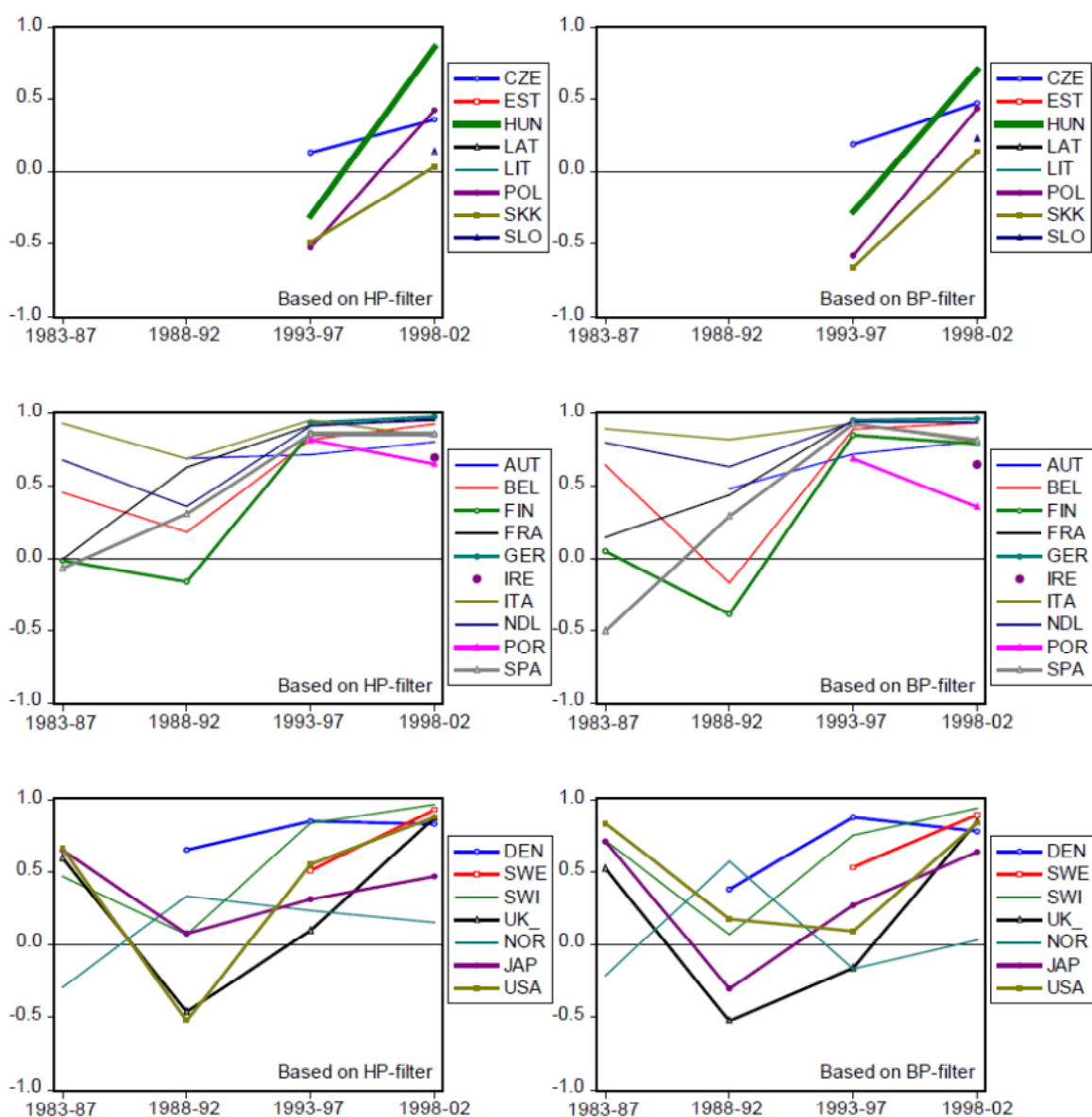
Az **6. ábra** mutatja az exportciklusok korrelációs koefficienseit. Minden országcsoportban erősen nőtt az összehangoltság, amely a világkereskedelem globalizációjáról tanúskodik. Az importciklusok korrelációja valamivel alacsonyabb (**7. ábra**), kivétel Magyarország. Ennek az lehet az oka, hogy az import sokkal érzékenyebb az ország specifikus sokkokra (állami kiadások, fogyasztói szokások változása).

6. ábra: Export- korreláció a GMU országok aggregált ciklusával, 1983-2002

Forrás: Darvas-Szapáry (2003)

7. ábra: Import- Korreláció a GMU aggregált ciklussal, 1983-2002

Forrás: Darvas-Szapáry (2003)

4.3.4. Fogyasztás, szolgáltatások, beruházások

Ebben a részben a GDP belföldi irányú felhasználási összetevőinek elemzésével foglalkoztak. Kizárólag a lakossági fogyasztást vizsgálták, mert a közösségi fogyasztást közvetlen politikai döntések is befolyásolják.

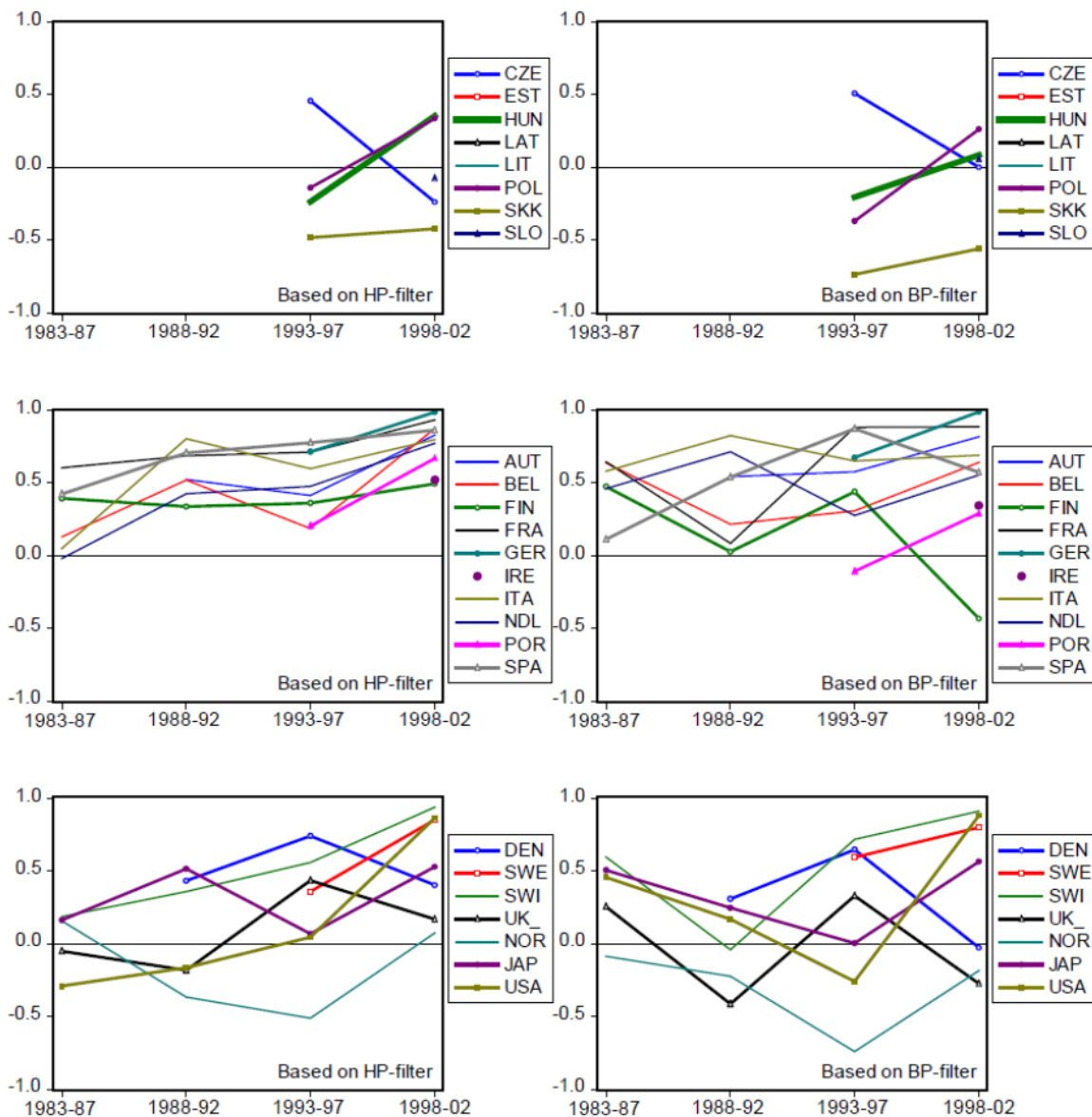
A lakossági fogyasztási ciklusok általában kevésbé összehangoltak az euróövezeten belül annak ellenére, hogy 1993-97-ig jelentősen emelkedett az összehangoltság foka. A kelet-

közép-európai országok közül egyedül Lengyelország mutat nagyobb fejlődést az együttmozgás felé. A többi ország negatív korrelációt mutat.

Mivel a szolgáltatások a fogyasztás jelentős részét képezik, ezért nem meglepő, hogy hasonló trendet követnek, mint a személyes fogyasztás: növekedés az euróövezet és a kontroll csoportban és csökkenés KKE-i országokban.

A beruházások ciklusainak korrelációja sem mutat különösen más képet (8. ábra).

8. ábra: Beruházás- korreláció a GMU aggregált ciklussal, 1983-2002

Forrás: Darvas - Szapáry (2003)

A GMU országokban a növekedés ellenére, alacsony szintű a korreláció, a GDP-hez képest. Az Egyesült Államok és Japán együttmozgása az eurózána ciklusaival viszont jelen-

tős. Emiatt támogatható az érv, hogy egyre globalizáltabbá válnak az üzleti ciklusok és kialakul egy világ üzleti ciklus. [Darvas – Szapáry, 2003]

A megfigyelt országok több csoportba sorolhatók szinkronizációjuk mértéke alapján. Külön csoportot alkotnak a GMU mag országai (Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia), amelyek nagyobb fokú szinkronizációt mutatnak, és a „periféria” országai (Finnország, Írország, Portugália, Spanyolország), amelyek alacsonyabb együttmozgással jellemezhetők. A kelet-közép-európai országok három különböző csoportra oszthatók. Magyarország, Lengyelország, Szlovénia sorolható az egyik csoportba, amelyek a leginkább szinkronban vannak. Második csoport a Cseh Köztársaság és Szlovénia, amelyek kevésbé szinkronizáltak, valamint a balti államok egyáltalán nem mozognak szinkronban. A balti államok szinkronhiánya valószínű, hogy az 1998-as orosz válság nyomán elszenvedett sokkokat is tükrözi.

4.4. GDP cikluskorreláció 1999-2009 között

Az Eurostat statisztikai adatai alapján saját számításokat végeztem, három csoport egy főre eső euróban mért GDP volumenét vizsgálva. A Darvas-Szapáry szerzőpáros elemzése alapján három csoportot, illetve adott csoportok országainak korrelációját vizsgáltam az euróövezeti GDP aggregált volumenhez viszonyítva. Az egyik csoportnak a kelet-közép-európai 8 tagállamot választottam: Cseh Köztársaság (CZ), Magyarország (HU), Lengyelország (POL), Szlovénia (SLO), Észtország (EST), Lettország (LAT), Litvánia (LIT) és Szlovákia (SKK). Az euróövezeti országok közül az alábbi tíz tagállamot vizsgáltam: Ausztria (AUT), Belgium (BEL), Franciaország (FRA), Németország (GER), Hollandia (NEL), Finnország (FIN), Olaszország (ITA), Írország (IRE), Portugália (POR) és Spanyolország (SPA). A kontroll csoportot Norvégia (NOR), Dánia (DEN), Svédország (SWE) és az Egyesült Királyság (UK) alkotta.

Az Eurostat 1999-2009 közötti adatait az euróövezet bővítési időpontjai alapján öt szakaszra osztottam. Az első szakasz 1999-2000 közötti időszakot jelenti, amikor 11 tagállamban vezették be az eurót számlapénzként. Ezt követi a 2001-2006 közötti periódus 12 euróövezeti tagállammal, miután 2001-ben Görögországban is felváltotta a nemzeti fizetőeszközt az euró, 2002-től nemcsak számlapénzként. Harmadik időszak a 2007-es év, amikor Szlovénia vezette be az eurót. Ezt követte Málta és Ciprus euróövezeti csatlakozása 2008-ban. Végül 2009-ben Szlovákia csatlakozásával 16 tagúvá vált az euróövezet. Az Eurostat euróban mért GDP adatainak korrelációját vizsgáltam adott ország és az euróövezeti átlag adatokkal mind az öt időszakban.

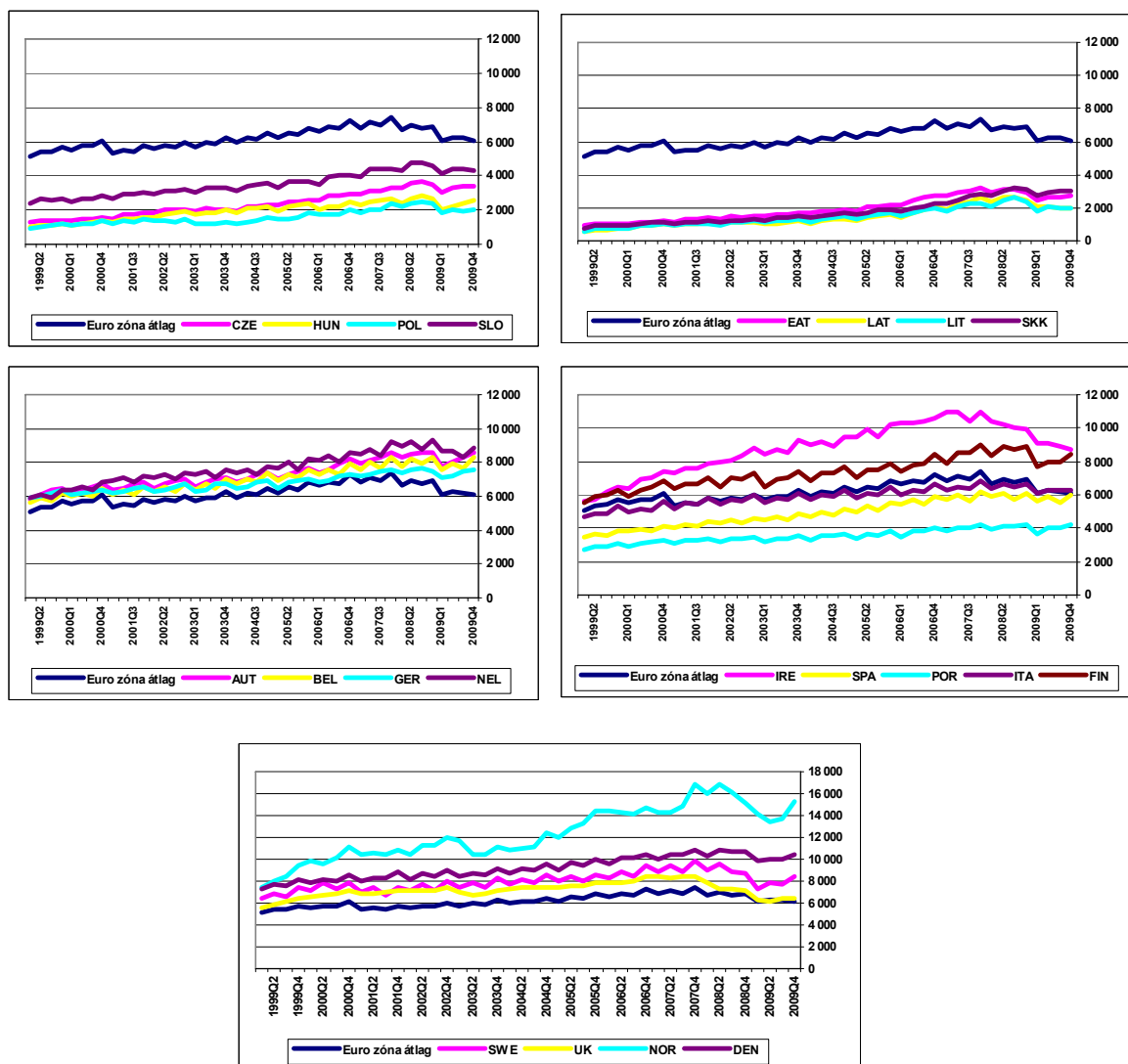
6. táblázat: GDP ciklus korreláció, 1999-2009

Kelet-közép-európai 8 tagállam					
	11 GMU tag	12 GMU tag	13 GMU tag	15 GMU tag	16 GMU tag
	1999-2000	2001-2006	2007	2008	2009
CZE	0,94	0,96	0,93	0,50	0,42
EST	0,94	0,97	0,86	0,30	0,00
HUN	0,96	0,93	0,79	0,63	-0,04
LAT	0,98	0,93	0,83	0,61	0,10
LIT	0,94	0,97	0,63	0,59	0,73
POL	0,98	0,84	0,96	0,54	0,36
SKK	0,89	0,98	0,73	0,65	0,36
SLO	0,82	0,95	0,64	0,67	0,81
GMU tagországai					
AUT	0,89	0,96	0,84	0,65	-0,13
BEL	0,94	0,98	0,99	0,95	-0,24
FIN	0,97	0,95	0,92	0,96	-0,10
GER	0,87	0,90	0,71	0,35	-0,07
IRE	0,96	0,97	0,36	-0,56	0,36
ITA	0,96	0,95	0,99	0,99	0,99
NDL	0,93	0,97	0,96	0,71	-0,59
POR	0,97	0,93	0,93	0,83	0,14
SPA	0,96	0,99	0,93	0,70	-0,15
Kontroll csoport					
DEN	0,42	0,88	0,08	0,08	0,63
SWE	0,91	0,95	0,98	0,33	-0,11
SWI	0,98	0,99	0,95	0,87	-0,39
UK	0,96	0,90	-0,58	-0,84	-0,42
NOR	0,95	0,90	0,85	0,05	-0,79

Forrás: Eurostat (2010. december 9-ei letöltés) adatai alapján, saját számítás

A korreláció vizsgálata alapján elmondható, hogy míg az Európai Unióhoz történt 2004-es csatlakozás előtt Magyarország élen járt az euróövezettel történő együttmozgásban, már a gazdasági válság 2008-ban történő zavarai előtt is csökkent ennek a mértéke. Szlovákia pedig épp az ellentetje Magyarországnak, mert a legkevesébé korreláló országból az euró bevezetésével, a legerősebb korrelációs értékeket mutató tagállam lett. Észtország és Lettország esetében a vizsgálat azt mutatta ki, hogy ahol az erősnek mondható korreláció volt, ott a kapcsolat 2009-re semleges kapcsolatra változott.

9. ábra: GDP volumen euróban a Kelet-közép-európai 8 tagállamában, a Gazdasági és Monetáris Unió tagállamaiban és a Kontroll csoportban, 1999-2009

Forrás: Eurostat 2010. december 9-ei letöltés) adatai alapján

Az euróban mért GDP volumen együttmozgások, ahogy a **9. ábra** mutatja szépen megfigyelhetők az eurózóna és a kelet-közép-európai országok között. Legjobban Szlovénia és a Cseh Köztársaság közelíti meg az euróövezeti átlagot, őket követi Magyarország és Lengyelország a vizsgált tagállamok közül. A balti államok és az euróövezet közötti GDP rés jelentős.

5. Az euróövezethez felzárkózó gazdaságok konvergenciája

A konjunktúraciklusok összehangoltsági szintjei közötti különbségek is mutatják, hogy mennyire különbözőek az európai országok, ezek közül is a disszertáció tárgyát képező kelet-közép-európai országok.

Míg közvetlenül egyetlen közösségi dokumentum sem írja elő, hogy az Európai Unióhoz csatlakozó, közép- kelet és dél-kelet európai országok meghatározott időn belül teljesítsék a Gazdasági és Monetáris Unióba való belépéshez előírt maastrichti konvergencia-kritériumokat, céljuk a nominális és reálkonvergencia folyamat révén csatlakozni az euróövezethez, mivel számukra már nincs kintmaradási lehetőség. Az új tagállamok a csatlakozást követően derogációval, azaz *(az Európai Unióról szóló Szerződés 4. fejezet 122. cikk, átmeneti rendelkezései alapján)* átmeneti mentességgel vesznek részt a Gazdasági és Monetáris Unióban.

Az új tagállamok többéves gazdasági fejlődés, növekedés és konvergencia folyamat révén lehetnek tagjai az integráció következő lépcsőfokának, az euróövezetnek. Amikor létrejött az Európai Gazdasági és Monetáris Unió a nominális konvergencia harmonizálási törekvést jelentett hasonló fejlettségi szinten lévő gazdaságok között. Ez azt feltételezi, hogy a résztvevő gazdaságok többé-kevésbé hasonló növekedési rátával rendelkeznek és fognak rendelkezni hosszú távon.

A jelenlegi szakadék az egy főre jutó jövedelmi szintben az új és régi EU tagországok között egyedülálló, korábban nem volt tapasztalható. A nyolc kelet-közép-európai tagállamot tekintve az egy főre jutó GDP átlaga (vásárlóerő paritáson számolva) fele az EU-15-ökének. A két dél-kelet európai ország Románia és Bulgária még szegényebb. Ezen országok előtt még kedvező jövőbeli növekedési várakozások esetén is hosszú folyamat áll, hogy a jelenlegi nyugat-európai életszínvonalhoz felzárkózzanak.

Az Európai Unió a 2004-ben csatlakozott tíz kelet-közép-európai (EU-10) és a 2007-ben csatlakozott két dél-kelet-európai országgal 27 tagúvá vált, mellyel jelentősen megnövekedett az egy főre jutó GDP szóródása. Az EU a 2004. évi bővítésével a GDP nominális értékét vásárlóerő-paritáson számolva 9 százalékponttal növelte, miközben a népesség 20 százalékkal emelkedett. Ha az új tagállamokban a növekedési ütem tartósan kétszerese lenne

az EU-15 országainak, akkor kb. 35 év alatt érné el reál GDP-jük az EU-15-két. [Halmai, 2007].

Az EU-15 átlagához képest az egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson számolva az EU-10+2 országokban az 1998. évi 48,7 százalékról 2009-re 64,2 százalékra nőtt ingadozó növekedési ütemben, melyet a **7. táblázat** mutat.

7. táblázat: Egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson számolva EU10+2 országokban 1998-2009, EU 15=100

tér/idő	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU (15 tagállam)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bulgária	23,5	23,5	24,3	25,2	27,2	28,1	30,1	30,1	32,1	33,9	36,9	n.a.
Cseh Köztársaság	60,9	60,0	59,1	60,9	61,4	64,0	66,4	67,3	68,8	71,4	72,1	72,1
Észtország	36,5	36,5	39,1	40,0	43,9	48,2	50,4	54,9	58,0	61,6	60,4	55,9
Ciprus	75,7	75,7	77,4	79,1	78,1	78,1	79,6	80,5	81,3	83,9	86,5	88,3
Lettország	31,3	31,3	32,2	33,9	36,0	37,7	40,7	43,4	46,4	50,0	51,4	44,1
Litvánia	34,8	33,9	33,9	35,7	38,6	43,0	44,2	46,9	49,1	52,7	55,9	47,7
Magyarország	47,8	47,8	47,8	51,3	54,4	55,3	55,8	55,8	56,3	56,3	57,7	56,8
Málta	69,6	70,4	73,0	67,8	69,3	68,4	68,1	69,0	68,8	68,8	68,5	70,3
Lengyelország	41,7	42,6	41,7	41,7	42,1	43,0	45,1	45,1	46,4	48,2	50,5	n.a.
Románia		22,6	22,6	24,3	25,4	27,2	30,1	31,0	33,9	37,5	n.a.	n.a.
Szlovénia	68,7	70,4	69,6	69,6	71,9	72,8	76,1	77,9	78,6	79,5	82,0	77,5
Szlovákia	45,2	43,5	43,5	45,2	47,4	48,2	50,4	53,1	56,3	60,7	64,9	64,9
Átlag	48,7	46,5	47,0	47,9	49,6	51,2	53,1	54,6	56,3	58,7	62,4	64,2

Forrás: Eurostat adatai alapján saját számítás (Adatok utoljára frissítve 2010.07.01.)

A konvergencia kritériumok összefüggő, egységes csomagot képeznek, és valamennyit teljesíteni kell, mivel a Szerződés egyenlő alapon sorolja fel a kritériumokat, és nem rangsorolja azokat. A konvergencia kritériumokat a tényleges adatok alapján kell teljesíteni. További követelmény, hogy a konvergencia kritériumok alkalmazásában következetesen, átláthatóan és egyszerűen kell eljárni. A konvergenciát tartósan kell elérni, és nem csak egy bizonyos időpontban [EKB, 2006]

Az utóbbi másfél évtizedben a növekedésméret egyik legdinamikusabban fejlődő területe a gazdasági konvergencia témaköre. [Dedák-Dombi, 2009]

5.1. Nominális konvergencia az új EU –tagállamokban

A nominális konvergencia arra irányul, hogy a tagállamok gazdaságai főbb pénzügyi mutatóik tekintetében stabilak legyenek, és közösségi szinten ne mutassanak nagy szóródást. A nominális konvergencia, a Közösségen belüli egyenlőtlenségek felszámolásának másik iránya, - amit elsősorban a maastrichti kritériumrendszer testesít meg - a gazdaságok egyensúlyi mutatóinak közelítése. [Medve, 2003]

A nominális konvergenciában meghatározó szerepet játszik az infláció és az államháztartási egyensúly alakulása. Ezek teljesülésének sebessége határozza meg az államadósság kritérium, az árfolyam-stabilitás és a hosszú lejáratú adósságon fennálló kamatszínvonal alakulását.

Az Eurostat statisztikái alapján vizsgáltam meg a maastrichti kritériumokat 1998 és 2004, majd 2004 és 2007 között, valamint 2008-tól vizsgálva a gazdasági pénzügyi válság hatását. A táblázatokon és ábrákon az Európai Unióhoz 2007-ben csatlakozott Románia és Bulgária adatai is láthatóak, így 10+2 államra terjed ki a vizsgálat.

2004 óta eltelt időszakban három tagállam is teljesítette a kritériumokat és teljes jogú tagja lett az Európai Gazdasági és Monetáris Uniónak. Először 2007-ben Szlovénia, majd 2008-ban Málta és Ciprus vezethette be az eurót az EU-hoz 2004-ben csatlakozott országok közül. 2009. január 1-jétől már Szlovákia is tagja a GMU-nak és hivatalos pénze az euró.

5.1.1. Az államháztartás fenntartható pénzügyi helyzetére vonatkozó költségvetési kritériumok

A *költségvetési deficit* nem haladhatja meg a GDP 3 százalékát, az *államadósság* a GDP 60 százalékát. A GDP-arányos költségvetési deficit felső határértékének kialakításakor azt vették figyelembe, hogy a költségvetési bevételeknek fedezniük kell a költségvetési kiadásokat, tehát hitelből folyó költségvetési tételt nem, csak költségvetési forrásokból történő beruházásokat szabad finanszírozni. Ezek kamatterhei e mérték betartásával még finanszírozhatók.

Az államháztartási hiány jegybanki finanszírozása nem megengedett a Maastrichti kritériumok alapján, a deficitet csak a pénz- és tőkepiacról bevont forrásokból szabad finanszírozni. A kiegyensúlyozott költségvetés mögött az a filozófia húzódik, hogy a jelen generá-

ció fizessen a jelen kiadásaiért még akkor is, ha jelen beruházások eredményei középtávon jelentkeznek.

A Maastrichti Szerződés és a Növekedési Paktum a GDP-arányos költségvetési deficit és államadósság nagysága mellett a költségvetés szerkezetével szemben is állít követelményeket. Olyan költségvetési politikát kell folytatni, amely megfelel a közjavakkal való gazdálkodás alapelveinek, továbbá összhangba hozza a költségvetési kiadásokat, bevételeket és társadalmi célokat, miközben méltányosan osztja el a terheket a jelenlegi és a jövőbeli generáció között. Ekkor teljesül a fenntarthatóság elve, azonban ez átfogó államháztartási reformot feltételez. Hosszú távon is fenntartható költségvetési pozíciót csak társadalmi konszenzussal lehet elérni, különben jórészt külső kényszerek fogják alakítani.

A költségvetésre vonatkozó konvergencia-kritérium és a Stabilitási Paktum feltételrendszerre, beszűkíti a reálgazdasági szféra felzárkózását célzó gazdaságpolitika mozgásterét, ezért nem célszerű siettetni a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozást.

Ezzel ellentétes érv az, hogy a konvergencia-kritériumok (költségvetési is) teljesítése a feltétele annak, hogy a csatlakozó országok részesedjenek a Kohéziós Alap forrásaiból. Másik érv a GMU -csatlakozás kitolása ellen, hogy a külső nyomás enyhülésével egyáltalán nem garantálható fenntartható költségvetési pozíciót eredményező reformok végrehajtása és a fejlett országok mögötti lemaradást csökkentő infrastruktúra fejlesztés. A nemzeti valuták elleni támadások által okozott károk is könnyen semmissé tehetik a költségvetési mozgástérből nyerhető hasznokat.

A költségvetési mozgásteret a GMU -csatlakozástól független tényezők is befolyásolják. Az államháztartás deficitjének növekedése más makrogazdasági mutatók romlásával is jár, a nemzetközi hitelminősítő intézetek kedvezőtlenebb kategóriába sorolhatják az országot és ez idővel a külföldi tőke kivonását jelentheti. Ennek a problémának a kezelése semlegesítené a megnövekedett költségvetési mozgástérből adódó előnyöket.

A fiskális politikára vonatkozó kritérium azt jelenti, hogy a vizsgálat időpontjában a tagállam nem áll a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa (ECOFIN) által a túlzott hiány fennállásáról hozott határozat hatálya alatt. A túlzott hiány megállapítására akkor kerülhet sor, ha a bruttó hazai termékhez viszonyítva a költségvetési hiány meghaladja a 3 százalékot, az államadósság pedig a 60 százalékos referencia értéket. Arról, hogy az adott állam-

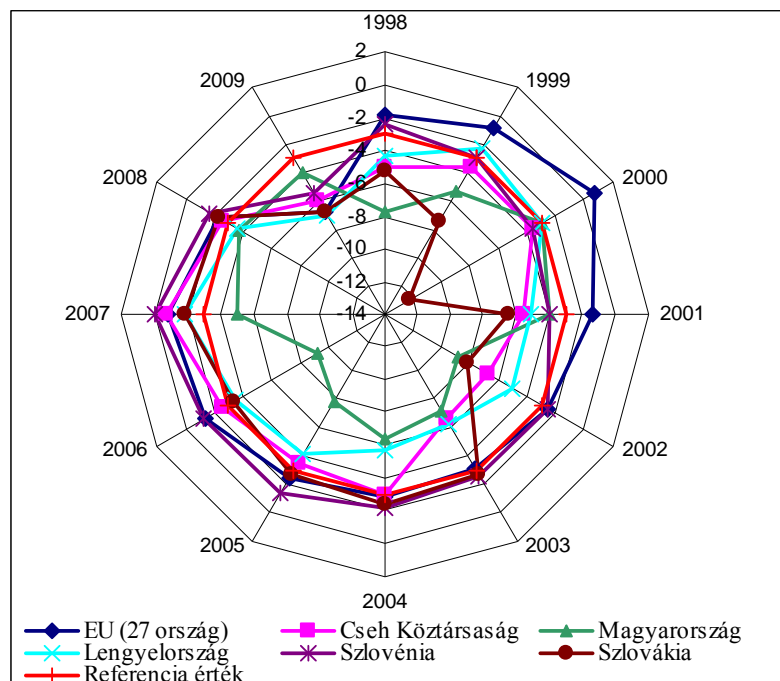
ban fennáll-e a túlzott mértékű hiány – eltérően a többi kritériumtól – a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa dönt minősített többséggel.

Továbbá a közjavakkal való gazdálkodás alapelveinek megfelelő költségvetési politikát kell folytatni, összhangba kell hozni a költségvetési kiadásokat, bevételeket és a társadalmi célokat.

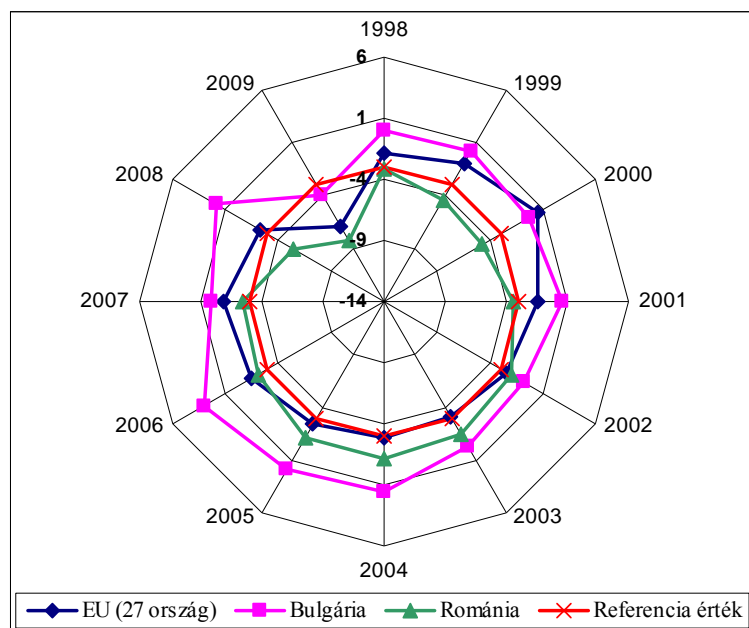
A balti és kelet-közép-európai tagállamok államháztartási egyenlegeinek alakulása megfigyelhető az ábrákon (**10. ábra**).

10. ábra

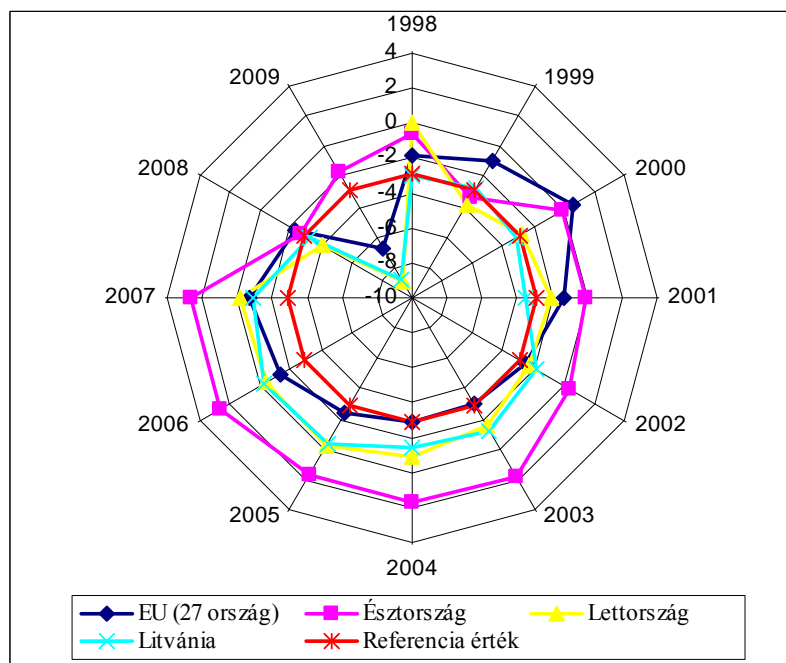
a) Az államháztartási egyenlegek alakulása (a GDP százalékában) az EU-hoz 2004-ben csatlakozott kelet-közép-európai államokban, 1998 – 2009

b) Az államháztartási egyenlegek alakulása (a GDP százalékában) az EU-hoz 2007-ben csatlakozott Romániában és Bulgáriában, 1998 – 2009

c) Az államháztartási egyenlegek alakulása (a GDP százalékában) az EU-hoz 2004-ben csatlakozott balti államokban, 1998 – 2009

Forrás: Eurostat

A 3%-ot meg nem haladó költségvetési deficit kritérium teljesítését illetően mind az EU 10+2 országban javulás figyelhető meg 2004 és 2007 között, mint azt a **8. táblázat** mutatja. 2007-re egyedül Magyarországnak nem sikerült teljesítenie a kritériumot, 5,5%-os hiány

mutatkozik. Bulgária, Észtország és Ciprus szufficites, míg Lengyelországban nullszaldós volt a költségvetés.

8. táblázat: Költségvetési deficit a GDP%-ában az EU10+2 tagállamaiban, 2004-2007

tér/idő	2004	2005	2006	2007
EU (27-ek)	-2,8	-2,5	-1,4	-0,9
EU (25-ök)	-2,9	-2,5	-1,4	-0,9
EU (15-ök)	-2,8	-2,4	-1,3	-0,8
Bulgária	1,4	1,8	3,0	3,4
Cseh Köztársaság	-3,0	-3,6	-2,7	-1,6
Észtország	1,6	1,8	3,4	2,8
Ciprus	-4,1	-2,4	-1,2	3,3
Lettország	-1,0	-0,4	-0,2	0,0
Litvánia	-1,5	-0,5	-0,5	-1,2
Magyarország	-6,5	-7,8	-9,2	-5,5
Málta	-4,6	-3,0	-2,6	-1,8
Lengyelország	-5,7	-4,3	-3,8	-2,0
Románia	-1,2	-1,2	-2,2	-2,5
Szlovénia	-2,3	-1,5	-1,2	-0,1
Szlovákia	-2,4	-2,8	-3,6	-2,2

Forrás: Eurostat

A vizsgált periódusban az államadósságot 9 ország csökkentette, kivételt képez Magyarország, amely habár 2004-ben megfelelt az államadósság kritériumnak, 2007-re mégis 6,6%-kal növelve adósságállományát, így 6%-kal lépi át az előírt kritériumot.

Az Európai Központi Bank 2008. évi májusi konvergencia jelentésében számos országnak javasolta, hogy folytasson szigorúbb fiskális politikát a makrogazdasági egyensúlyi problémák kezelésére. [EKB, 2008, 34. o.]

9. táblázat: Államadósság a GDP%-ban az EU10+2 tagállamaiban, 2004-2007

tér/idő	2004	2005	2006	2007
Euroövezet (15-ök)	69,6	70,2	68,5	66,4
EU (27 –ek)	62,1	62,6	61,3	58,7
EU (25-ök)	62,4	63,0	61,8	59,3
Bulgária	37,9	29,2	22,7	18,2
Cseh Köztársaság	30,4	29,7	29,4	28,7
Észtország	5,1	4,5	4,2	3,4
Ciprus	70,2	69,1	64,8	59,8
Lettország	14,9	12,4	10,7	9,7
Litvánia	19,4	18,6	18,2	17,3
Magyarország	59,4	61,6	65,6	66,0
Málta	72,6	70,4	64,2	62,6
Lengyelország	45,7	47,1	47,6	45,2
Románia	18,8	15,8	12,4	13,0
Szlovénia	27,6	27,5	27,2	24,1
Szlovákia	41,4	34,2	30,4	29,4

Forrás: Eurostat

A négy visegrádi államban magas az államadósság/GDP mutató szintje, illetve több tényező további növekedésüket vetíti előre. A négy gazdaság eltérő adósságszintről indult az 1990-es évek elején: a magas adóssággal rendelkező Lengyelország és Magyarország csökkentette, míg az elenyésző államadósságot öröklő Csehország és Szlovákia erőteljesen növelte az adósság/GDP mutató értékét az 1990-es évek második felére.

A romló adósságmutatókat részben a magas államháztartási hiányok, a deficiten kívüli tételek felhalmozása (az állami vállalatok kötelezettségeinek átvállalása, a bankrendszerek és az egyes bankok konszolidációs tételeinek elszámolása adósságként), a lassú gazdasági növekedés és a relatíve magas reál-kamatszint közötti eltérés eredményezik. Az adósság/GDP mutatók nem csak magasak, de kérdéses fenntarthatóságuk, illetve a referenciaértékek alatti szinten tartásuk.

Számos tényező, különösen a demográfiai folyamatok (öregedés), az államháztartás alrendszerei által hordozott implicit adósságok és az állami kezességvállalások is további adósság növekedést jeleznek. [ICEG jelentés 2003/2]

A nominális konvergencia elemei közé az államháztartás mellett az inflációs rátára, a hosszú lejáratú kamatlábra és az árfolyamrezsimre vonatkozó követelmények tartoznak.

5.1.2. Az infláció kritérium

A Gazdasági és Monetáris Unió megvalósításának feltétele a nagyfokú árstabilitás.

Az árstabilitási kritérium azt jelenti, hogy egy tagállam, fenntartható árstabilitással és a vizsgálatot megelőző egyéves időszakon keresztül, az árstabilitást illetően, legjobb eredményt felmutató három tagállam átlagos inflációs rátáját, legfeljebb 1,5 százalékponttal meghaladó inflációs rátával rendelkezik. Az összehasonlíthatóság érdekében az inflációs rátára vonatkozó konvergencia kritérium teljesítését a tagállamok harmonizált fogyasztói árindexe (HICP) alapján mérik.

A KBER definíciója szerint a GMU év/év alapú HICP mutatója középtávon nem haladhatja meg a 2 százalékot. A kritérium szerződésbeli megfogalmazásából kitűnik, hogy az euróövezeten kívüli tagországok inflációs rátája is befolyásolja a referencia értéket. Ezért az EKB 2000-es konvergencia jelentésében kiemelte, hogy a hivatalos referencia érték megállapításánál figyelembe veszik annak eltérését az euróövezet-szintű inflációtól.

Az Európai Központi Bank 0 és 2 százalék közötti inflációt tűzött ki célul, de mindenki egyetértett azzal, hogy ez túl alacsony és túl szűk keretet jelent. Közgazdászok szerint valamekkora infláció jót tesz a gazdaságnak, nagyobb mozgásteret biztosít a reálbérekben. Ezt Akerlof és társai vizsgálták 2000-ben. A rugalmas reálbér csökkenti a munkanélküliség egyensúlyi szintjét. Ebben a vizsgálatban 2-3 százalék közötti inflációt tekintik célnak, mert szerintük ennél kisebb inflációs ráta növeli a strukturális munkanélküliséget, habár ezt a nézetet nem minden közgazdász osztja (Issing, 2001). A másik tényező, amely miatt a 0-2% közötti infláció alacsonynak mondható az, hogy ha az EKB az inflációs célkitűzésében túlságosan megközelíti a zérust, azzal növeli az esélyét annak, hogy az a zérus szint alá csökkenjen. Múltbeli tapasztalatok szerint a csökkenő árak veszélyesek és deflációs spirált is okozhatnak. A harmadik érv, ha az EKB az euróövezet inflációs rátáját 0-2 százalék között tartja, az azt jelenti, hogy vannak országok, ahol defláció van, amely a Balassa-Samuelson hatást is felerősíti. [De Grauwe, 2002]

Az Európai Központi Bank monetáris politikájának deklarált célja középtávon az árstabilitás biztosítása az eurózónán belül. Az árstabilitást a fogyasztói árak harmonizált indexének (Harmonised Consumer Price Index) 0 és 2 százalék közötti emelkedéseként (év/év) definiálja. Az Európai Központi Bank elkerülendőnek tartja mind a deflációt, azaz az árszín-

vonaltartós visszaesését, mind az infláció 2 százaléknál gyorsabb növekedését. Az inflációs cél elérésének legfontosabb eszköze a kamatláb-politika.

Az EKB által autonóm módon definiált 2 százalékos alatti inflációs célkitűzés a jelenlegi világgazdasági feltételrendszerben szigorúnak mondható, mely korlátozza a gazdasági szereplők mozgásterét. Ha az antiinflációs gazdaságpolitika túlságosan sikeres, és az inflációs ráta nullához közeli értékre csökken, akkor erőteljesen szűkül a jegybankok mozgástere is a kamatláb-politika terén. A zero vagy ahhoz közeli jegybanki kamatláb viszont nem alkalmas arra, hogy ösztönözze a fogyasztást és a beruházásokat. Ha a reálkamatlábak nem csökkennek, és erősödik a defláció, akkor nagyon nehéz lesz a recesszióból való kilábalás. Esetleg valamilyen külső vagy belső sokk hatására a folyamat egy lefelé irányuló spirálba torkollhat, likviditási csapdába. A deflációs veszély több külső forrásból táplálkozik. Az egyik forrás az alacsony költségintű fejlődő országokból származó iparcikkek árszínvonal-csökkentő hatása. Másik tényező az amerikai gazdaság növekedésének lassulása, a dollár gyengülése az euróval szemben, ami deflációs nyomást közvetít a világgazdaságba. Valamint a deflációs irányzatot erősíti az információs és kommunikációs technológiák árának csökkenése, melynek oka a gyors műszaki fejlődés.

Az alacsony inflációnak mikrogazdasági hatásai is vannak. A vállalati profitok is lassan nőnek, miközben a bérköltségek emelkednek, béremelésre irányuló nyomás miatt. A vállalatok nehezen tudják emelni termékeik és szolgáltatásaik árát.

A Gazdasági és Monetáris Unió országaiban az EKB szigorú monetáris politikája visszafogja a gazdasági növekedést.

A csatlakozó kelet-közép-európai országoknak nem célszerű gyorsan mérsékelni az inflációt, mert ez kedvezőtlenül érintheti a reálkonvergenciát, a gazdasági növekedés ütemét. Ezekben az országokban **egy magasabb inflációs ráta mögött gyors ütemű gazdasági szerkezeti modernizáció húzódik meg. Az infláció túlzott mértékű visszaszorítása hátrányosan érintené a vállalatok áralku erejét, ezen keresztül profitabilitását.** Elegendő és célszerű ezért az inflációs konvergencia-kritérium felső határértékét teljesíteni.

Az árstabilitási célt „optimális” infláció elérésével lehet megvalósítani, melyet a felzárkózó gazdaság szerkezeti jellemzői és egyensúlyi pályája határoz meg. Az átalakuló gazdasá-

gokban a megvalósítható dezinflációs pályát a kormány és a központi bank együtt kell, hogy meghatározzák.

A közösségi referencia értékek megközelítését külső, világgazdasági tényezők (energia-árak) is nehezíthetik. Áremeléshez vezethet a kormány beavatkozása a munkabérek alakulásába. Az EU-csatlakozás felerősítheti az egyes mezőgazdasági termékek termelői árának és bizonyos élelmiszerek fogyasztói árának emelésére irányuló törekvéseket. [Losoncz, 2004]

Magyarországon még tart az árarányok lassú közeledése az uniós szerkezethez, ami elsősorban az élelmiszerek és a szolgáltatások fokozottabb drágulásával jellemezhető. Ezek a folyamatok a felzárkózó gazdaságokban magasabb egyensúlyi inflációt eredményeznek. Így a radikális inflációcsökkentés a szükségesnél nagyobb reálgazdasági áldozatokkal járhat. Ekkor az erős hazai valuta miatt gyengülhet a versenyképességünk (ami fékezi az exportot és a növekedést, illetve csökkenti a foglalkoztatottságot), és a visszaeső kereslet miatt csökkenő beruházási tevékenység korlátozza a hosszú távú növekedési lehetőségeinket. [ECOSTAT, 2003]

Az elmúlt években jellemző, hogy érzékelhetően felgyorsult a dezinflációs folyamat. Az infláció szintje, időbeli lefutása és főbb tényezői eltérnek az egyes gazdaságok között. A nyolc csatlakozó kelet-közép-európai állam fogyasztói árindexe 2003-as várakozások alapján 3%-kal emelkedett, szemben a 2000-ben mért átlagosan 6,6%-os növekedéssel. Az általában megfigyelt dezinfláción belül különösen erőteljes az infláció mérséklődése Csehországban, Litvániában (ahol az árszínvonal csökken), Lengyelországban. Ennek okai, hogy a gazdaságpolitikai lépések ország specifikusan alakulnak.

A gazdaságok többségében tapasztalt dezinflációt segíti, hogy a lanya nemzetközi konjunktúra következtében mérsékeltebb az importált infláció emelkedése a korábbi évekhez képest. Tekintettel, hogy ezen gazdaságok (Lengyelországot leszámítva) kis és nyitott gazdaságok, az importált infláció csökkenése, a cserearányok (országoként eltérő mértékű) enyhe javulása kedvezően érinti az inflációt. A dezinflációt ezzel összefüggésben segítette a nemzeti árfolyamok további erősödése (Szlovákia, Balti államok) illetve, hogy a gyengülő valutájú országokban (Lengyelország és Magyarország) a leértékelődés eddig csak korlátozottan gyűrűzött át az árakba.

Az infláció mérséklődése akkor következett be, amikor felgyorsult az országok többségében a nominális bérek és jövedelmek növekedése a lazább fiskális és jövedelempolitikának köszönhetően. Azonban a szerkezeti reformok eredményeképpen a gazdaságok többségében felgyorsult a termelékenység növekedése és korlátozta az egység munkaerőköltség emelkedését és ezáltal az áremelkedések inflatorikus hatását. A költséginfláció szempontjából végezetül kedvezően alakultak a mezőgazdasági és az élelmiszerárak, amelyek súlya a fogyasztói kosárban számottevően meghaladja a fejlett országok átlagát.

Csehországban, Litvániában és Lengyelországban gyakorlatilag árstabilitásról beszélhetünk: ebben szerepet játszik a lassuló gazdasági növekedés (Csehország, és Lengyelország), a munkabérek relatív csökkenése, a gyors termelékenységnövekedés mellett csökkenő egység-munkaerőköltségek, és a valuták felértékelődése (Litvánia).

A gazdaságok másik csoportjára az infláció ismételt felpörgése (Szlovákia és Magyarország) jellemző, köszönhetően a korábbi expanzív fiskális és jövedelempolitikát semlegesítő korrekciós lépéseknek, az adókulcsok és a hatósági árak emelésének, illetve az árfolyamgyengülés fokozatos begyűrűzésének a hazai fogyasztói és termelői árak alakulásába. Sok szempontból hasonló Szlovénia helyzete, ahol a dezinfláció folyamatos, de lassú a reálárfolyamot célzó árfolyampolitika, a 2003 közepéig széleskörűen alkalmazott hátratekintő indexálás gyakorlata, valamint a lassú termelékenységnövekedés is.

A további dezinfláció a maastrichti konvergencia-kritériumok által meghatározott szintre, illetve az elért alacsony infláció fenntartása sok országban nehéz feladat lesz. Nehézségként jelentkezik, hogy a közeljövőben az árak liberalizálása és az adórendszerek változása erőteljesebben hat majd az inflációra, amikor a hatósági árak termékek köre a csatlakozó államokban az EU átlagot számottevően meghaladó (13% (Szlovákia) és 30% (Szlovénia) közötti) mértékű.

Továbbá a közép-európai és balti államokban az EU csatlakozás az árszerkezet átrendeződését eredményezve is okozhat átmeneti áremelkedést. Az infláció csökkenésénél figyelembe kell azt is venni, hogy az elmúlt 1-2 évben a további dezinfláció szempontjából kedvezőtlen fiskális és jövedelempolitika érvényesült, amely inflációs hatása tartós lehet. Ennek megfelelően 2004-ben a csatlakozó államok fogyasztói árindexének emelkedése meghaladja a 2003-ast és ezen belül érezhetően gyorsul az infláció Csehországban, Észtország-

ban, Lengyelországban és Magyarországon is, bár eltérő körülmények mellett és okok miatt.

10. táblázat: A fogyasztói árindex alakulása az EU10+2 tagállamaiban, 1998-2003

HICP infláció						
tér/idő	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Európai Unió	1,3	1,2	1,9	2,2	2,1	2,0
Euróövezet (15 ország)	1,2	1,1	2,2	2,4	2,3	2,1
Bulgária	18,7	2,6	10,3	7,4	5,8	2,3
Cseh Köztársaság	9,7	1,8	3,9	4,5	1,4	-0,1
Ciprus	2,3	1,1	4,9	2,0	2,8	4,0
Észtország	8,8	3,1	3,9	5,6	3,6	1,4
Lengyelország	11,8	7,2	10,1	5,3	1,9	0,7
Lettország	4,3	2,1	2,6	2,5	2,0	2,9
Litvánia	5,4	1,5	1,1	1,6	0,3	-1,1
Magyarország	14,2	10,0	10,0	9,1	5,2	4,7
Málta	3,7	2,3	3,0	2,5	2,6	1,9
Szlovákia	6,7	10,4	12,2	7,2	3,5	8,4
Szlovénia	7,9	6,1	8,9	8,6	7,5	5,7
Románia	59,1	45,8	45,7	34,5	22,5	15,3
Referencia érték	2,2	2,0	2,7	3,1	2,9	2,7

Forrás: Eurostat

Az új EU-tagoknak nem az infláció letörése, hanem egy olyan dezinflációs pálya megvalósítása az érdeke, amely figyelembe veszi a pénzügyi stabilitás és a versenyképesség, az ország törésektől mentes fejlődésének szempontjait. [Neményi, 2003] A maastrichti árstabilitás kritérium teljesítése átmenetileg az optimálisnál alacsonyabb infláció elérését követelheti meg az új tagoktól. Az infláció mérsékléséhez nélkülözhetetlen -az euróövezeti konvergencia időszakában- egy szigorú fiskális és nem túl szigorú monetáris politika összehangolása.

Az árstabilitás, vagy másként inflációs kritérium azt mondja ki, hogy adott tagállam fogyasztói árindexszel mért inflációja legfeljebb 1,5 százalékkal haladja meg a konvergencia jelentésben meghatározott egyéves periódusban a legstabilabb árakkal, legalacsonyabb inflációval rendelkező három ország ugyanezen időszakra számított inflációs rátájának számtani átlagát. Az inflációt a fogyasztóiár-index segítségével összehasonlítható alapon, a tagállami fogalommeghatározások közötti eltérések figyelembevételével határozzák meg. A harmonizált fogyasztói árindexszel először, „a vizsgálatot megelőző egy éves időszakon keresztül megfigyelt inflációs ráta” kiszámítása során azt nézzük meg, hogy a harmonizált

fogyasztóiár-index (HICP⁵) legutóbbi 12 havi átlaga mennyit változott az előző 12 havi átlaghoz képest. (EKB, 2006)

Az Európai Központi Bank 2006. évi konvergencia jelentésében referencia időszakként 2005 novemberétől 2006 októberéig tartó időszakot tekintették. Ebben az időszakban a legalacsonyabb inflációjú országok Lengyelország (1,2%), Finnország (1,2%), és Svédország (1,5%) voltak. Így az átlagos inflációs ráta 1,3%, az 1,5 százalékpont hozzáadásával a referencia érték 2,8% volt.

A **11. táblázat** mutatja a 2004 és 2007 közötti időszakot, melyben a 2006. decemberi konvergencia jelentés alapján Csehország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia esetében csökkenő, míg Észtország, Lettország, Litvánia, Magyarország esetében növekvő infláció tapasztalható. A jelentésben vizsgált nyolc ország közül a Balti Államok, Magyarország és Szlovákia nem teljesítette a kritériumot. A 2008-as adatokat az 5.2 fejezet tartalmazza.

11. táblázat: A fogyasztói árindex alakulása az EU8+2 tagállamaiban, 2004-2007

HICP infláció (% y-on-y)	2004	2005	2006	2007
<i>Referencia érték</i>	<i>2,4</i>	<i>2,5</i>	<i>2,8</i>	<i>2,8</i>
Cseh Köztársaság	2,6	1,6	2,1	3,0
Észtország	3,0	4,1	4,4	6,7
Lengyelország	3,6	2,2	1,3	2,6
Lettország	6,2	6,9	6,6	10,1
Litvánia	1,2	2,7	3,8	5,8
Magyarország	6,8	3,5	4,0	7,9
Szlovákia	7,5	2,8	4,3	1,9
Szlovénia	3,7	2,5	2,5	3,8
Románia	-	-	-	4,9
Bulgária	-	-	-	7,6

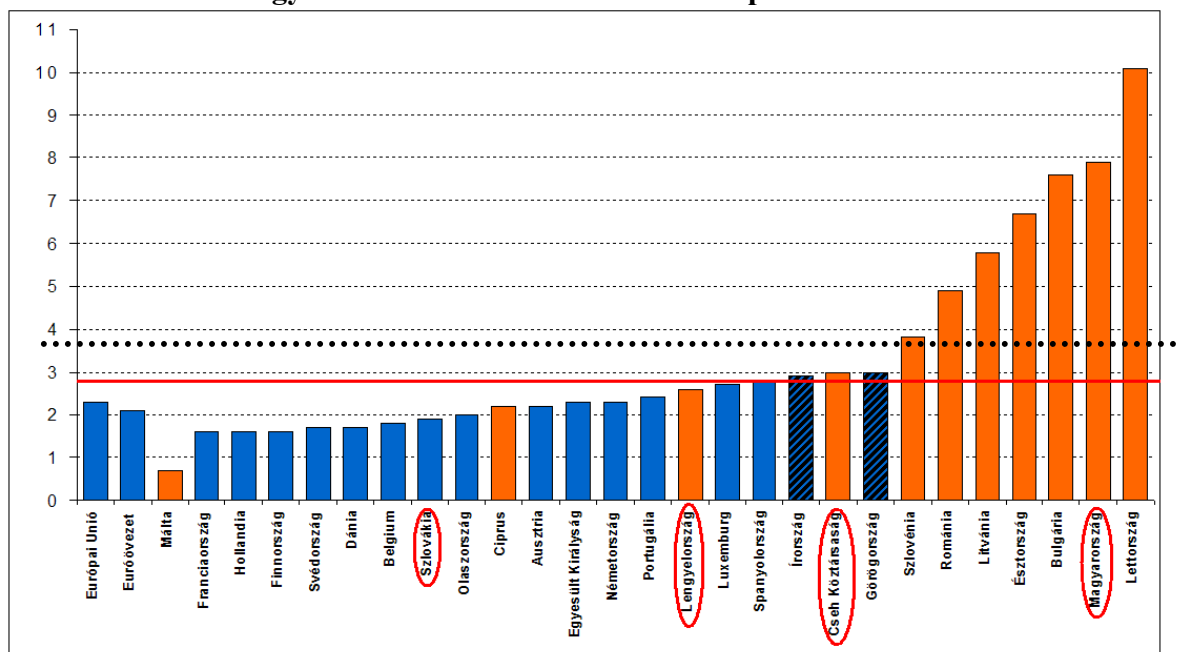
Forrás: Eurostat

Ha a 2007. évi átlagot tekintjük, amely szintén 2,8%, akkor Málta (0,7%), Franciaország (1,6%), Hollandia (1,6%) és Finnország (1,6%) álltak az első helyen, így a 10+2 állam közül Málta, Ciprus és Lengyelország teljesítette a kritériumot, és őket Csehország közelítette meg legjobban. A 2007-es adatokat bemutató **11. ábra** látható, hogy a korábban csatlakozott, valamint a régi tagországok közül Írország és Görögország inflációja haladta meg

5 Az infláció mérése a harmonizált fogyasztóiár-index (HICP) alapján történt, amelynek kidolgozására azért került sor, hogy árstabilitás szempontjából összehasonlítható alapon tudják értékelni a konvergenciát.

a 2,8%-os küszöböt. Málta és Ciprus, mint már GMU tagállam inflációja a küszöbérték alatt található. Lengyelország kivételével a többi új tagállamban még magasabb az infláció.

11. ábra: Fogyasztói árindex alakulása az Európai Unióban 2007-ben

Forrás: Saját készítésű ábra az Eurostat adatai alapján

5.1.3. A kamatláb kritérium

A hosszú lejáratú kamatlábak maximum 2 százalékponttal haladhatják meg a három leg-
alacsonyabb inflációs értékkel rendelkező (az árstabilitást illetően legjobb eredményt fel-
mutató) ország átlagát. Ez a kritérium szorosan összefügg az inflációs rátával és az
országkockázatot kifejező kamatprémiummal.

A 2005 novemberétől 2006 októberéig tartó 12 hónapos referencia-időszak referencia érté-
ke 6,2% volt. Ezt az értéket úgy kaptuk meg, hogy az árstabilitás kritériumának meghatá-
rozásához is alapul vett három ország, azaz Svédország (3,7%) Finnország (3,7%) és Len-
gyelország (5,2%), és hosszú távú kamatlábainak súlyozatlan számtani átlagához 2 száza-
lékpontot hozzáadtunk.

A referencia-időszakban a vizsgált tagállamok közül hétnek (Cseh Köztársaság, Ciprus,
Lettország, Málta, Lengyelország, Szlovákia és Svédország) a referencia érték alatt volt az
átlagos hosszú lejáratú kamatlába.

5.1.4. Árfolyam-politika

Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően az új tagállamoktól elvárják, hogy árfolyam-politikájukat közös érdekként kezeljék. Az árfolyam-politika két, egymással ellentétes feladata az infláció mérséklése és a hazai termelők nemzetközi versenyképességének fenntartása illetve javítása. A versenyképesség fenntartásával összefügg a folyó fizetési mérleg elfogadható egyenlegének megőrzése.

5.1.4.1. Folyó fizetési mérleg egyenleg

A folyó fizetési mérleg egyenleg megfelelően mutatja azt, hogy milyen makrogazdasági feszültségekkel jár a nominális és reálkonvergencia a csatlakozó államokban. Szlovéniát leszámítva mindegyik csatlakozó országnak szembe kellett néznie időről időre visszatérő fizetési mérleg problémákkal, amelyek gyakran korrekciós lépéseket kényszerítettek ki, esetenként megtörve a felzárkózás folyamatát is.

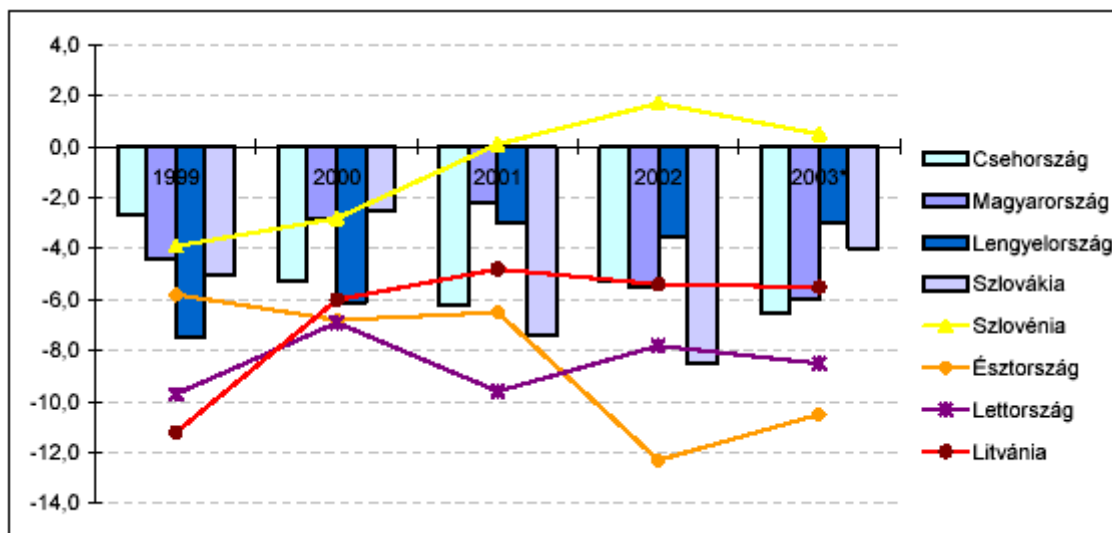
A csatlakozó országok többségében a folyó fizetési mérleg egyenlegek romlottak 2003-ban. A növekvő folyó fizetési mérleg deficit mögött részben hasonló folyamatok állnak a csatlakozó államok többségében. Az egyik ilyen tényező a nemzeti megtakarítási ráták látványos csökkenése, amit elsősorban az állam növekvő hiteligénye okoz a növekvő államháztartási deficit finanszírozása miatt, ehhez társul a gazdaságok többségében a lakossági szektor nettó megtakarításainak csökkenése a felgyorsuló jövedelemkiáramlás és a hitelezési korlát radikális puhulása következtében. Azokban az államokban, ahol az államháztartás nettó finanszírozási igénye érezhetően visszaszorult (Szlovákia), ott a folyó fizetési mérleg hiány csökkenése következett be.

A folyó fizetési mérleg egyenleg alakulását kedvezőtlenül érinti az exportpiacok keresletének visszafogott ütemű növekedése, ami a kereskedelmi mérleg egyenlegét rontja. Ehhez az elmúlt időszakban nem társult olyan mértékű szolgáltatás-egyenleg többlet (pl. Baltikum, vagy Magyarország) mint korábban, illetve ahol hirtelen növekedett a közvetlen tőkebefektetések állománya (Csehország), ott a jövedelemegyenleg növekvő hiányt mutat.

A folyó fizetési mérleg egyenleg azokban az országokban javult 2003-ban, a csatlakozást megelőző évben, ahol részben a nemzeti valuta erőteljes leértékelődése (Lengyelország) illetve/és a munkatermelékenység jelentős növekedése (Szlovákia) következett be, ami a

kedvezőtlen nemzetközi konjunktúra, csökkenő exportáruk mellett is lehetővé tette a javuló költség-versenyképesség mellett, az export dinamikus növelését és a kereskedelmi mérleg egyenleg javítását.

12. ábra: A folyó fizetési mérleg GDP arányos egyenlege a kelet-közép-európai és balti gazdaságban, 1999-2003 között az EU csatlakozást megelőzően

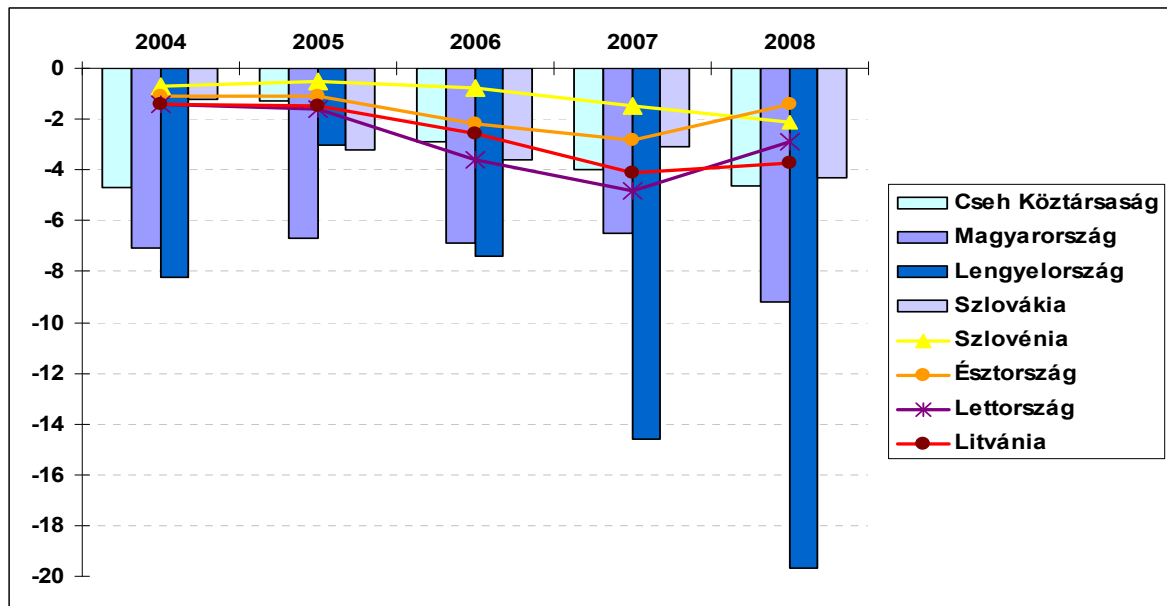

Forrás: Világgazdaság, ICEG EC 2003/2 jelentés

Az Európai Unióhoz történt csatlakozást követő évek folyó fizetési mérleg GDP arányos egyenlegét mutatja a **12. ábra**.

A csatlakozás évében jelentősen romlott az egyenleg, majd 2005-ös javulást követően 2008-ig ismét nőtt a folyó fizetési mérleg hiány.

13. ábra: A folyó fizetési mérleg GDP arányos egyenlege a kelet-közép-európai és balti gazdaságokban, 2004-2008

Forrás: Eurostat, saját ábra

5.1.4.2. Az ERM-2 árfolyamrendszer

Visszatérve az árfolyam kritériumhoz, a Gazdasági és Monetáris Unió tagjelöltjeinek a GMU csatlakozás előtt be kell lépniük az ERM-2 árfolyamrendszerbe. Az ERM-2 célja, hogy felkészítse a GMU-ból kimaradt országokat (Nagy-Britannia, Dánia, Svédország), valamint az új EU-tagállamokat a későbbi belépésre és biztosítsa az árfolyam-stabilitást az Európai Unióban.

Az ERM-2 rögzített, de kiigazítható árfolyamok multilaterális rendszere, amelyben a középárfolyamot standard $\pm 15\%$ -os ingadozási sáv övezi. A résztvevő tagállamok gazdaságpolitikájának összhangban kell lennie a központi paritás megőrzésével, vagyis a félreértelmezés kerülésével. A sávszéli intervenció elvileg automatikus és korlátlan, amennyiben nem kerül ellentétbe a tagállam vagy az euró-övezet elsődleges céljával, az árstabilitással. Az ilyen intervenció támogatására nagyon rövid távú finanszírozás bocsátható rendelkezésre.

Az ERM-2 az adott tagállam, az euróövezeti tagországok, az EKB és a mechanizmusban résztvevő többi tagállam közötti többoldalú megállapodáson alapul. Ebben a rendszerben a középárfolyamokat és esetleges (standardnál szűkebb) ingadozási sávot érintő döntések a

résztevő tagok, köztük az EKB kölcsönös megállapodásával születik. A mechanizmus összes résztvevőjének jogában áll, hogy bizalmas eljárást kezdeményezzen a középárfolyamok áthelyezésére. [EKB, 2003]

A hivatalos euróárfolyam meghatározása a tagországok monetáris hatóságainak, az Európai Központi Banknak és az Európai Bizottságnak a feladata. Az ERM-2-ben nincs paritásrács, azaz nem határozzák meg közvetlenül a GMU-n kívüli tagországok valutái közötti árfolyamot.

Az ERM-2 a csatlakozó országokban jelenleg alkalmazott több árfolyam-stratégia jellemzőivel összeegyeztethető. Az ERM-2-vel összeegyeztethetetlen a szabad lebegtetés, a csúszó árfolyamrendszer, valamint az olyan rögzített árfolyamrendszerek, melyekben nem az euró a horgonyvaluta. [ECOFIN, 2000]

A nyolc csatlakozott kelet-közép-európai ország nagyon különböző árfolyamrendszereket működtet, jóllehet a piacgazdasági átalakulást valamennyien az árfolyamot különböző erősséggel rögzítő árfolyamrendszerrel kezdték. A kilencvenes évek második felére a gyenge (csúszó vagy kiigazítható) árfolyamrögzítést alkalmazók mindegyike a nagyobb árfolyam-rugalmasság irányába nyitott.

Csehországban 1996-ra fenntarthatatlanná vált a „stabil” koronaárfolyam. Lengyelország és Magyarország az előre bejelentett, csúszó leértékeléses rendszerben visszatérően felértékelési spekulatív támadásokkal szembesült, és tartós intervencióra kényszerült. Magyarországon a kétezres évek elején az árfolyamrendszer változására mindenképpen szükség volt, hiszen az előre bejelentett csúszó leértékelés – öt év sikeres dezinflációs időszak után – már nem jelentett hatékony horgonyt, sőt bizonyos tehetetlenséget vitt a dezinflációs folyamatba. A magyar gazdaságpolitika (kormány és MNB) 2001-ben úgy döntött, hogy a szűk sávós árfolyamrendszerből, egy rögzített sávközepű, (± 15 százalék) széles sávós árfolyamrendszerre tér át. Az árfolyam sávós rögzítése a teljesen szabad lebegtetés helyett azt az üzenetet közvetítette a piaci szereplők számára, hogy a magyar monetáris politika a jövőben is kiemelt figyelmet szentel az árfolyam alakulásának, egyrészt azért, mert a jövőben is építeni kíván arra a hitelességre, amit a kilencvenes években az árfolyam mint nominális horgony felhasználásával szerzett, másrészt azért, mert nem akar túl sok rendszer-váltást az euróövezeti csatlakozásig. Ugyanakkor a széles sáv kijelölte az árfolyam-ingadozás elviselhető mértékét, kilátásba helyezve, hogy a sáv széleit a magyar központi bank akár inter-

venció árán is megvédi, ami az EU-csatlakozással is összefüggő jelentős tőkeáramlások mögött álló várakozásokat befolyásolhatta volna.

Ezzel egyedül áll a kelet-közép-európai régióban (a kilencvenes években kvázi fix árfolyamrendszert működtető országok a szabad lebegtetést választották).

A kilencvenes évek közepén Szlovákia is a lebegtetésre tért át. A balti államok mindvégig valutatáblát vagy szigorúan rögzített árfolyamrendszert működtettek, Szlovéniában pedig az elvileg szabadon mozgó árfolyam alakulását mindmáig erőteljesen befolyásolják különböző jegybanki technikákkal. [Neményi, 2003]

Az ERM-2 árfolyam-együtműködési mechanizmusban legalább két éven keresztül részt kell vennie a GMU-ba belépni kívánó országoknak. Ez idő alatt nem szabad leértékelni a nemzeti valuta euróhoz viszonyított jegybanki középárfolyamát, de a felértékelés megengedett.

Az új EU-tagországokra az ERM-2 keretében megszabott követelmények vonatkoznak, bár formálisan még nem csatlakoztak az ERM-2-höz. Az ERM-2-ben való részvétel csak egy eleme a gazdaságpolitikának, összeegyeztethetőnek kell lennie a monetáris, fiskális és strukturális politikával.

Az ERM-2-be való belépés időzítésére és a részvétel időtartamára vonatkozó döntéseknek azon kell alapulniuk, hogy a mechanizmusban való részvétel milyen mértékben segíti elő a tartós konvergencia megvalósításának lehetőségét. A folyamatnak alapvetően a makrogazdasági stabilitás elősegítésére kell irányulnia az új tagországokban, hogy a lehető legnagyobb mértékben járulhasson hozzá a fenntartható növekedéshez és reálkonvergenciához. Az ERM-2-ben való részvétel, bár önmagában nem biztosíték a támogató, konzisztens makrogazdasági és strukturális politika folytatására, de képes katalizátorként hatni.

Ahhoz, hogy optimális stratégiát állíthassanak fel az ERM-2-vel és az euró bevezetésével kapcsolatban, az új tagállamoknak figyelembe kell venniük országaik sajátosságait, monetáris integrációs stratégiájukat, monetáris és árfolyam-politikai rendszerüket, illetve fiskális helyzetüket. Az idő előtt túlságosan merevvé váló árfolyammal járó kockázatokból kiindulva, egyes új tagállamok esetében célszerű lenne, ha csak azután lépnének az ERM-2-be, miután stabil gazdaságpolitikával rendelkeznek és az ERM-2-vel összeegyeztethető árfolyamrendszerük révén képesek a konvergencia elősegítésére.

Kis és nyitott országok nemzeti valutáját nehéz megvédeni a spekulációs támadásoktól, néhány szakértő arra a következtetésre jutott, hogy nincs is olyan árfolyamrendszer, amely erre képes lehet. Az önálló monetáris politika előnyeit ellensúlyozza az árfolyam spekulációs támadásokkal szembeni kitérttség.

Defenzív felfogás szerint, minél előbb teljesíteni kell a Maastrichti Szerződés konvergencia kritériumait, és minél előbb be kell lépni az ERM-2⁶-be, majd a Gazdasági és Monetáris Unióba, a nemzeti valutával szembeni spekulatív támadások kiküszöbölése érdekében. Egy másik álláspont szerint nem kell sietni az ERM-2- és a GMU -tagsággal. Mindkét álláspont azt hangsúlyozza, hogy a GMU tagság az árfolyamkockázat, ill. árfolyam-stabilitás miatt mikrogazdaságilag előnyös, ugyanakkor a GMU-tagságra való felkészülés költségei makrogazdasági szinten jelentkeznek. [Neményi, 2003]

A Szerződés 121. cikke (1) bekezdése szerint, az euróövezethez történő csatlakozás feltétele, hogy a tagállam Európai Monetáris Rendszer árfolyam- mechanizmusában történő részvételre vonatkozó kritériumot is teljesítse, azaz a vizsgálatot megelőző legalább két éven keresztül komoly feszültségek nélkül az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusa által előírt normál ingadozási sávokon belül maradjon.

Ahogy azt az összefoglaló táblázat (**12. táblázat**) bemutatja Észtország és Litvánia 2004. június óta, Lettország 2005. május óta, Szlovákia 2005. november óta tagja az ERM 2-nek. Szlovénia 2007, Ciprus és Málta 2008 januárjában vezette be az eurót.

A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2001. évi LVIII. törvény alapján az árfolyamrendszer megválasztása tekintetében a magyar kormány az MNB-vel egyetértésben dönt. A forint árfolyama az euróval mint referencia valutával szemben 2008. február 26-tól kezdődően szabadon lebeg, a forint mozgását a piaci erők határozzák meg.

Csehországban és Romániában irányított lebegtetés, Lengyelországban lebegtetett árfolyam-mechanizmus van.

„Balassa–Samuelson-hatás, amely értelmezési lehetőséget kínál arra a tényre, hogy a zloty, a korona és a forint is jelentős reálfelértékelődésen ment keresztül az elmúlt másfél évtizedben. 1999–2007 időszakban ez a reálfelértékelődés a forint esetében döntően az eurózónához mérten nagyobb inflációs rátán, míg a korona esetében főleg a nominális ár-

⁶Az 1979-ben életre hívott ERM (Exchange Rate Mechanism) eredetileg $\pm 2,25$ százalékos ingadozási sávba kényszerítette a részt vevő valutákat. 1993. augusztus 2-án, a font és az olasz líra válságának következtében, illetve a nemzetközi pénzügyi rendszerben fokozódó ingadozások hatására a sávokat ± 15 százalékra kényszerültek kiszélesíteni. Az ERM-1 és az ERM-2 létrehozásának körülményeiről és működéséről lásd Horváth-Szapáry (1999)

folyam erősödésén keresztül ment végbe. A zloty mindkét tekintetben nagyjából középúton helyezkedik el a két másik pénznem között. Mindez az időszori tulajdonságokkal, illetve az előrejelzési eredményekkel egybevágó törésvonalakat rajzol a három pénznem tulajdonságai közé, hiszen a forint esetén találtunk bizonyos mértékben kedvező előrejelzési eredményeket, a cseh korona esetén teljesen kedvezőtleneket, míg a lengyel zloty esetében az előrejelezhetőség az előző kettő között volt.”- tárgyalta Darva-Szapáry 2007-ben publikált cikkükben. [Darvas-Schepp, 2007]

2004-ben az Európai Unióhoz történő csatlakozáskor kitűzött monetáris integrációs céldátumokat Szlovénia, Szlovákia, Málta és Ciprus tartani tudta. Az EU csatlakozáskor az új országok az alábbi céldátumokat jelölték meg, melyeket a **12. táblázat** mutat be, a tényleges euró átvétel időpontjával összevetve.

12. táblázat: Az euró bevezetésének céldátumai a 2004-ben csatlakozott 10 tagállamban

Ország	ERM 2 megkezdése céldátum	ERM 2	Euró átvétele céldátum	Euró átvétele
Ciprus	2005	2005	2007	2008
Csehország	2007-2008	?	2009-2010	?
Észtország	2004	2004	2006	2011
Lengyelország	2006-2007	?	2008-2009	?
Lettország	2005	2005	2008	?
Litvánia	2004-2005	2004	2006-2007	?
Magyarország	?	?	2010	?
Málta	2005	2005	2007-2008	2008
Szlovákia	2005-2007	2005	2008-2010	2009
Szlovénia	2004	2004	2007	2007

Forrás: Saját összeállítás

Az új tagállamok uniós csatlakozását követő években választott árfolyamrezsimjét és az euró bevezetésének időpontját foglaltam össze a **13. táblázatban**. A táblázat nem tartalmazza, a 2010. év végén már ismert elhatározását, hogy Észtország 2011. január 1-jével lép be az euróövezetbe.

13. táblázat: Árfolyam-mechanizmus az EU10+2 tagállamokban 2004-2009

Tér/idő	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Észtország	ERM 2 jún. 28-tól	ERM 2	ERM 2	ERM 2	Valutatanács	Valutatanács
Litvánia	ERM 2 jún. 28-tól	ERM 2	ERM 2	ERM 2	Valutatanács	Valutatanács
Lettország	Rögzített árfolyam	ERM 2 máj. 2.-tól	ERM 2	ERM 2	Valutatanács	Valutatanács
Cseh Köztársaság	Irányított lebegtetés	Irányított lebegtetés	Irányított lebegtetés	Irányított lebegtetés	Irányított lebegtetés	Irányított lebegtetés
Lengyelország	Lebegtetés	Lebegtetés	Lebegtetés	Lebegtetés	Lebegtetés	Lebegtetés
Magyarország	Árfolyamsáv (± 15%)	Árfolyamsáv (± 15%)	Árfolyamsáv (± 15%)	Árfolyamsáv (± 15%)	Lebegtetés febr. 26-tól	Lebegtetés
Szlovákia	Ellenőrzött lebegtetés	Ellenőrzött lebegtetés ERM 2 nov. 28.-tól	Ellenőrzött lebegtetés ERM 2	ERM 2	ERM 2	jan. 1-től GMU euró
Románia					Irányított lebegtetés	Irányított lebegtetés
Bulgária					Valutatanács, rögzített árfolyam	Valutata- nács, rögzített árfolyam
Málta	Valutakosár	ERM 2 máj. 2.-tól	ERM 2	ERM 2	jan. 1-től GMU euró	euró
Ciprus	Rögzített árfolyam	ERM 2 máj. 2.-tól	ERM 2	ERM 2	jan. 1-től GMU euró	euró
Szlovénia	Irányított lebegtetés ERM 2 jún. 28-tól	Irányított lebegtetés	Irányított lebegtetés	jan. 1-től GMU euró	euró	euró

Forrás: Saját összeállítás

Összességében tehát, három szempontot mindenképpen érdemes figyelembe venni az eurózónás csatlakozás menetrendjének módosításánál. Először is a közös valuta bevezetésének dátuma nominális horgonyként szolgál, ami ily módon alakítja a várakozásokat illetve elősegíti a gazdaságpolitika tervezhetőségét. Érdemes figyelembe venni az inflációs célkitűzéseket is, hiszen az árstabilitás is közbülső célként szerepel. A hosszú távú hozamokban megjelennek a csatlakozások lehetőségei, a dátummal kapcsolatos gyakori módosítások azonban növelik a piaci kockázatot. Másodsor a már csatlakozott országok tapasztalatai azt mutatják, hogy az integráció csak megfelelő gazdasági struktúra és versenypozí-

ciók esetén lehet sikeres. Mindez megmutatkozott abban is, hogy a csatlakozó országok igyekeztek elkerülni, hogy felülértékelt árfolyammal lépjenek be a valutaunióba. Az infláció csökkentésének tehát egyéb eszközeit is szükséges igénybe venni, a dezinflációt fiskális oldalról is meg kell támogatni. A harmadik szempont szorosan kapcsolódik az előzőhöz. Az államháztartási hiány csökkentése szükséges ahhoz, hogy a dezinflációs pálya fenntartható maradjon és egy megkésett, kényszerítőleg ható fiskális korrekció ne okozzon jelentősebb árfolyamkilengéseket. [Ecostat, 2004. január]

A maastrichti kritériumok nem a fejlettségi szintre, gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségekre, hanem a monetáris politikákra vonatkoznak, azaz a monetáris politikáknak kell közeledniük egymáshoz. A kritériumok az egymáshoz, s nem egy adott ponthoz történő közeledését mérik, különösen az inflációra és a kamatlábakra vonatkozó feltételek [Ferkelt, 2008].

5.2. A gazdasági válság és hatása a konvergencia folyamatra

2008 őszén a hitelválság, a nagy gazdasági világválság óta, a Wall Street legnagyobb kríziseként jelentkezett.

Miután 2004 és 2006 közötti kétéves periódust követően az amerikai kamatlábak 1%-ról 5,35%-ra emelkedtek, az amerikai ingatlanpiac fuldokolni kezdett, mivel az árak estek és az ingatlantulajdonosok nem tudták fizetni hiteleiket.

Késedelmi kamatok a másodlagos hiteleknél- magas hitelkockázat a hitelezési gyakorlattal nem rendelkező ügyfeleknél- rekord szintűre emelkedett.

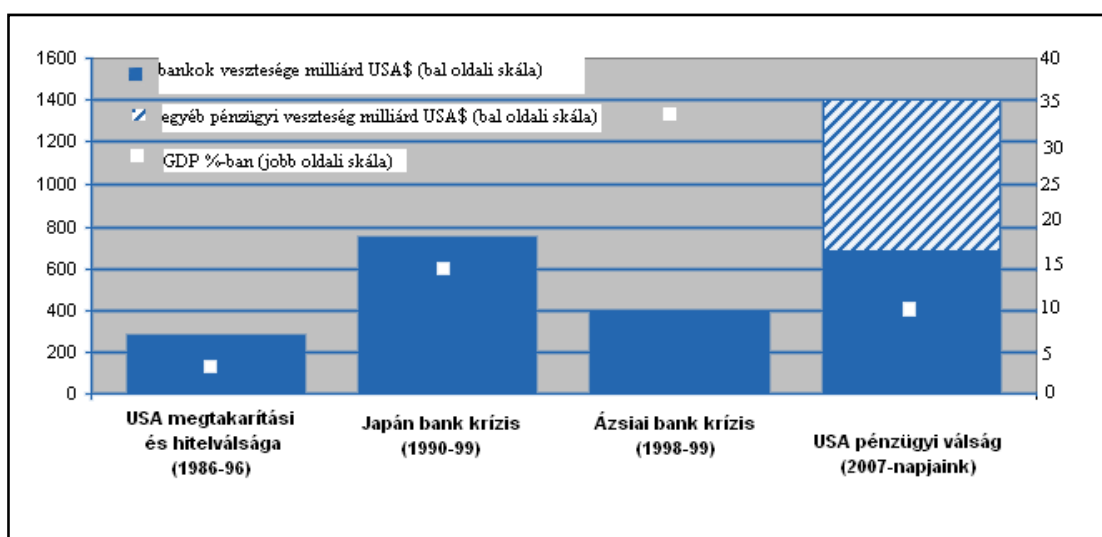
A jelzáloghitellel összefüggő befektetések több százmilliárd dollár értékben dőltek be, azok az erős befektetési bankok, melyek korábban nagy finanszírozók voltak szétmorzsolódtak, vagy újradefiniálódtak, mint az egyprofilú kereskedelmi bankok. Az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb biztosító társasága és legnagyobb megtakarításai és kölcsönei az állam kezébe kerültek. A hitelforrások, a globális pénzrendszer artériái összehúzódtak, elzárva a létfontosságú forrást a fogyasztóktól, a kis és nagy vállalkozásoktól.

Válaszul a szövetségi kormány 700 milliárd dolláros kiegészítő terve megnyugtatta a piacot és újraindította a hitelfolyamot. Viszont a krízis kezdett áttérjedni Európára és felbukkant a piacon, kormányzati segítséget kaptak a bankok, megnövelték a betétgarancia összegét és megegyezés történt egy egységes válaszreakcióról.

A gazdaságtörténelem újra reflektorban, írja Charles Collyns, a Nemzetközi Pénzügyi Alap kutatási osztályának igazgatóhelyettese, aki a krízist a történelem lencséjén keresztül tekinti. Habár a krízis kegyetlen, a történelem rámutat arra, hogyan kerülhetünk el egy újabb Nagy Gazdasági Világválságot. Az 1929-33-as legmélyebb és legpusztítóbb válságával összehasonlítani a mostanit talán kicsit erőltetett, de semmi kétség, hogy a mostani a legveszélyesebb a II. Világháború óta eltelt időszakban, hiszen áthatóan érinti a gazdaságot. Milyen nagy lehet a jelenlegi pénzügyi krízis a múlt standardjai szerint? Mi lehetne belőle hasonló gazdasági környezetben, és mit tehetünk, hogy megfékezzük a károkat és kikövezük a gazdasági fellendülés útját. Charles Collyns szerint a gazdaságtörténelem segíthet megválaszolni ezeket a kérdéseket, és segíthet megérteni a jelenlegi krízis nagyságát és jelentőségét. [Collyns, 2008]

Az IMF 2008. októberi Globális Pénzügyi Stabilitási Jelentésében az amerikai jelzáloghitelezéssel kapcsolatos veszteséget és egyéb hitelveszteséget 1,4 trilliárd dollárra becsli 2008. szeptember közepi piaci áron számolva (IMF 2008a). Ekkora nagyságú dollár-veszteséget nem okozott egyetlen pénzügyi krízis sem a világháború óta, lásd. **14. ábra**. Mindezek ellenére a GDP százalékában mért veszteség nem éri el azt az értéket, amelyet a nagy gazdasági válságok idején ért el az egyes országokat tekintve.

14. ábra: Pénzügyi válságok összehasonlítása

Forrás: IMF [2008]: Global Financial Stability Report alapján saját szerkesztés

Egy másik mérőeszköz a piaci stressz. Az IMF 2008. októberi World Economic Outlook jelentésében pénzügyi stressz indexet kalkulál, amelyet 17 fejlett gazdaságra számoltak ki 1980-tól kezdve. Ezt az indexet különböző változókból állították össze, mint a bankközi műveletek, a részvény- és a kötvénypiaci teljesítmény. Ami meglepő, hogy a csaknem egy éve nagyon magas a stressz szint minden országban és szeptember óta a stresszhangulat drámai lett, még azokban az országokban is, amelyek kezdetben a külső tényezőkkel szemben sokkal rugalmasabbak voltak, mint a múltban a nagy nemzetközi tartózkodás következtében. Ez a válság különösen mély, kiterjedt és kegyetlen - írja Collyns. Miközben felteszi azt a kérdést, hogy vajon okoz-e pénzügyi összeomlást, mint az 1930-as? 1929 és 1933 között 2500 bank zárt be az Egyesült Államokban és a bankhitelek egy harmada volt akkor. A tőzsde 75 százalékkal lejjebb zuhant, mint most és a munkanélküliség meghaladta a 25 százalékot. Továbbá akkor a Nagy Gazdasági Válság az egész világon mély recessziót okozott. A bankhiteleket meghosszabbították, a hatóságok sokat dolgoztak azon, hogy el-

kerülhető legyen a banktőke összeomlása, akkor is ha ehhez liberális mentőeszközökre és közösségi tőkeinjekciókra van szükség (Collyns, 2008) .

A pénzügyi krízis hatása a globális gazdaságra nagyon összetett. A banki hitellehetőségeket valószínűleg jelentősen visszafogják egy jó ideig, a bankok csökkentik az eszközeiket és újraépítik a tőkealapot. A bankok hitelezési kondícióikat már most jelentősen szigorították és valószínű, hogy tovább szigorítják, hisz a gyengülő gazdaság további bankbezárással fenyegethet, habár a kormányzati segítség megerősíti a tőkealapokat. Megszigorították az adósság kötvénypiacra a belépést.

Részvényforgalom esett egy jó ideig. A részvényárak és a lakóingatlanárak visszaesése a háztartások felhalmozott vagyonának összértékét csökkentették. A háztartások nettó vagyona 2008-ban becslések szerint 15%-kal csökkent az Egyesült Államokban. A veszélyeztetett gazdaságok kevesebb külső finanszírozási forrásokkal számolhatnak, mivel a globális érintettség és a megnövekedett kockázatkerülés csökkentette a befektetési kedvet ezeken a piacokon.

Az IMF által készített gazdasági kitekintés c. 2008. októberi jelentésben azt állapították meg, hogy 113 pénzügyi stresszhelyzetnek mindösszesen felét követte gazdasági visszaesés vagy recesszió az elmúlt 30 évet tekintve. Bankkrízissel összeköthető esetekben sokkal inkább kimutatható a makroökonómiai hatás. Valójában a bankkrízissel összefüggő recesszió kétszer olyan hosszán tartott és kétszer intenzívebb volt, és így négyszer nagyobb volt a kummulatív veszteség. A múlt tanulsága azt mutatja, hogy azok a válsághelyzetek, amelyek hosszabb periódusúak voltak, sokkal nagyobb kárt okoztak. [IMF, 2008b]

Fontos tanulsága a történelmi kríziseknek, hogy korán, agresszíven és minden részletre kiterjedően kell reagálni. Az, hogy a Nagy Gazdasági Világválság bekövetkezett annak volt köszönhető, hogy a döntéshozók hagyományos politikát folytattak és engedték, hogy a tőke elapadjon, és a bankok csődbe menjenek, a krízis saját magát táplálta. Fontos tanulság, hogy a pénzügyi segítség mellett makroökonómiai támogatást is szükséges. A korábbi tapasztalatokból tanulva elkerülhető a múlt legrosszabbja. A globális gazdaságot egy erős pénzügyi krízis sújtja, de a károk megfékezhetőek erős és koordinált intézkedéssel. [IMF, 2008b]

Az Európai Központi Bank 2008 májusában újabb konvergencia jelentést tett közzé, amelyben az áruk és hosszú lejáratú kamatok konvergencia adatait 2008 márciusáig bezá-

rólag mutatják be. Az árstabilitás kritériumnál a jelentésben figyelembe vett referencia-időszak 2007 áprilisától 2008 márciusáig tart. A referencia érték meghatározásához a három, legalacsonyabb inflációs rátájú EU-tagország inflációjának súlyozatlan számtani átlagát vették: Málta (1,5%), Hollandia (1,7%) és Dánia (2,0%). Ennek alapján az átlagos inflációs ráta 1,7%, 1,5 százalékpont hozzáadásával a referencia értékre 3,2%-ot kapunk. A referencia-értéket Lengyelország és Szlovákia kivételével a többi, még a GMU-hoz nem csatlakozott ország túllépi. Szlovénia 2008. január 1-jén bevezette az eurót, ezért a konvergencia-jelentési kötelezettség rá már nem terjedt ki.

2007. december és 2008. november közötti HICP adatokkal végzett számítások azt mutatják, ahogy az a **14. táblázat** alapján látszik, hogy az infláció minden országban emelkedett. Szlovákia és Lengyelország továbbra is tartja a referencia érték alatti szintet. A referencia érték ebben az időszakban 3,8%. Ez az érték Hollandia (1,83%), Svédország (2,54%), Franciaország (2,58%) HICP értékeinek egyszerű számtani átlagából számolható ki. Megfigyelhető, hogy 2008 májusa és 2008 novemberre közötti időszakban is jelentős áremelkedés történt minden tagállamban. A havi inflációs adatokat megfigyelve elmondható, hogy az infláció szeptemberi szintje a legmagasabb, minden tagállamban, 2008. novemberre egy-két tized százalékos csökkenés tapasztalható.

14. táblázat: Fogyasztói árindex 2004-2008 novembere közötti periódusban a balti és kelet-közép-európai országokban

	HICP infláció, % y-on-y						
	2004	2005	2006	2007	2007. ápr.- 2008. márc. ⁷	2007. dec.- 2008. nov.	2008
<i>Referencia érték</i>	2,4	2,5	2,8	2,8	3,2	3,8	4,06
Cseh Köztársaság	2,6	1,6	2,1	3	4,4	5,13	6,3
Észtország	3	4,1	4,4	6,7	8,3	9,25	10,6
Lengyelország	3,6	2,2	1,3	2,6	3,2	3,6	4,2
Lettország	6,2	6,9	6,6	10,1	12,3	13,66	15,3
Litvánia	1,2	2,7	3,8	5,8	7,4	8,79	11,1
Magyarország	6,8	3,5	4	7,9	7,5	7,16	6,0
Szlovákia	7,5	2,8	4,3	1,9	2,2	2,79	3,9
Szlovénia	3,7	2,5	2,5	3,8	GMU tag a konvergencia jelentésben nem szerepel már	5,2	5,5
Románia				4,9	5,9	6,3	7,9
Bulgária				7,6	9,4	10,7	12,0

Forrás: Eurostat

Az államadósság kritériumokat tekintve a **9. táblázatot** kiegészítve a 2008-as konvergencia jelentésben megjelentetett adatokkal, az államadósság GDP%-ban nem található lényeges változás 2007-hez képest. Valószínű, hogy a 2008. első negyedében még nem érződött a pénzügyi krízis. Az állami mentőakciók és az IMF valamint az Európai Központi Bank által az év végén lehívott hitelek mindenesetre növelik az országok államadósságát 2008. végére lásd. **15. táblázat**.

7 EKB 2008. májusi konvergencia-jelentésben meghatározott értékek

15. táblázat: Államadósság a GDP%-ban EU10+2 tagállamaiban, 2004-2008

tér/idő	2004	2005	2006	2007	2008. ⁸	2008
Euro övezet (15-ök)	69,6	70,2	68,5	66,4		69,2
EU (27 -ek)	62,1	62,6	61,3	58,7	-	61,5
EU (25-ök)	62,4	63,0	61,8	59,3	-	62,2
Bulgária	37,9	29,2	22,7	18,2	14,1	14,1
Cseh Köztársaság	30,4	29,7	29,4	28,7	28,1	29,8
Észtország	5,1	4,5	4,2	3,4	3,4	4,8
Ciprus	70,2	69,1	64,8	59,8	-	49,1
Lettország	14,9	12,4	10,7	9,7	10	19,5
Litvánia	19,4	18,6	18,2	17,3	17	15,6
Magyarország	59,4	61,6	65,6	66,0	66,5	73,0
Málta	72,6	70,4	64,2	62,6	-	64,1
Lengyelország	45,7	47,1	47,6	45,2	44,5	47,1
Románia	18,8	15,8	12,4	13,0	13,6	13,6
Szlovénia	27,6	27,5	27,2	24,1	-	22,8
Szlovákia	41,4	34,2	30,4	29,4	29,2	27,6

Forrás: Eurostat

Az 8. sz. költségvetési deficit táblázatot kiegészítve a konvergencia jelentés adataival szemlélteti a **16. táblázat**. A 3%-os referencia szintet csak Magyarország haladja meg 1%-kal, a többi vizsgált tagállamban teljesül a kritérium.

8 2008. májusi EKB konvergencia jelentésében szereplő adatok, amelyben az adatgyűjtés zárása 2008. április 18.

16. táblázat: A 2008. évi konvergencia jelentéssel és a 2008. évi végleges adatokkal kiegészített költségvetési deficit a GDP%-ában

tér/idő	2004	2005	2006	2007	2008 ⁹	2008
EU (27-ek)	-2,8	-2,5	-1,4	-0,9	-	-1,9
EU (25-ök)	-2,9	-2,5	-1,4	-0,9	-	-2,3
EU (15 -ök)	-2,8	-2,4	-1,3	-0,8	-	-2,3
Bulgária	1,4	1,8	3,0	3,4	3,2	1,5
Cseh Köztársaság	-3,0	-3,6	-2,7	-1,6	-1,4	-1,5
Észtország	1,6	1,8	3,4	2,8	0,4	-3
Ciprus	-4,1	-2,4	-1,2	3,3	-	0,9
Lettország	-1,0	-0,4	-0,2	0,0	-1,1	-4
Litvánia	-1,5	-0,5	-0,5	-1,2	-1,7	-3,2
Magyarország	-6,5	-7,8	-9,2	-5,5	-4	-3,4
Málta	-4,6	-3,0	-2,6	-1,8	-	-4,7
Lengyelország	-5,7	-4,3	-3,8	-2,0	-2,5	-3,9
Románia	-1,2	-1,2	-2,2	-2,5	-2,9	-5,4
Szlovénia	-2,3	-1,5	-1,2	-0,1	-	-0,9
Szlovákia	-2,4	-2,8	-3,6	-2,2	-2	-2,2

Forrás: Eurostat

A hosszú lejáratú kamatláb referencia értéke 6,5% a legutóbbi konvergencia jelentésben. A kritériumnak Románia és Magyarország nem felel meg.

Az adatok azt mutatják, hogy a 2008-as EKB konvergencia jelentésben még nem tapasztalható a pénzügyi válság előrejelzése. A 2008. év végi adatokkal összehasonlítva a májusi konvergencia jelentés értékeit, megfigyelhető, hogy az inflációra vonatkozó adatok jelentősen emelkedtek az Eurostat statisztikái alapján. Az államadósság mutatókban 2008. év végére megjelentek az Európai Központi Bank és az IMF által nyújtott mentőhitelek hatásai.

2009. január elsejével Szlovákia is bevezette az eurót, mely révén ismét bővült a Gazdasági és Monetáris Unió.

A gazdaságok megmentésére mozgósított és a recesszió mérséklése érdekében bevetett pénzügyi erőforrások hatalmas költségvetési deficithez vezettek, amelyek viszont évekre előre beprogramozzák az állami eladósodás növekedését. Az USA vagy Nagy-Britannia

⁹ 2008 májusi EKB konvergencia jelentésében szereplő adatok, amelyben az adatgyűjtés zárása 2008. április 18.

2009. évi költségvetési deficitje meghaladta a GDP 11 százalékát, de számos eurozóna-országé is a maastrichti három százalékot kétszeresen-háromszorosan múlja felül. Az Eurostat előrejelzése szerint az eurozóna legtöbb tagállamának eladósodása 2014-ig nő, mégha közben sikerülne is rendbe rakni az elszaladt költségvetéseket (ez természetesen aligha történik meg egyik évről a másikra). A német, a francia, a spanyol államadósság a 60 százalékos maastrichti küszöbvel szemben 100 százalékra duzzad (a magyar 80 százalék körüli és a következő években már csökkenhet).

A felgyorsuló műszaki-technológiai fejlődés, a növekvő termelékenység és versenyképesség megfelelő garanciát jelenthetne a felhalmozott adósság kezelésére. A jövőorientált munkahelyek támogatását, új technológiák bevezetését támogatták volna. A költségvetési deficit és az államadósság csökkentésének hagyományos módja a kiadások csökkentése és a bevételek növelése. A bevételek növelése adóemeléssel lenne lehetséges, amely viszont nem tenne jót az éppen beinduló növekedésnek és újabb recessziós hullámot indítana el. A kiadások csökkentése viszont a szociális támogatások csökkentését követelné meg, amely épp a gazdasági válság társadalmi és munkaerőpiaci következményeivel egy időben sújtaná a társadalmat.

A maastrichti kritériumokat vizsgáltam a 2006. és 2008. évi konvergencia jelentések alapján és a pénzügyi válság ezekre gyakorolt hatását mutattam be az Eurostat statisztikái alapján. Adataim alapján jól látható, hogy az Európai Unióra és különösen a kelet-közép-európai tagállamokra a gazdasági válság következtében nehéz évek várnak.

A gazdasági válság nemcsak az új, hanem a régi tagállamoknak is nehézséget okoz az Európai Unió Szerződésében rögzített kritériumok teljesítésében. A 2004-ben csatlakozott, de még az eurót be nem vezetett országoknak továbbra is, még a válság időszakában is, törekedniük kell a felzárkózásra. Az új tagállamok közül Bulgária közelebb, Románia még messzebb jár az euró felé vezető úton. Az EU döntéshozói számára elkerülhetetlen számos szabályozás meghozatala, a bankrendszeri szabályozásokat is beleértve a krízis megoldása mellett.

A nominális konvergencia előrehaladását a maastrichti konvergencia kritériumok segítségével tudjuk vizsgálni, mely kritériumok teljesítése mellett kiemelkedő fontosságú az új tagállamok reálgazdasági felzárkózásának vizsgálata.

A konvergencia többéves folyamat, önmagában nem elegendő a bemutatott nominális konvergencia mutatók vizsgálata, hisz a konvergencia nem valósulhat meg

reálkonvergencia nélkül, azaz jövedelem, ár és bérkonvergencia folyamat is fontos tényezők.

5.3. Reál-konvergencia

A reál-konvergencia definiálása a szakirodalomban nem egyöntetű. A források egyik részében növekedést és felzárkózást jelent. A reál-konvergencia a fejletlenebb tagállamok gazdaságának, fejlettségi szintjének és a lakosság életszínvonalának a fejlett tagállamokéhoz való közelítését jelenti, amely az elmaradottabb tagállamok jövedelemtermelő képességének a közösségi átlagnál gyorsabb növekedésével érhető el. E folyamat a foglalkoztatottság és a termelékenység növelése, valamint azon hátrányos tényezők hatásainak csökkentése vagy kiszűrése révén lehetséges, amelyek az elmaradottság okozói. (pl. az infrastruktúra színvonala, a gazdasági tevékenység jellege, a földrajzi fekvés stb.). (Európai Füzetek 50., 2003)

A reál-konvergencia ebben az értelmezésben közelebb áll a kohézió fogalmához, amelyet az EU jogi szakzsargon alkalmaz. Az Európai Bizottság a konvergencia jelentésekben gazdasági integrációt és konvergenciát különböztet meg, melyben teljes mértékben nem különül el a nominális és reál-konvergencia jelentése, mert a reálfelzárkózásra szerződésben lefektetett konkrét mutatószámok nincsenek meghatározva. (Rostowski, 2006)

Reálkonvergencián a gazdasági szerkezet hasonlóságát és a gazdasági fejlettség szintjét értik. A gazdaság fejlettségi színvonalát leginkább a tényleges vásárlóerő alapján számított egy főre jutó GDP-vel jellemzik.

Nemzetközi összehasonlításban a „reál” mutatók vásárlóerő-paritáson átszámított mérőszámokat – így az egy főre jutó termelést, illetve jövedelmet, továbbá a munkabéreket – jelentenek, a relatív árszint pedig a vásárló-erőparitás és az árfolyam közötti arányt jelenti. (Oblath - Szörfi, 2008)

1998-as adatokat elemezve a 2004-ben csatlakozott új tagállamok még az EU-átlag kevesebb, mint felét érték el. Az EU átlagos szintjéhez ekkor Ciprus volt a legközelebb 75,7%-kal. Magyarországot megelőzte még Csehország (60,9%), Szlovénia (68,7%) és Málta (69,6%) is. Észtország, Lengyelország és Litvánia az EU-átlag egyharmadát érték el, Lettország helyzete volt a legrosszabb, az egy főre jutó GDP alig negyedrészt tette ki az EU tagországokénak. 2002-ben az EU-átlaghoz legjobban Szlovénia zárkózott fel. Ezzel az eredménnyel mindketten megelőzték Portugáliát és Görögországot. 1998 óta a csehek 2004-ig a csatlakozásig lassabb ütemben nőtt az egy főre jutó GDP-jük, mint Magyarországnak, de megelőzték. Magyarország javított a helyzetén a csatlakozásig: míg 1998-ban az EU-

átlag 47,8%-át érte el, 2004-ben 55,8%-on állt. A balti országok és a lengyelek is közelebb kerültek az uniós átlaghoz, miközben Szlovákiának nem sikerült érdemben felzárkóznia.

17. táblázat: Egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson számolva EU10+2 országokban 1998-2010, EU 15=100

tér/idő	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EU (15 tagállam)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Bulgária	23,5	23,5	24,3	26,1	28,1	29,8	31,0	32,7	33,9	35,7	38,7	40,0	39,1
Cseh Köztársaság	60,9	60,0	59,1	60,9	61,4	64,0	66,4	67,3	68,8	71,4	73,0	74,5	72,7
Észtország	36,5	36,5	39,1	40,0	43,9	48,2	50,4	54,9	58,9	61,6	61,3	58,2	59,1
Ciprus	75,7	75,7	77,4	79,1	78,1	78,1	79,6	80,5	81,3	83,0	87,4	89,1	89,1
Lettország	31,3	31,3	32,2	33,9	36,0	37,7	40,7	43,4	46,4	50,0	50,5	47,3	47,3
Litvánia	34,8	33,9	33,9	35,7	38,6	43,0	44,2	46,9	49,1	52,7	55,0	50,0	52,7
Magyarország	47,8	47,8	47,8	51,3	54,4	55,3	55,8	55,8	56,3	55,4	58,6	59,1	58,2
Málta	69,6	70,4	73,0	67,8	69,3	68,4	68,1	69,9	67,9	68,8	71,2	73,6	75,5
Lengyelország	41,7	42,6	41,7	41,7	42,1	43,0	45,1	45,1	46,4	48,2	50,5	55,5	56,4
Románia	23,5	22,6	22,6	24,3	25,4	27,2	30,1	31,0	33,9	37,5	42,3	41,8	40,9
Szlovénia	68,7	70,4	69,6	69,6	71,9	73,7	77,0	77,0	78,6	78,6	82,0	80,0	79,1
Szlovákia	45,2	43,5	43,5	45,2	47,4	48,2	50,4	53,1	56,3	60,7	64,9	66,4	67,3
Átlag	46,6	46,5	47,0	48,0	49,7	51,4	53,2	54,8	56,5	58,6	61,3	61,3	61,4

Forrás: Eurostat adatai alapján saját számítás

A vásárlóerő-paritáson számított 1 főre jutó GDP-t 1998-2010 közötti időintervallumban az EU15 országokhoz viszonyítva vizsgáltam. Az elemzés során az Európai Unió 15 euróövezeti tagállamának fejlettségbeli szintjét 100%-nak tekintve a kelet-közép-európai országok csökkenő ütemű növekedését tapasztaltam.

Az Európai Unióhoz 2007-ben csatlakozott Románia és Bulgária, az un. dél-kelet-európai országok az euróövezeti tagállamokhoz képest 2010-ben 60%-os lemaradást mutatnak az EU15 tagországokhoz képest. A vizsgált periódus alatt folyamatos növekedéssel is a legalacsonyabb jövedelmi szinttel rendelkeznek. A balti államok 2004-ig gyors növekedést tudtak elérni, ezt követően ezekben az országokban is a lassuló növekedés tapasztalható.

Az új tagországok felzárkózása a fejlett európai országok dinamikáját tartósan és jóval meghaladó termelékenységnövekedésen alapuló tranzíciós pálya alapján volna lehetséges. A termelékenység növelésében az idősödő társadalom következtében különösen meghatározó jelentőségű a munkatermelékenység növekedése, amely a ledolgozott munkaórák számának alakulása, a humán-tőke javulása, a tőkeintenzitás növekedésével, a teljes ténye-

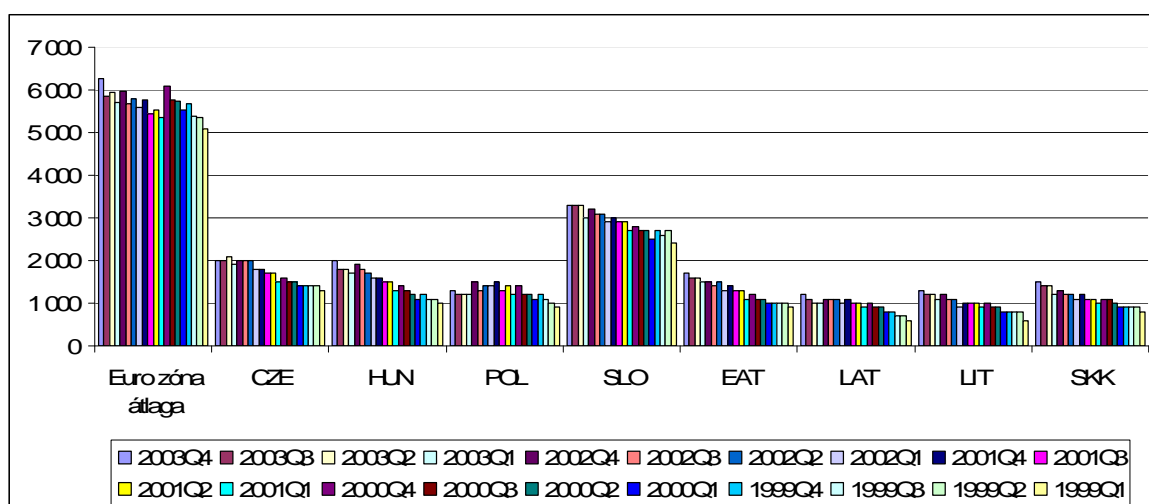
zö-termelékenység (TFP) alakulásával magyarázható. A termelékenység növekedésére ható tényező az ICT technológiák szerepének növekedése. A termelékenység viszont csökkenhet magasabb foglalkoztatás felé történő elmozdulás esetén. A foglalkoztatottság növekedése az 1 főre jutó GDP növekedésére hat, miközben az idősödő társadalomban a növekvő életkor egyes kutatók szerint csökkenő hatással van a termelékenységre, melyet a technikai haladás és a humán tőke beruházások ellensúlyozhatnak. A csökkenő arányú munkaerő kevesebb beruházást igényel, az öregedő társadalomban csökken a megtakarítások aránya is. (Halmai, 2007)

A reál-konvergencia folyamat fontos tényező a jövedelem-konvergencia, a bérkonvergencia és az ár-konvergencia.

5.3.1. Jövedelem-konvergencia

A csatlakozáskor a gazdaságok és az EU -átlag közötti jövedelmi rés mind az aktuális, mind a vásárlóerő paritásos árfolyamon számítva jelentős. A csatlakozó államok egy főre eső jövedelme a vásárlóerő paritás árfolyam alapján 2003-ban az Európai Unió átlagának 29% és 67% között alakult: jövedelmi szintje alapján Szlovénia ugrik ki a csatlakozó államok közül felfelé, míg a három balti állam lefelé.

15. ábra: Az Euróban számított GDP/fő alakulása aktuális árfolyamon, 1999-2003

Forrás: Eurostat

Az 1999 és 2002 közötti időszakban, köszönhetően a csatlakozó államok gyors reál GDP növekedésének, valamint valutájuk nem egyszer jelentős nominális erősödésének, mérsék-

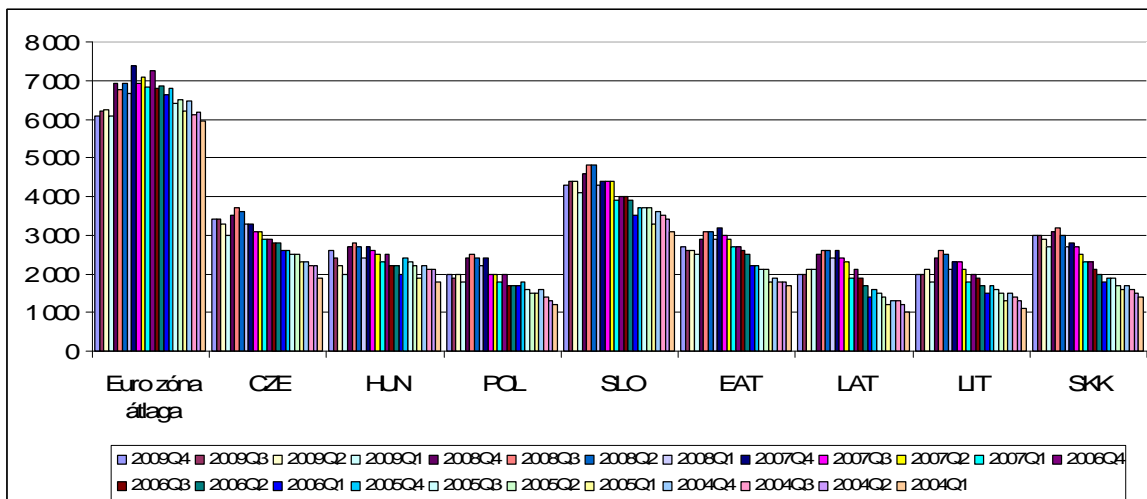
lódott az EU-val szemben fennálló fejlettségbeli rés. A jövedelem-konvergencia hosszú folyamata érezhetően lelassult 2003-ban, sőt egyes akkor még tagjelölt országoknál (pl. Csehország, Szlovénia) növekedett is a távolság az EU-15 átlagos jövedelmi szintjétől.

Az új tagállamok növekedési üteme is megérezte ugyanis 2003-ban a külső dekonjunktúrát és az ország-specifikus kiigazítási programok hatását: így 2002-höz képest csak Lengyelországban és Csehországban gyorsult a növekedés üteme. Az árfolyam alakulása azonban megfordult, mert a korábbi felértékelődést jelentős árfolyamgyengülés követte néhány országban. Az árfolyamok átlagos leértékelődése összességében meghaladta a növekedési ütemet pl. Lengyelország, Szlovénia és Magyarország esetében és emiatt növekedett az egy főre jutó GDP-ben vett távolság a 2004-ben csatlakozók és az EU-15 átlaga között.

Az EU költségvetés legfontosabb célkitűzése, hogy csökkentse az 1 főre eső GDP különbséget a régi és az új tagállamok között, melynek reálkonvergenciára történő hatását részletesebben a 6. fejezetben tárgyalom.

Az 16. ábraán látható, hogy habár az 1 főre eső GDP volumenek az új tagállamokban közelíttek az euróövezet átlagához a különbség még mindig jelentős. (A táblázatban 2009-es adatokat mutatnak az első oszlopok).

16. ábra: 1 főre eső (euróban számított) GDP volumen, 2004-2009

Forrás: Eurostat

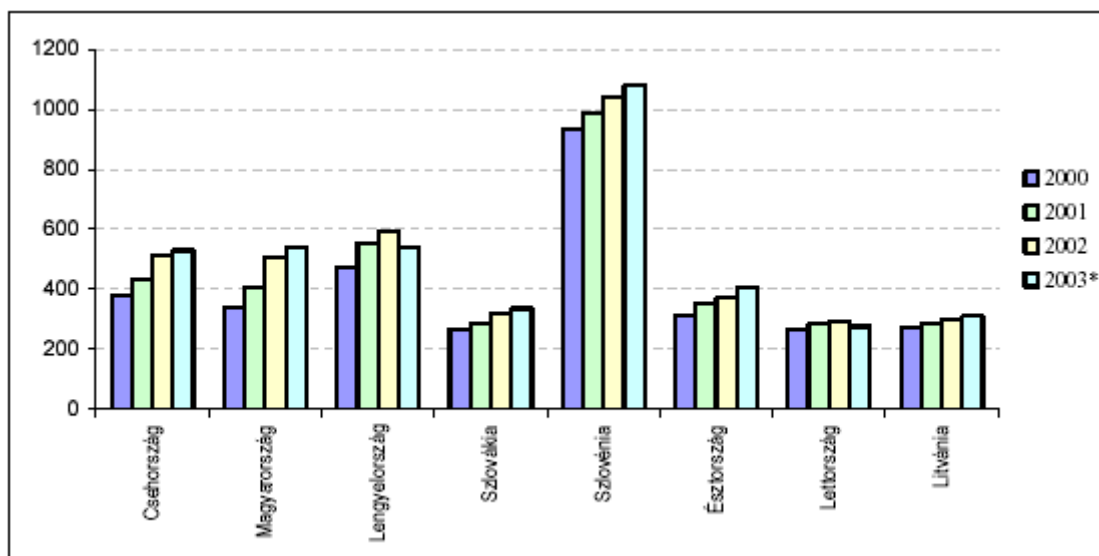
5.3.2. Bérkonvergencia

Az árak konvergenciájához hasonlóan kiemelten fontos a reál-konvergencia sebessége és fenntarthatósága szempontjából a bérszínvonal felzárkózása. A bérek konvergenciájának sebessége és szerkezete befolyásolja az inflációt, a teljes tényező- és munkatermelékenység alakulását, a csatlakozó államok növekedését, miközben a bérres mérséklődése hat a migráció, a munkanélküliség és munkaerő-kínálat alakulására a csatlakozó és EU-államokban egyaránt.

A reál-konvergencia mutatói közül a bérek felzárkózásában mutattak legerőteljesebb előrehaladást a csatlakozó államok. Az elmúlt két évben ugyanis a bérek jelentős és általában a munkatermelékenység változásától teljesen elszakadó mértékű növekedése volt megfigyelhető. A bruttó bérek a közép-európai gazdaságokban hazai valutában 2001-2002-ben 16,6% (Csehország) és 39,3% (Magyarország) között emelkedtek, ami mögött a politikai ciklus (választások) és a felelőtlen gazdaságpolitika (expanzív fiskális és gyenge jövedelempolitika) húzódnak meg.

A bekövetkezett bérnövekedés ellenére a bérek színvonaláról elmondható, hogy a csatlakozáskor és még azóta is jobban eltér a csatlakozó államokban, mint a jövedelmeké vagy az áraké. Miközben az árszínvonal a német árszínvonal 40-65% között, míg az egy főre eső GDP szintje aktuális árfolyamon 30-50% között, addig a bérek esetében ez Szlovéniát leszámítva 25-45% között alakul.

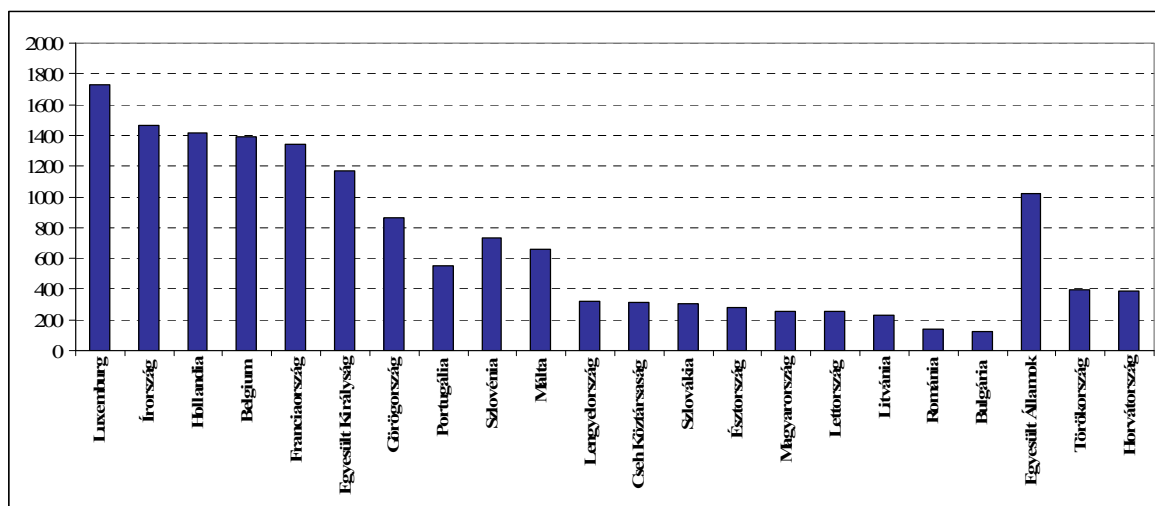
17. ábra: Az euróban számított havi átlagos munkabérek aktuális árfolyamon, 2000-2003

Forrás: Világgazdaság, ICEG EC 2003/2 jelentés

A 2004-ben csatlakozott országoknak olyan bérpolitikára van szükségük, amely a bérek felzárkóztatása mellett a foglalkoztatást is növeli. Ez hatékony beruházási politikával tár-sítva gyorsabb ütemű gazdasági felzárkózást eredményez, mint a bérfelzárkózás.

18. ábra: 1 havi euróban meghatározott minimálbér a régi és új tagállamokban, 2010

Forrás: Eurostat

5.3.3. Árkonvergencia

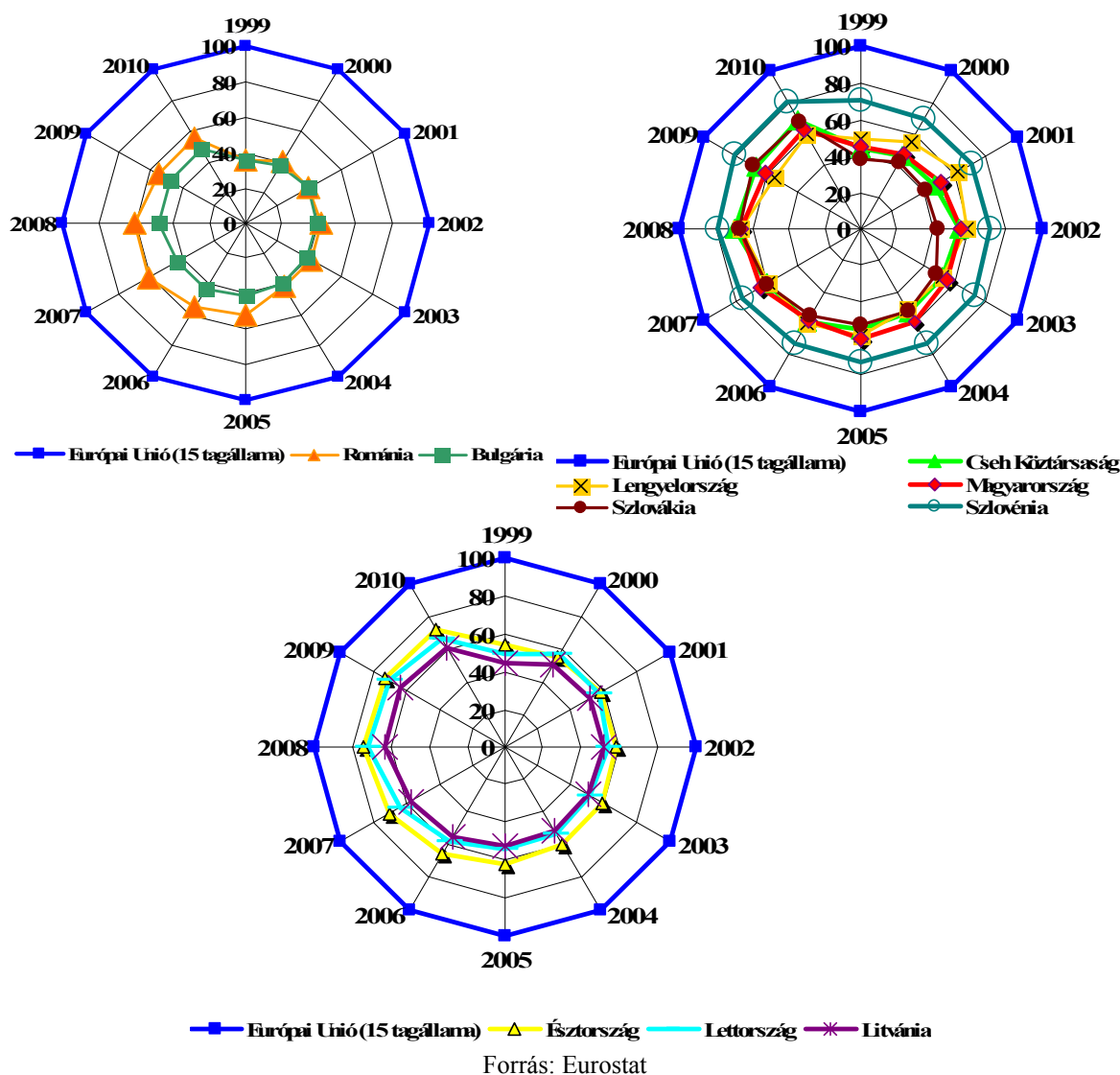
A pozitív inflációs eltérések mellett is az új tagállamok árszínvonala mélyen az EU-államok átlaga alatt található. Az árliberalizálás és a verseny erősödése, a támogatások leépítése, a költségtényezők kiegyenlítődése, valamint az egyensúlyi árfolyamok irányába történő elmozdulás eredményeképpen a kereskedelemben kerülő javak árszintje közeledett a fejlett államokéhoz. Ugyanakkor - miközben egyes szabályozott áras (pl. benzin a magas adótartalom miatt) vagy monopolpiaccal jellemezhető termék árszintje eléri vagy meghaladja az EU-átlagát - a nem piaci javak árszínvonala lassabban konvergál. Ebben szerepet játszanak az alacsonyabb munkaerőköltségek, az alacsonyabb tőkeintenzitás, illetve az egyes szegmensekben megnyilvánuló árnövelést korlátozó verseny.

Az árszínvonalban eltéréseket eredményező további tényező, hogy magasabb a hatóságilag szabályozott árak köre és ezek többségében az árak még a piaci egyensúly alatt találhatók. Az említett tényezők miatt az árszínvonal változatlanul a fejlett és a kohéziós államok árszínvonala alatt található, annak ellenére, hogy az inflációs eltérések, illetve a csatlakozó közép-európai államok valutáinak felértékelődése csökkentette az ebben a tekintetben fennálló rést.

A kelet-közép-európai államokban az EU-hoz történő csatlakozás, majd ezt követően – eltérő időben – az euróövezetbe történő belépés eredményez jelentősebb változást a relatív árak szerkezetében és az árszínvonalban. Az EU-csatlakozás a verseny további erősödése, a termelési tényezők szabadabb áramlása, valamint az adó- és egyéb költségtényezőkre gyakorolt harmonizációs hatáson keresztül elősegítette az árszintek közeledését (lásd **19. ábra**).

Az árszintekben meglévő eltérések mellett számos elemzés jelentős különbséget mutat ki az árszerkezetben is. Az egységes piacra történő belépés, az ezzel felerősödő verseny hozzájárul az árszerkezet átrendeződéséhez és közelíti egymáshoz a régi és új tagállamok árstruktúráját is.

19. ábra: Háztartások végső fogyasztásának komparatív árszínvonala beleértve az indirekt adókat, 1999-2010 (EU-15=100)

5.3.4. EU2020 stratégia és a reálkonvergencia

Az árszínvonal és bérszínvonal reálkonvergencia mutatók mellett az EU2020 stratégia célkitűzései mentén is megvizsgáltam az Európai Unió új tagállamainak növekedési statisztikáit, melyek a reálkonvergenciát segítik elő. A stratégiában kitűzött célok között szerepel, hogy 2020-ra a 20-64 év közötti életkorúak foglalkoztatottsági rátája érje el a 75%-ot. Kitűzött cél, hogy a K+F-re fordított beruházások aránya érje el GDP 3%-t. További kitűzött cél, a megújuló energiák arányának növelése, az energiatakarékos gazdaság kialakítása, az iskolából korán kimaradók arányának 10% alá történő csökkentése, a 30-40 éves korosztály legalább 40%-ának végzettsége legyen felsőfokú, vagy azzal egyenértékű képzettséget szerezzen. Célul tűzték ki a szegénység csökkentését, legalább 20 millió ember szegénységből történő kivezetését.

18. táblázat: A foglalkoztatottság aránya (%) a 20-64 éves populációban az EU8+2 tagállamaiban 2000-2009 között

tér/idő	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Euróövezet (16 tagország)	65,5	66,2	66,4	66,8	67,3	68	69	69,9	70,3	69
Bulgária	55,3	54,8	55,8	58	60,1	61,9	65,1	68,4	70,7	68,8
Cseh Köztársaság	71	71,2	71,6	70,7	70,1	70,7	71,2	72	72,4	70,9
Észtország	67,4	67,8	69,2	70	70,6	72	75,8	76,8	77	69,9
Lettország	63,5	65,1	67	68,9	69,3	70,4	73,5	75,2	75,8	67,1
Litvánia	65,6	64,2	67,2	68,9	69	70,6	71,6	72,9	72	67,2
Magyarország	61,2	61,3	61,4	62,4	62,1	62,2	62,6	62,6	61,9	60,5
Lengyelország	61	59,4	57,4	57,1	57,3	58,3	60,1	62,7	65	64,9
Románia	69,1	68,3	63,3	63,7	63,5	63,6	64,8	64,4	64,4	63,5
Szlovénia	68,5	69,4	69	68,1	70,4	71,1	71,5	72,4	73	71,9
Szlovákia	63,5	63,5	63,6	64,8	63,7	64,5	66	67,2	68,8	66,4

Forrás: Eurostat adatai

A fenti adatok alapján elmondható, hogy az euróövezeti tagállamokhoz igazodva a foglalkoztatottság az EU-hoz történt csatlakozás óta növekedett, mely a gazdasági válság hatására 2009-ben esett vissza. A fenti populációt tekintve az új tagországok közül 2009-ben Magyarországon legkisebb a foglalkoztatottság, legközelebb áll a céldátumhoz a Cseh Köztársaság és Szlovénia.

19. táblázat: Az összes energia-fogyasztáshoz viszonyítva a megújuló energia%-os aránya 2007-2020 között az EU8+2 országaiban

tér/idő/%	2006	2007	2008	2020
Európai Unió (27 tagállam)	8,9	9,7	10,3	20
Bulgária	9,3	9,1	9,4	16
Cseh Köztársaság	6,4	7,3	7,2	13
Észtország	16,1	17,1	19,1	25
Lettország	31,3	29,7	29,9	40
Litvánia	14,7	14,2	15,3	23
Magyarország	5,1	6	6,6	13
Lengyelország	7,4	7,4	7,9	15
Portugália	20,5	22,2	23,2	31
Románia	17,5	18,7	20,4	24
Szlovénia	15,5	15,6	15,1	25
Szlovákia	6,2	7,4	8,4	14

Forrás: Eurostat

A **19. táblázat** szemlélteti a 2006-2008 közötti arányokat és a 2020-ra kitűzött célkitűzéseket. A kitűzött célarányok jelentős beruházások révén közelíthetők meg.

20. táblázat: Anyagi nélkülözők%-a az összpopuláción belül az EU8+2 országokban 2007-2009-ben

%	2007	2008	2009
Euróövezet (16 tagállam)	5,3	5,7	5,6
Bulgária	57,6	41,2	41,9
Cseh Köztársaság	7,4	6,8	6,1
Észtország	5,6	4,9	6,2
Lettország	24,9	19	21,9
Litvánia	16,6	12,3	15,1
Magyarország	19,9	17,9	20,8
Lengyelország	22,3	17,7	15
Szlovénia	5,1	6,7	6,1
Szlovákia	13,7	11,8	11,1
Románia	36,5	32,9	32,2

Forrás: Eurostat

A **20. táblázat** mutatja, hogy az EU8+2 tagállamokban 2007-2008 között csökkent a nagy szegénységben élők aránya, mely a válság hatására újra növekedett. Az euróövezetbe legközelebb a Cseh Köztársaság, Észtország és Szlovénia zárkózott fel. Magyarország a 2009-es adatokat tekintve 20,8%-os értékkel sajnos Bulgáriát, Romániát és Lettországot követ-

ve a negyedik helyen áll a többszörösen hátrányos populációval rendelkező országok rangsorában. Az anyagi nélkülözők azok a szegénysorban élők, akik legalább négy kritériumnak megfelelnek a következő kilenc közül:

1) nem tudják kifizetni a lakbért, vagy a rezszi költségeket, **2)** nem tudják az otthonukat melegen tartani, **3)** nem várt kiadásokat nem tudják fedezni, **4)** nem tudnak húst, halat vagy fehérjedús élelmet enni legalább minden 2. napon, **5)** nem tudnak 1 hétre nyaralni menni otthonuktól távol, **6)** nincs autójuk, **7)** nincs mosógépük, **8)** nincs színes TV-jük, **9)** nincs telefonjuk.

A reálfelzárkózás befolyásolja a társadalom várható életkorát is, hiszen a várható életkor közötti különbségek az 1 főre jutó GDP közötti különbségekre vezethetők vissza.

Csak hét európai országban alacsonyabb a várható átlag életkor, mint Magyarországon. Tudományosan bizonyított, hogy a várható átlag életkor összefügg a gazdasági helyzettel. Statisztikailag szemlélve Magyarország nem csak az egészségi állapotot tekintve kullog a legtöbb európai ország mögött. A várható átlag életkor vonatkozásában Magyarország csupán a 27. helyen szerepel. Csak a három balti ország, valamint Románia, Bulgária, Ukrajna és Oroszország van rosszabb helyzetben. Az osztrák lap idézi Daróczi Etelka közgazdászt, aki szerint a várható életkor közötti különbségek mindenekelőtt az egy főre jutó GDP közötti különbségekre vezethetőek vissza. Azaz, ha egy ország gazdasági teljesítménye közepes, a várható életkor is alacsony. (Világgazdaság Online)

Nemcsak a fejlettségi szint bír hatással a várható átlagéletkorra, hanem a demográfiai változások is hatással vannak a gazdaság teljesítményére. Az EU25 országaiban 2010-2030 között állandó bevándorlási szintet tekintve a munkaképes korú lakosság száma 20 millió fővel fog csökkenni. Ez a gazdasági növekedésre, a belső piacokra és a versenyképességre jelentős hatással bír. [EC Green paper, COM2004 811 final]

A kutatás-fejlesztési ráfordítások **21. táblázat** szerinti adatai alapján az EU8+2 tagállamok közül a euróövezet 16 tagállamát legjobban Szlovénia közelíti meg, ezt követi Csehország, majd Észtország és Magyarország. Hazánkban a GDP%-ban mért K+F ráfordítás 2009-ben az euróövezet 16 tagállamának K+F ráfordításának felét érte el. Az EU2020 stratégiában kitűzött 3%-os célértéket legkevésbé Lettország, Románia és Szlovákia közelíti meg. Az euróövezet 16 tagállamának csupán 46%-át fordítják az EU8+2 tagállamában kutatás-fejlesztésre.

21. táblázat: Bruttó hazai K+F ráfordítás az EU8+2 tagállamokban a GDP%-ban, 2004-2009

tér/idő	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2020-ra kitűzött 3% célér- tékhez szükséges ráfordítás
Euroövezet (16 állam)	1,85	1,84	1,87	1,88	1,96	2,05	0,95
Bulgária	0,49	0,46	0,46	0,45	0,47	0,53	2,47
Cseh Köztársaság	1,25	1,41	1,55	1,54	1,47	1,53	1,47
Észtország	0,85	0,93	1,13	1,1	1,29	1,42	1,58
Lettország	0,42	0,56	0,7	0,59	0,61	0,46	2,54
Litvánia	0,75	0,75	0,79	0,81	0,8	0,84	2,16
Magyarország	0,87	0,95	1	0,97	1	1,15	1,85
Lengyelország	0,56	0,57	0,56	0,57	0,6	0,68	2,32
Románia	0,39	0,41	0,45	0,52	0,58	0,47	2,53
Szlovénia	1,4	1,44	1,56	1,45	1,65	1,86	1,14
Szlovákia	0,51	0,51	0,49	0,46	0,47	0,48	2,52

Forrás: Eurostat

5.4. Szerkezeti konvergencia

22. táblázat: A gazdaság szerkezete

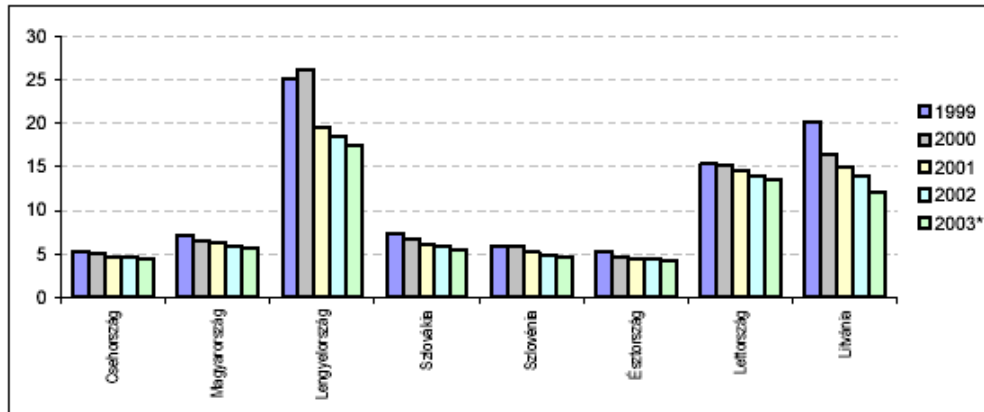
	Magyar- ország	Lengyel- ország	Cseh- ország	GMU 12	GMU min.	GMU max.
Mezőgazdaság, vadászat, erdészet, halászat	5,9	18,8	5,1	5,3	1,9	18,1
Ipar	28,1	23,8	30,2	20,4	13,9	23,7
Építőipar	6,4	7,0	9,3	7,3	6,0	10,5
Kis- és nagykeres- kedelem; karbantar- tás; hotelek; étter- mek; szállítás	24,5	23,4	25,6	25,0	22,3	28,2
Pénzügyi közvetítés; ingatlanok; bérleti és üzleti tevékeny- ség	7,2	7,7	10,6	13,2	7,0	23,5
Egyéb szolgáltatá- sok	27,9	19,3	19,2	29,1	22,0	36,3

Az új tagállamok szerkezeti idomulásának, konvergenciájának egyik megbízható egyszerű mutatója a mezőgazdaságban alkalmazottak arányának alakulása a foglalkoztatottak teljes köréhez vetítve. 2003-ban az Európai Unió 15 államában a foglalkoztatottak átlagosan 4,5 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban. Az új tagállamok ebből a szempontból két csoportra bonthatók. A közép-európai országok (Lengyelország kivételével) és Észtország esetében a mezőgazdaságban alkalmazottak köre alig tér el az EU-15 átlagától, ráadásul nagyságuk a mezőgazdasági kibocsátás relatív, esetenként abszolút viszszaesővel mellett fokozatosan csökkent az elmúlt években. Ezekben a gazdaságokban a csatlakozás nem fog ebből a szempontból exogén sokkot jelenteni, hiszen a mezőgazdaságban az alapvető szerkezeti átrendeződés már bekövetkezett az elmúlt években.

Ugyanakkor a három másik gazdaság (Lengyelország, Lettország és Litvánia) esetében a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 3-4-szeresen haladja meg az EU-15 átlagát és bár ezekben a gazdaságokban is csökkent a mutató, a csatlakozást követően jelentős feszültségek keletkezhetnek. Egyrészt, ezekben a gazdaságokban (különösen Lengyelországban) az átlagot meghaladó a munkanélküliségi ráta és a mezőgazdaságból esetlegesen felszabaduló munkaerő a munkanélküliek számát, vagy a foglalkoztatottak arányát csökkenti.

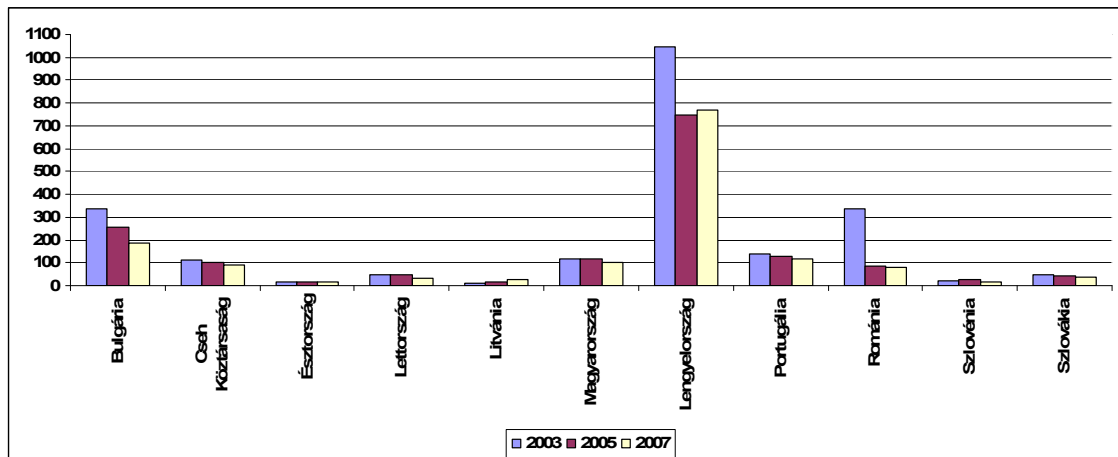
A magas munkanélküliség mellett részben a gazdaság további szegmensei is a munkanélküliséget növelő átszervezés (Lengyelország) előtt állnak, részben nagyon gyenge a terciér szektor munkaerőt felszívó képessége (Lettország és Litvánia). A magas mezőgazdasági munkaerő ebben a három gazdaságban egyértelműen a konvergencia egyik problémája.

20. ábra: A mezőgazdaságban alkalmazottak aránya a teljes munkaerő-állományon belül, 1999-2003

Forrás: Világgazdaság, ICEG EC 2003/2 jelentés

21. ábra: 1000 lakosra jutó a mezőgazdaságban alkalmazott létszáma (fő) a teljes munkaerő-állományon belül, 2003-2007

Forrás: Eurostat

A mezőgazdaságban alkalmazottak létszáma az Európai Unióhoz történt csatlakozást követően jelentősen csökkenő tendenciát mutat. Lengyelországban történt a legnagyobb mértékű csökkenés az 1000 lakosra jutó a mezőgazdaságban alkalmazottak létszáma a teljes munkaerő-állományon belül 2007-ig, amikor Romániában csatlakozott az EU-hoz. A

csökkenés ellenére valamivel többen – 5,8 millióan – dolgoztak a mezőgazdaságban 2007-ben a 12 új tagországban, mint ahányan – 5,4 millióan – a régi tagországokban.

A reálkonvergencia valójában közeledést jelent, mely folyamat során az új tagállamok lemaradásukat relatíve csökkentik. Eközben viszont a régi tagállamok sem állnak meg a fejlődésben, a viszonyítási alapcél is mozog, így utolérési effektus nem fog érvényesülni.

5.5. Magyarország felkészülése a GMU csatlakozásra és az euró bevezetésére

A magyar gazdaság a rendszerváltozást követően a kelet-közép-európai országok viszonylatában a legdinamikusabban fejlődő országok közé tartozott az Európai Unióhoz történt csatlakozáskor. Magyarország az Európai Unióval 1988-ban, a kelet-közép-európai térségben elsők között, létesített diplomáciai kapcsolatot. 1990. november 29-től az Európai Bizottságot képviselő delegáció a bővítési kommunikációs stratégia keretében tájékoztatta a magyar állampolgárokat a csatlakozási folyamatról. Az Európai Unió csatlakozás társadalmi kommunikációjáról kormányhatározatban rendelkeztek, melyben a kormány kijelölte a felelősöket és a határidőket, felkérte a minisztereket és az országos hatáskörű szerveket, hogy dolgozzák ki ágazati EU-kommunikációs stratégiájukat, és ennek alapján évente készítsenek feladattervet, jelöljék ki saját EU-kommunikációs tevékenységük koordinációjáért felelős testületet (1198/2002. (XII. 6.) Korm. határozat).

A „Magyar Társadalom EU-Kommunikációs Stratégiája” részletesen tárgyalja a kommunikációs célokat, feladatokat, azok decentralizálását, továbbá a visszajelzést, a monitoring módját és fontosságát. A kommunikációs stratégia célja az ország sikeres csatlakozásának segítése volt, hisz az EU-s tagság reális lehetőséget ad az ország számára a felzárkózásra a régi tagállamokhoz. A stratégia felismerte, hogy ezt a lehetőséget csak úgy lehet maximálisan kihasználni, ha a társadalom különböző rétegei, csoportjai – a tanároktól kezdve a fiatalokon és a vállalkozókon át a mezőgazdasági termelőkig – minél pontosabb és realisabb képpel rendelkeznek az EU-tagsággal járó kihívásokról, lehetőségekről és tennivalókról (Szakértői dokumentum 2002). A csatlakozás napjával, 2004. május 1-jével a delegáció teljesítette küldetését.

Magyarország az EU csatlakozás idején 2003-2004-ben

A Világbank 2003 szeptemberi adatai szerint, Magyarország a kelet-közép-európai térség harmadik legfejlettebb országa, Szlovénia és Csehország előzi meg a térség államai közül. Magyarországon az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem a legszegényebb uniós tagállamban, Portugáliában regisztrált érték háromnegyede. Az EU-tagállamok egy főre jutó GDP átlaga 24 ezer euró. A kelet-közép-európai térség országai közül Magyarország 13.600 euró GDP/fő-vel a harmadik helyen áll. Szlovénia 17.700 euró, míg Csehország 14.400 euró egy főre jutó GDP-vel rendelkezik. Az újonnan csatlakozott országok, és a

régi tagállamok közötti különbség folyamatosan csökken, mert a térség dinamikusabban növekszik, mint az Európai Unió.

Hazánk 2004. május 1-jei Európai Unióhoz történő csatlakozás pillanatától jogilag tagja lett a Gazdasági és Monetáris Uniónak, de mint derogációval rendelkező tag, dönthet az euró bevezetés időzítéséről. Az euróövezeti szabályok már ugyanúgy vonatkoznak 2004 májusától Magyarországra, mint az eurózóna tagjaira, mindazonáltal a szankciókat az euró bevezetéséig még nem alkalmazzák vele szemben.

A GMU-csatlakozás három szakaszból áll: ▪ Az első szakasz az, amely a 2004. május 1-jei Európai Unió csatlakozással lezáródott, a koppenhágai kritériumoknak való megfeleléshez szükséges lépések megtételével. ▪ A második, az EU tagságtól az euró bevezetéséig tartó szakasz, amely alatt meg kell teremteni a Monetáris Unióban való részvétel feltételeit, melyek a maastrichti és a stabilitási kritériumoknak történő megfelelést jelentik. ▪ A harmadik szakasz az euró bevezetését követő szakasz, amikor Magyarország az euróövezet tagjává válik és érvényesül az euróövezetre jellemző monetáris politika.

A Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozásnak szigorú jogszabályi előfeltételei 2001-ben jórészt megteremtődtek. 2001 elején életbe lépett a monetáris finanszírozás tilalma. 2001. július 13-án hatályba lépett az új jegybanktörvény, a Magyar Nemzeti Bankról szóló 2001. évi LVIII. törvény, amely a Magyar Nemzeti Bank elsődleges céljaként az árstabilitás elérését és fenntartását jelöli meg. Az MNB 2000. január 1-jétől a forint árfolyamát az euróval szemben jegyzi. 2001. május 1-jén a $\pm 2,25$ százalékos intervenció sávot ± 15 százalékra szélesítette, majd 2001 októberében megszüntette az előre bejelentett csúszó leértékelés 0,2 százalékos havi ütemét. Ezzel és a devizakorlátozások teljes körű felszámolásával, eleget tettünk a tőkemozgások teljes liberalizáltsági követelményének. Az új jegybanktörvény elfogadásával, valamint az árfolyamrendszernek az ERM-2-vel kompatibilis átalakításával a monetáris politika megfelel az EU követelményeknek.

Magyarország szorosan kapcsolódik az euróövezethez.

Magyarország GDP-je 2003 utolsó negyedében 3,5 százalékkal bővült, és ezzel a 2003. évi növekedési ütem elérte a 2,9 százalékot. A növekedést - a lakossági fogyasztás mellett - a második félévtől a beruházások, majd a negyedik negyedévtől az export új lendülete segítette. 2004-ben a világgazdaság lassú élénkülésével párhuzamosan hazánkban is növekvő

GDP ütemmel számoltak, az ECOSTAT prognózisa 3,5 százalékos növekedéssel számolt. (2004-es növekedés)

Az export élénkülése elsősorban az ipari termeléshez kapcsolódott. Emellett legnagyobb felvevő piacunk, Németország növekedési kilátásai körüli bizonytalanság miatt a hazai ipar bővülése sem kockázatmentes. Éves átlagban a termelés 7-8 százalékos emelkedésével számolhatunk.

Az egyensúlyi mutatók 2003-ban is jelezték nehézségeinket. Az államháztartási hiány ESA95 (újrabefektetett jövedelmekkel együtt) módszertan szerint 2003-ban elérte az 5,9 százalékot. A kiadáscsökkentő intézkedésekkel 2004-ben sikerült 5 százalék alá szorítani a deficitet, év közben azonban - a májustól változó import áfa elszámolások miatt - jelentősebb egyensúlyromlást mutatott a pénzforgalmi szemléletben közölt egyenleg.

A folyó fizetési mérleg 2003-ban - előzetes adatok alapján - elérte a 4,2 milliárd eurót. A forint az euróval szemben 2003 márciusában jelentősen erősödött. Február közepéig még 260 forint fölött mozgott egy euró ára, míg március végére ez 250 forintra süllyedt. Ebben szerepet játszott a kiadás csökkentő intézkedés bejelentése és a kedvező reálgazdasági és egyensúlyi mutatók közzététele is. Március 22-én az MNB 0,25 százalékponttal csökkentette az irányadó kamatot, amely a forint további erősödését eredményezte. Továbbra is gondot okozott azonban, hogy a kamatszint kiugróan magas, csökkentése szükséges, az időzítés azonban kellő körültekintést igényel.

A 2004. évi inflációs folyamatok két legfontosabb meghatározója az adókulcsok változása és a fogyasztás alakulása. Az infláció februárban a várakozásoknak megfelelően alakult. Továbbra is meghatározó volt az áfa-kulcsok változása, mely a második hónapban az elektromos energia árának több mint 11 százalékos emelkedésében jelent meg. Figyelembe véve az Országos Érdekegyeztető Tanács ajánlását és a közszférában dolgozók szakszervezeteivel kötött megállapodásokat nem számíthatunk 8 százaléknál magasabb bruttó keresetemelkedésre. A reáljövedelmek 1 százalékkal történő bővülését jelezte az Ecostat, amely nem jelentett komoly inflációs nyomást. Az adókulcsok változásából eredő többlet 1,5 százalékpont körül alakult 2004-ben. Kockázatot az olaj árának emelkedésében láttak az elemzők. Összességében 6,5 százalékos éves inflációra számítottak 2004-ben. [ECOSTAT, 2004. március]

Draskovics Tibor pénzügyminiszter 2004-es tervei szerint Magyarország 2010-ben vezetne be a közös európai pénzt. A gyorsaság helyett a biztonságra szavazott a Medgyessy-kabinet. A kormány úgy döntött, hogy 2010. január 1-jével fogja bevezetni az eurót.

Terveik a következők voltak: „a magyar gazdaság 2008-ra teljesíteni fogja az összes olyan feltételt, amely megteremti a lehetőséget arra, hogy 2010-re az országban felváltsa a forintot az euró. 2008-ban a magyar államadósság GDP-hez mért aránya 53,7%-ra mérséklődik, az államháztartási hiány a GDP-hez viszonyítva 2,7% lesz. Az infláció 3%-ot tesz ki éves szinten.”

A döntést olyan széleskörű egyeztetési, konzultációs folyamat előzte meg, mint komoly gazdaságpolitikai döntést korábban sohasem. Részletesen beszéltek a közgazdász szakmával, valamennyi kutató intézettel tanulmányt kértek, konzultációt folytattak a szakszervezetekkel, a munkaadói érdekképviseletekkel, pénzügyi elemzőkkel, bankárokkal. A négy parlamenti párt közül hárommal sikerült konzultálni.

„A legfontosabb az, hogy a magyar gazdaság számára előnyös, ha olyan pénzügyi helyzetet teremtünk, amely megfelel az Európai Unió követelményeinek.” Ennek érdekében egy **„Felzárkózás gazdaságpolitikai programja 2005-2008”** című középtávú stratégiai tervet készített a kormány. „Ez a program lehetővé teszi a felzárkózást a gazdasági teljesítményben, felzárkózást a foglalkoztatásban, az életkörülményekben. Az államot alkalmassá teszi arra, hogy több lehetőséget adjon a gazdaságnak a növekedésre.”

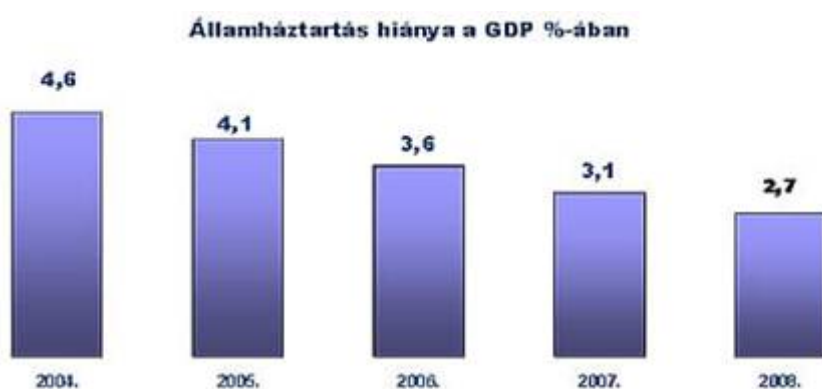
Adócsökkentés, munkahelyteremtés, igazságosabb elosztás- szerepeltek a középtávú gazdasági program középpontjában. A tervek szerint: az első és nagyobb erőfeszítést az államnak kell megtennie a fenntartható és gyors növekedéshez, ugyanis kisebb államra, alacsonyabb adókra, valamint kisebb költségvetési hiányra és államadósságra van szükség. A kisebb állam azt jelenti, hogy kevesebbet költünk.

A programban rögzített terv: 2005-2008 között kétezer-milliárd forinttal, körülbelül nyolcmilliárd euróval csökkentik az államháztartás kiadásait. A pénzügyminiszter részletezte, hogy a négy év alatt milyen szintre akar eljutni a kormány. A gazdasági növekedésből

adódó többletforrások egy részét az államháztartási hiány csökkentésére, kb. ezer-milliárdot; a másik ezer-milliárdot az adók csökkentésére terveztek fordítani.

A terv alapja az volt, hogy az állam fokozatosan vonuljon ki a gazdaságból. Csökkenjen az állami újraelosztás szerepe, a 2004-es 48 százalék fölötti szintről 44 százalékra. A célok között szerepelt, hogy 2008-ig bezárólag összesen 1000 milliárd forinttal kevesebb adót szednek be, a jövedelemcentralizáció arányát pedig 39 százalékról 32 százalékra mérséklék.

22. ábra: Az államháztartási hiány tervezett csökkenése

Forrás: Felzárkózás gazdaságpolitikai programja 2005-2008

A tervben szerepelt, hogy a foglalkoztatás a 2004. évi 57 százalékos arányról 59-60 vagy akár 61-62 százalékra is bővíthet 2008-ra, visszafogottabb vagy az intenzívebb felzárkózási ütemet feltételezve. 2008-ra további 200 ezer munkahellyel számolt a konvergenciaprogram.

Az árfolyam-politikát illetően a tervben az árfolyamoknál stabilitásra és erős forintra törekszik Magyarország. Ez egyfajta bizalmat jelent a magyar gazdaság iránt. A konvergencia programban foglaltak szolgálnak majd etalonként, legfőképpen erre alapozzák majd a térségbe irányuló befektetések régió belüli megosztását. Márpedig a gazdaság növekedése szempontjából korántsem közömbös, hogy a külföldi tőke hazánkba vagy hazánkból más-hova áramlik-e.

A program alapvetően két növekedési pálya mentén valósulhat meg: a konzervatívabb út évi 1 százalékos, az optimistább verzió 1,5 százalékos reálkonvergenciát feltételez. A prog-

ramot tehát úgy alakították ki, hogy 2006-ban egy újabb kormánydöntéssel határozni lehessen a 2009-es gyorsabb bevezetéséről.

23. ábra: A GDP éves növekedése Magyarországon az alappályán és gyorsabb növekedés esetén%

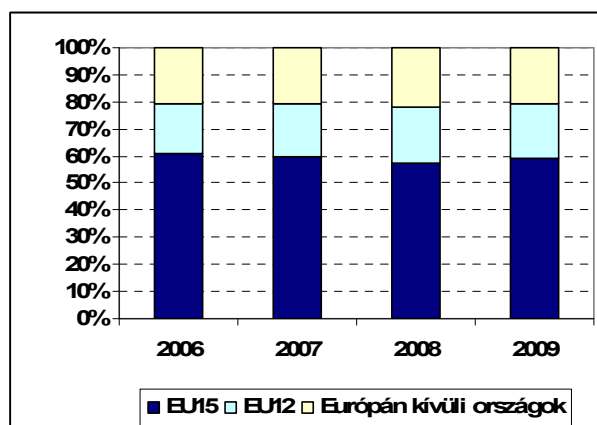
Forrás: Felzárkózás gazdaságpolitikai programja 2005-2008

Az is világos, hogy az euróövezetbe csak szigorú fiskális politika mellett csatlakozhatunk. Az euró tényleges bevezetése előtt az országnak két évet kell töltenie az euró előszobájának tartott ERM-2-es övezetben. Ekkor a költségvetési hiánynak nem szabad túllépnie a stabilitási paktumban meghatározott három százalékot. Az sem lenne szerencsés, ha az ERM-2-ben túl sok időt töltene Magyarország. A hároméves előre meghirdetett adócsökkentési program keretében az első években a tb járulékok, a helyi adók, a munkáltatói járulékok és az SZJA változik jelentősen, az időszak vége felé pedig az áfa-kulcsok átrendezése célszerű, a versenyképesség és a foglalkoztatás bővítése érdekében - mondta Draskovics Tibor pénzügyminiszter, Budapesten, a Joint Venture Szövetség közgyűlésén. [Figyelőnet, 2004.05.20] A 2004-es konvergencia program természetesen többször is változott, nemcsak a gazdasági válság hatására. Azt mindenképp célszerű megemlíteni, hogy Magyarország az EU-val folytatja kereskedelmének 80% -át, ami jelentős integrációt mutat (lásd **24. ábra**).

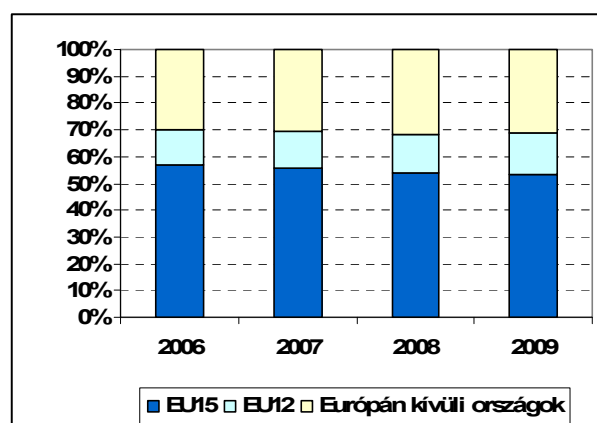
Magyarország kereskedelmi integrációja az Európai Unióval, 2006-2009

24. ábra

a) A magyar export EU-s és EU-n kívüli%-os megoszlása

b) A magyar import EU-s és EU-n kívüli%-os megoszlása

Forrás: KSH

Magyarország már ma is kiemelkedő mértékben, egyes euróövezetbeli országokénál magasabb fokon integrálódott az Európai Unióba. (Exportunk háromnegyede az unióba irányul, importunk kétharmada származik onnan.) A magyar gazdaság szerkezete számottevően közeledett a Közösségéhez. Diverzifikáltsági foka magas, az ágazatokon belüli külkereskedelmi forgalom aránya jelentős, a vállalatközi kapcsolatok dinamikusan bővülnek.

Ezen túlmenően megfigyelhető a gazdasági ciklusok nagyfokú harmonizáltsága is. Az áruk és a termelési tényezők - a munkaerő kivételével - szabadon áramlanak a GMU és Magyarország közt. A munkaerő szabad áramlása egyébként az euróövezeten belül sem maradéktalan. A magyar gazdaság az optimális valutaövezet kritériumait legalább olyan mér-

tékben teljesíti, mint a jelenlegi résztvevők többsége. A magyarországi monetáris és árfolyampolitikai feltételek a dezinflációs pálya támogatása mellett lehetővé teszik az euróövezet részvételi feltételeinek kellő időben történő teljesítését is. Árfolyamrendszerünk ERM-2 kompatibilis: a középárfolyam az euróhoz rögzített, és az árfolyam-ingadozási sáv szélessége megfelel az ERM-2 normál ingadozási sávjának. Az európai árfolyam-mechanizmusban való majdani részvételünk tehát a jelenlegi keretek között valósulhat meg. Az ERM-2 árfolyamrendszerbe való belépéskor a középárfolyam és a sáv szélesség meghatározása - az uniós szabályozásnak megfelelően - kölcsönös megállapodás révén történik meg.

A valutaövezetben való részvételből, amennyiben teljesülnek a feltételei, jelentős előnyei származnak a csatlakozó országoknak. Hazánk számára a GMU-csatlakozásból származó lényeges előny a valutaválságok veszélyének minimalizálódása.

[Erhart -Gáspár, 2003]

Egy hiteles GMU-csatlakozási dátum kitűzése és a gazdaságpolitika elkötelezettsége nagyban megkönnyítheti a cél elérését, hiszen egy hiteles és transzparens cél lehorgonyozza a piaci várakozásokat. Magyarországon több céldátumot is kitűztek már, majd ezeket eltörölkék.

Céldátumok az euró hazai bevezetésére:

- 2001 szeptemberében 2006,
- 2001 végén 2006/2007,
- 2003 eleje 2008,
- 2004-2005-ben 2010-re,
- 2006 óta nincs céldátum,
- 2010-ben 2020-ra prognosztizálták.

Magyarország számára az euróbevezetés már biztos, hogy nem volt gyors és nem is lesz gyors, ezért sem csapda, sem menedék az euró. A gyorsan és rosszul, csapda típusra Görögország a legjobb példa.

A következőkben azt vizsgálom, hogy Magyarország hogyan haladt az euróhoz vezető úton a csatlakozást követően.

Az egy főre eső reál GDP alakulása szerint Magyarországon 2004-ig átlagos volt KKE összehasonlításban a felzárkózás üteme, 2004-től azonban gyakorlatilag nem sikerült az EURO15 átlagához képesti lemaradásunkat csökkenteni. A tényleges növekedési ütem

tartósan 4% körül alakult, ez azonban egy fenntarthatatlan, növekvő eladósodottsággal, fizetési mérleg hiánnyal és költségvetési deficittel terhes pálya mentén zajlott. Az elkerülhetetlen korrekció, a 2006-os költségvetési kiigazítás jelentősen visszafogta az ország növekedését. A World Economic Forum Global Competitiveness Index besorolása alapján Magyarország 2001-ben még a 28. helyen állt, addig 2008-ra a régióban utolsóként a 68. helyre csúszott le. Kiemelkedően romlott a makrogazdasági stabilitás 35. helyről a 115. helyre csúszott hazánk. A GDP%-ban mért költségvetési hiány 2004-ben 6,5%, 2006-ban már 9,2%, 2008-ban 3,4 volt. Az eladósodottság, az államadósság a GDP 59,4%-a 2004-ben, 2006-ban 65,6%, 2008-ban már elérte a 73%-ot.

A válságot megelőzően az államháztartás eladósodottsága az EU-hoz viszonyítva magasanak számított. Az államadósság jelentős részét külföldi források finanszírozzák, ezért az ország megítélésére közvetlenül nem ható globális sokkok jelentős közvetett kockázatot jelentenek. 2009-ben ez a romló tendencia a makrogazdasági stabilitás javulása révén kissé megfordult más országokhoz viszonyítva

A háztartások hitelállományának növekedése a válság előtt 2007-ben és 2008-ban már átépte az ország fejlettségi szintje által indokolt szintet. A hitelállomány várhatóan csak nagyon kicsi mértékben fog csökkenni a következő években, de talán a hiteldinamika már nem lesz olyan magas. Az adósságállomány devizakockázata miatt, azonban fontos, hogy a devizahitelezés aránya csökkenjen.

A munkaerőpiacot jellemző probléma, hogy míg 2005 után a többi visegrádi országban jelentősen bővült a foglalkoztatás, nálunk 2000 óta stagnál. A KKV szektor részesedése a foglalkoztatottságból átlag feletti, míg hozzáadott érték előállítására átlag alatti. Alacsony a közepes méretű vállalatok részaránya. [MNB, 2010]

Az HICP inflációs adatok az alábbiak szerint módosultak, 2004-ben 6,8; 2006-ban 4%, 2007-ben 7,9%, addig 2008-ban 6% volt. Az infláció csökkenésének oka 2008-ban döntően a nyersanyagárak hirtelen csökkenése volt. Elképzelhető, hogy az MNB 3%-os inflációs célkitűzésénél is lehet, hogy alacsonyabb infláció kell majd az infláció kritérium teljesítéséhez.

Elmondható, hogy Magyarország a mély, elhúzódó recesszió időszakában közelebb került az ástabilitáshoz és e kritérium teljesítéséhez. Erre azonban fokozottan vigyázni kell alacsony szintű horgonyzással, és fontos, hogy a gazdasági szereplők a bérezési, árazási döntéseknél az inflációs célokból induljanak ki. Mindezek mellett azonban a globális gazdasági hatások is befolyásolhatják.

A hosszú lejáratú kamatlábra vonatkozó kritérium teljesítése a válság hatására távolodott.

A költségvetési hiány és az államadósság kritérium teljesítésében történt változás esetében a válság hatása nem egyértelmű. A fiskális kiigazítás a hosszabb távú fiskális fenntarthatóságot javította, azonban további intézkedések nélkül meghaladja a GDP 3%-os kritériumát. Az államadósság folyamatos csökkenése várható

Az euró bevezetése Magyarország számára a gazdaság szempontjából pozitív hatással bírna és még inkább kívánatos, mint a válság előtt. A konvergencia kritériumok szigorú vizsgálata mellett várhatóan a gazdaság stabilitására is ki fog terjedni a euró bevezethetőségének vizsgálata. Magyarország számára fontos, hogy ne csak kikerüljön a túlzott deficit eljárás alól, hanem megfelelő fiskális mozgástere legyen. Magyarországnak egy stabilitásorientált gazdaságpolitikára, az egyensúly megteremtésére van szüksége, mely révén egy fenntartható makrogazdasági pálya elősegíti a konvergencia kritériumok teljesítését, az euró bevezetését. [MNB, 2010]

5.6. Az euró bevezetésének lehetséges időpontja 2007-ben Expert Choice elemzés alapján

Az Expert Choice modell segítségével a 2007-ben rendelkezésre álló információk alapján azt vizsgáltam, hogy Magyarországon az euró bevezetésének 2010, 2012, vagy 2014-es céldátumai közül melyik alternatíva mutatkozik a leginkább várhatónak. Mivel a probléma struktúrája összetett, így az Expert Choice segítségével a problémát részekre bontom, megállapítom az egyes kritériumok egymáshoz viszonyított fontosságát, és a három alternatíva szempontjából értékelem őket.

Az Expert Choice modell struktúrája:

Cél: Az euró magyarországi bevezetésének várható időpontja

Kritériumok:

A maastrichti konvergencia kritériumok alapján

1. Árstabilitás

A gazdasági folyamatok átláthatóságát, kiszámíthatóságát, a gazdaság tartós növekedés potenciáljának legkedvezőbb kihasználását szolgálja. Azt jelenti, hogy egy tagállam, fenntartható árstabilitással és a vizsgálatot megelőző egyéves időszakon keresztül, a legjobb eredményt felmutató három tagállam átlagos inflációs rátáját, legfeljebb 1,5 százalékponttal meghaladó inflációs rátával rendelkezhet.

2. Az államháztartás fenntartható pénzügyi helyzete

A vizsgálat időpontjában a tagállam nem állhat a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa (ECOFIN) által túlzott hiány fennállásáról hozott határozat hatálya alatt.

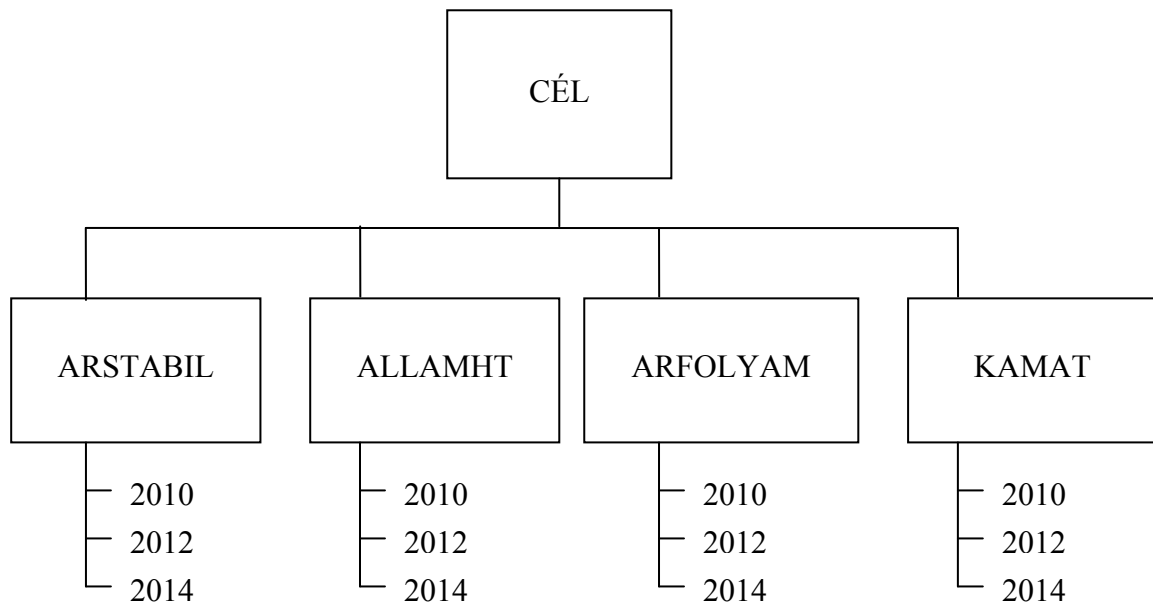
Túlzott hiányról akkor beszélhetünk, ha a GDP-hez viszonyítva az államháztartási hiány meghaladja a 3 százalékot, az államadósság pedig a 60 százalékos referencia értéket.

3. Az árfolyam-stabilitás követelménye

A tagállam a vizsgálatot megelőző legalább két éven keresztül komoly feszültségek nélkül az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusa által előírt normál ingadozási sávokon belül marad. Az euró-zónába történő belépés előtt legalább két évig a nemzeti valutának bizonyítania kell az árfolyam-stabilitását az ERM -2-ben.

4. Kamat-konvergencia

A kamatokra vonatkozó konvergencia kritérium azt jelenti, hogy egy tagállamban a kamatszint a vizsgálatot megelőző egy éves időszakon keresztül, legfeljebb két százalékponttal haladja meg az árstabilitást illetően a legjobb eredményt felmutató három tagállam átlagos nominális, hosszú távú kamatszintjét.

A modell felépítése után a kritériumok értékelése következik a páronkénti összehasonlítás módszerével. A modell szerkesztését felülről a célból kiindulva kezdtem el, az értékeléskor viszont felülről lefelé és alulról felfelé is haladhatunk. A modell értékelésekor az alulról felfelé haladást választottam. Először meghatároztam az alternatívák egyes kritériumok szerinti preferenciáját, majd a kritériumok fontosságát. Ez biztosítja, hogy megismerjük az alternatívák előnyeit, hátrányait, és a kritériumok relatív fontosságának értékelését könnyebben el lehet végezni.

Először az árstabilitás szempontjából hasonlítjuk össze az egyes eurózónába történő belépés időpontjait.

A preferenciák, a kapott eredmények, helyi prioritások, összege mindig egy.

A Compare menü alatt a Preference menüt választottam, és ezen belül a Verbal, Numerical, illetve a Graphical elemzést használtam.

Árstabilitás

2010	0,302
2012	0,495
2014	0,203

Államháztartás

2010	0,287
2012	0,520
2014	0,194

Árfolyam-stabilitás

2010	0,293
2012	0,487
2014	0,220

Kamat-konvergencia

2010	0,331
2012	0,587
2014	0,081

Az inkonzisztencia mutatók:

Árstabilitás	0,007
Államháztartás	0,001
Árfolyam-stabilitás	0,010
Kamat-konvergencia	0,047

Mindegyik mutató 0,1-nél (azaz 10%-nál) kisebb, elfogadható nagyságúak, nincs inkonzisztencia.

A fenti preferenciák meghatározása után meghatároztam az egyes tényezők egymáshoz viszonyított fontosságát.

Árstabilitás	0,306
Államháztartás	0,260
Árfolyam-stabilitás	0,276
Kamat-konvergencia	0,158

A kritériumok relatív fontosságának meghatározásakor a legmagasabb inkonzisztencia mutató értéke 0,073, mely szintén 0,1 alatt van, ezért nem kell további vizsgálatokat folytatni az inkonzisztenciát illetően.

Szintézis:

A *Synthesis* menüpontot választva a *Set Mode* opcióval végeztem el a modell szintézisét. Mivel a modell egy választási modell, amiben a legjobb alternatívát keresem, ezért a megjelenő ablakból a *Choose only one alternative*, vagyis csak egy változat választása lehetőséget választottam. A nem választott alternatívákat is relevánsnak tekintettem. Ez a választás a szintetizálási módok közül a *Distributive* módot választja.

A szintézis végeredménye:

2012	0,514
2010	0,300
2014	0,186

A szintézis eredménye, hogy az euró bevezetésének leginkább várható dátuma 2012.

A szintézis elvégzésekor az overall inconsistency index értéke 0,05, mely elfogadható nagyságú, mert a 0,1-es határérték alatt van.

Érzékenység vizsgálat:

Az érzékenység vizsgálat segítségével lehet megvizsgálni, hogy az alternatívák sorrendje mennyire érzékeny a kritériumok fontosságának módosítására. A cél csomóponttól kiindulva végeztem a vizsgálatot. Az érzékenység vizsgálatot a *Graphs* menüpont alatt lehet elvégezni.

Dinamikus, Gradiens, Teljesítmény és Kétdimenziós elemzési módban lehet az elemzést végezni.

A **dinamikus érzékenység vizsgálat**tal megvizsgáltam, milyen módon változik az alternatívák prioritása azáltal, hogy valamelyik kritérium prioritását növelem vagy csökkentem. A vizsgálat eredménye, hogy ha növelem vagy csökkentem a kritériumok fontosságát, a mo-

dell végeredménye akkor sem változik, vagyis akkor is 2012-es euró bevezetés marad a céldátum.

A prioritások numerikus értékeit is megtekintettem a Numbers paranccsal, hogy az egyes kritériumok miként hatnak az egyes alternatívák prioritására.

A **gradiens elemzés** is alátámasztja a 2012-es döntés helyességét. A pontozott függőleges vonalnak az alternatívák egyenesével való metszéspontja adja az alternatívák prioritását. Ha módosítom a vonal elhelyezkedését, jobbra vagy balra tolom, akkor az alternatívák prioritásait tanulmányozhatom.

A **teljesítmény elemzés** ugyanazt az eredményt mutatja, mint a gradiens elemzés. Egy összetett érzékenységi képet kapok, amely azt mutatja meg, hogy az egyes alternatívák mennyire jók, az egyes kritériumok szempontjából.

A **kétdimenziós pontdiagram** mutatja, hogy mennyire jók az egyes alternatívák valamely két kritérium szempontjából. Ez az elemzés is megerősíti a modell végeredményét, hogy az eurót hazánkban 2012-ben érdemes bevezetni..

Az Expert Chocie modell segítségével 2007-es adatok szerint megállapítható, hogy a 2010, 2012, 2014 céldátumok közül az euró bevezetése hazánkban a konvergencia kritériumok vizsgálata alapján 2012-ben lenne optimális.

Ezt az elemzést azért nem frissítem, mert ebből is látszik, hogy mennyire jelentős a döntést megelőző összes információs forrás figyelembe vétele.

6. Az Európai Unió 2007-2013-as költségvetése és a konvergencia

Az Európai Unió költségvetésének elemzése ebben a fejezetben azért kap kiemelt fontosságot, hiszen az új tagállamok monetáris integrációja elválaszthatatlan a közösségi költségvetés szigorú elveinek és szabályainak betartásától. **A költségvetés kötelezettségvállalási előirányzatai az új tagállamok felzárkózását támogatják.** A költségvetés többlépcsős szabályozott döntéshozatali folyamat eredményeként jön létre.

A gazdasági és politikai unió létrehozása érdekében a tagországoknak bizonyos feladatokat és tevékenységeket, és az ezekhez szükséges jogosítványokat fokozatosan át kellett ruháznuk az Unióra. A közös célkitűzések érdekében közös politikát kellett kialakítani, és meg kellett osztani annak költségeit is. Hasonlóan az államok költségvetéséhez a közösségi költségvetés finanszírozása is jövedelemáramlást jelent, ez esetben a tagállamok szintjéről nemzetek feletti szintre. A költségvetés elveinek bemutatását követően azt vizsgálom, hogy melyek a bevételi és kiadási oldalai az EU költségvetésének. A 2007-2013 közötti időszakban kijelölt prioritások (fenntartható növekedés, a természeti erőforrások megőrzése, az állampolgárság, szabadság, a biztonság és a jog érvényesülése) szerinti költségvetési előirányzatok hány százalékát teszik ki az összköltségvetésnek. A 27 tagállamú kibővült Európai Unió és a további bővítések a döntéshozók számára számos kérdést vetnek fel, melyekre választ a következő évek, és a következő költségvetési keretterv adhat.

6.1. Költségvetési elvek

A költségvetési elvek alapjait az Európai Közösségi Szerződés Ötödik Részének II. címe rögzíti, melyek a konszolidált EK Szerződés 268-280. cikkei. Az elvek részletes definícióját a Pénzügyi Rendelet határozza meg, a tizenhét alkalommal módosított jogszabály konszolidált változatát 2002-ben fogadták el. A költségvetés nyolc költségvetési elv alapján épül fel:

- 1) egységesség és pontosság elve
- 2) éves költségvetés elve
- 3) költségvetési egyensúly elve
- 4) költségvetés számbavételi egysége
- 5) globális fedezet elve
- 6) részletesség elve
- 7) gondos pénzgazdálkodás elve
- 8) nyilvánosság elve

Az egységesség és pontosság elve azt jelenti, hogy valamely köztestület valamennyi pénzügyi műveletét, összes bevételét és kiadását egyetlen dokumentumba, a költségvetésbe foglalja (EK Szerződés 268. cikk). Ezt a dokumentumot a költségvetési hatóság, a Tanács és az Európai Parlament hagyja jóvá. A Közösségek az egységes költségvetés elvét nem azonnal tették magukévá. 1968-ig több önálló költségvetése volt a három Közösségnek. Az 1970-es Költségvetési Szerződés¹⁰ óta azonban a Közösségeknek, illetve 1994-től az Uniónak egységes költségvetése van.

Az éves költségvetés elve az EK Szerződés szerint azt a követelményt jelenti, hogy a költségvetésnek egyetlen és teljes költségvetési évre kell vonatkoznia. Ugyanakkor a Közösségek kötelezettség vállalásainak, illetve bevételre való jogosultságainak keletkezése, azok esedékessége és a kifizetések rendszeresen eltérnek egymástól, hiszen az egyes közösségi programok általában túlnyúlnak egy éven. Az Unió költségvetésében a bevételi oldalon az éves költségvetés elve úgy érvényesül, hogy az adott év bevételének az adott évben ténylegesen beszedett bevétel minősül. Ennek meg kell egyeznie az adott év kifizetési előirányzatainak összegével.

¹⁰ Elfogadta a Luxemburgi Európai Tanács, 1970. április 21-22. (Merger Treaty, 20(1) cikk, módosította a First Budgetary Treaty, 10. cikke.

A költségvetési egyensúly elve az EK költségvetésében a nemzeti költségvetési gyakorlattól eltérően érvényesül. Azt jelenti, hogy a kiadásokat teljes mértékben bevételekkel fedezik. *A költségvetés nem tervezhet sem többletet, sem hiányt.* Az unió költségvetésében nincs lehetőség a költségvetési kiadások hitelfelvétellel történő fedezésére. Előre nem látott többletkiadás esetén módosító költségvetést kell készíteni, amely vagy az előirányzatokat csoportosítja át, vagy pótlólagos forrásokat von be. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a tagállamok havi ütemezésű költségvetési befizetések GNI arányos részét módosítják.

Az ESZAK és az EGK Alapító Szerződésai még külön számbavételi egységről rendelkeztek a Közösségek számviteli céljaira. Ez először az európai fizetési unióban használt, az amerikai dollárral egyenértékű *Európai Számbavételi Egység* volt. Később ennek értékét a közösségi valutákból alkotott kosárral határozták meg. 1981. január 1-től 1998. december 31-ig az európai monetáris rendszer keretében létrehozott *ECU* töltötte be ezt a szerepet. 1999. január 1-től, az euró bevezetésétől kezdődően, a költségvetést *euróban* hagyják jóvá, amely költségvetés számbavételi egysége.

A globális fedezet elve egyrészt azt jelenti, hogy a költségvetési bevételeket nem lehet előre meghatározott kiadásokhoz kötni másrészt azt, hogy a bevételeket és a kiadásokat nem lehet egymással szemben beszámítani. *A költségvetési rend alapján az általános költségvetés összes bevétele az általános költségvetés összes kiadásainak fedezésére szolgál.* Az elv alól kivételt képez a mezőgazdasági felelősség-megosztási illeték, hagyományos saját források után a beszedés adminisztratív költségeiért 2000-ig járó tíz, majd 2001-től járó huszonöt százalékos levonás. Kivétel továbbá a más célra fel nem használható kutatási programok finanszírozására történő befizetés.

A részletesség elve értelmében az előirányzatokat nemcsak egy összegben, hanem különböző mélységű bontásban is meg kell adni. A kiadások és bevételek tartalmát meghatározva állapítják meg az összegeket. A részletesség elvének érvényesülése megköveteli, hogy a végrehajtás során is tiszteletben tartsák a részletes előirányzatokat. Ezért az egyes előirányzatok, előirányzat-csoportok közötti átvitel lehetősége korlátozott, illetve meghatározott eljáráshoz kötött. A kiadások túlnyomó része tekintetében a költségvetés végrehajtójának, a Bizottságnak engedélyt kell kérnie a költségvetést megállapító szervektől, azaz a Tanácstól és az Európai Parlamenttől.

A *gondos pénzgazdálkodás elve* a nemzeti költségvetésekben a takarékoság elveként ismert. Ez a költségvetés pénzével való takarékos bánásmódot jelent, a cél, az eredmény és a ráfordítások közötti optimumra törekvésként értelmezhető. A gondos pénzgazdálkodást (*sound management*) az Európai Számvevőszék és az Európai Parlament szigorúan ellenőrzi.

A *nyilvánosság elve* úgy érvényesül, hogy az Unió költségvetését a Közösségek Hivatalos Lapjában annak elfogadásától számított két hónapon belül közzé kell tenni.

A költségvetésnek ezen túlmenően sajátos kritériumoknak kell megfelelnie, amelyek a következők:

- **Externalitás:** annak feltételezése, hogy a tevékenységek egy részével kapcsolatosan a költségek és a hasznok a partner országokban is megjelennek, ami megfelelő ellenőrzést és kompenzációkat igényelhet.
- **Osztatlanság:** bizonyos tevékenységek méretgazdasági és funkcionális okokból nem oszthatók szét a tagállamok között, ezért ezeket közösségi szinten kell megvalósítani.
- **Kohézió:** A Közösség valamennyi polgára számára biztosítani kell a szolgáltatások, a jólét és a fejlődés minimumát. Ez jövedelem-transzfert feltételez a gazdagabbaktól a szegényebb és gyengébb gazdaságok javára.
- **Szubszidiaritás:** a funkciókat a legalacsonyabb szintre kell delegálni, ha semmilyen előny nem származik abból, hogy magasabb szinten gyakorolják azokat.

6.2. Az Európai Unió költségvetési bevételi forrásai

Az Európai Unió költségvetésének bevételi forrásai 1970-ig kizárólag *tradicionális saját források (TOR)* voltak, amelyek a közös vámunió és a közös agrárpolitika működéséből származtak. Ezek egyrészt a kívülálló, harmadik országokból származó import utáni vámokat, másrészt a mezőgazdasági vámokat és a cukorilletéket tartalmazták. A TOR tehát tisztán uniós bevétel, és közvetlenül következik az EU-szabályokból, ugyanakkor a tagállam szedte és szedi azt be. A tagállamok a beszedett összeg bizonyos százalékát visszatartották, a beszedés költségeinek finanszírozására (ennek mértéke 2002-től kezdődően 25 százalék, korábban 10 százalék volt. Az 1970-es évektől a saját bevételek már nem fedezték a Közösség kiadásait, így újabb saját forrásként bevezették az ún. VAT-hozzájárulást, *hozzáadottérték-adó (áfa)-alapú saját forrást*. Így a TOR és a VAT források már fedezték a kiadásokat.

A közös költségvetés legfontosabb reformjai közül az egyik a Delors I. csomag volt 1988-ban, amelyben döntöttek a negyedik saját forrás, az ún. GNP (ma GNI)-faktor bevezetéséről. A bruttó nemzeti jövedelem (GNI) alapú forrás célja, hogy mindenképp fedezni lehessen az EU-költségvetés kiadásait, még akkor is, ha a többi forrás nem elegendő azok finanszírozására. Ezt a forrást az összes tagállam nemzeti jövedelmének összegére vonatkoztatott egységes kulcs alkalmazásával számolják ki. A kulcs meghatározása mindig az éves költségvetési eljárás alatt történik, a szükségleteknek megfelelően.

A fentieken kívül *egyéb bevételi forrást* is megkülönböztetünk:

- különféle bírságok, illetékek, díjak, járandóságok;
- az Unió intézményeinek tevékenységéből származó bevételek, amelyek elsősorban a banki kamatot jelentik;
- hitelezési tevékenységből adódó bevételek.

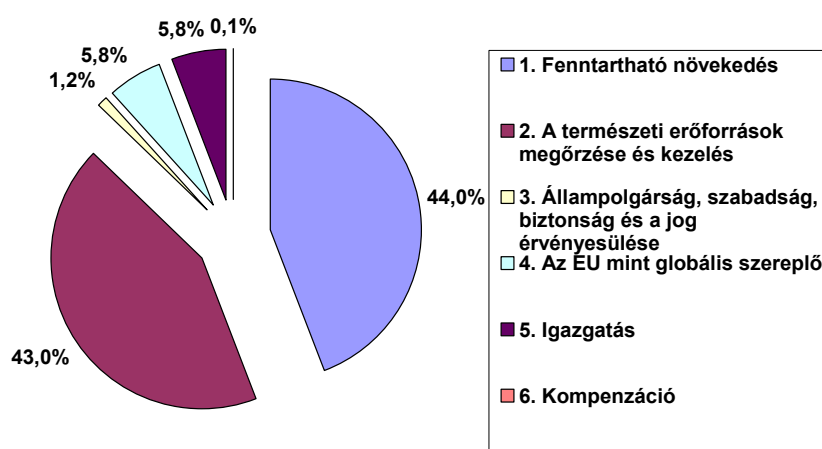
A költségvetésnek további jelentős reformjai voltak. 1992-ben a bevételi oldalt és a strukturális kiadások növeléséről döntöttek a Delors II. csomag keretében. A kibővítés kiadásait is magába foglaló AGENDA 2000 programot 1999-ben fogadták el.

Az EU tagállamainak állam- és kormányfői az Európai Tanács 2005. december 15-16-i ülésén állapodtak meg az Unió 2007-2013 közötti költségvetési keretéről. Megállapodtak, hogy 2007–2013 között a költségvetés kötelezettség-vállalásainak főösszege 2004. évi

áron az Európai Unió bruttó nemzeti jövedelmének 1,045 százaléka, azaz 862,363 milliárd euró legyen. 2008. januári áron átszámítva 974,769 milliárd euró a kötelezettségvállalási előirányzatok főösszege.

A pénzügyi kereterv az Európai Unió többéves költségvetési kereteit határozza meg. Fejezetekre bontva tartalmazza a kötelezettségvállalási előirányzatok számszerű nagyságának felső határát. Rögzíti továbbá a kiadási előirányzatok nagyságát, mind abszolút, mind relatív mértékben. Az euróban meghatározott kiadási főösszeget a közösségi GNP százalékában is megállapítják. A pénzügyi kereterv határokat szab az éves költségvetés tervezésének. A több évre előre megállapított fejezeti és alfejezeti felső határok az éves tervezés során nem léphetők át, azok a költségvetési eljárás effektív korlátait jelentik a költségvetési hatóság mindkét intézménye (az Európai Tanács és az Európai Parlament) számára. A pénzügyi kereterv ugyanakkor nem többéves költségvetés, nem teljesíti a költségvetés részletességének elvét. A pénzügyi kereterv számai kiigazíthatók a közösségi GNP-nek és a közösségi áraknak az előre jelzettől eltérő mozgása esetén, ezt technikai kiigazításnak nevezzük. A finanszírozási keretertvet az Európai Bizottság, az Európai Tanács és az Európai Parlament közötti intézményközi megállapodás rögzíti, amelynek nincs a közösségi jog szempontjából ugyan közvetlen kötőereje, az un. soft law-ban tükröződő politikai megállapodás ereje meghatározza az éves költségvetési fejezetek felső határát. A kiadási előirányzatok százalékos eloszlását a **25. ábra** mutatja.

25. ábra: Európai Uniós kiadások (2007-2013) megoszlása

Forrás: Saját ábra az Európai Tanács 2005 költségvetés adatai alapján

6.3. A költségvetés kiadási oldala 2007 és 2013 között

Az EU -költségvetés sajátossága, hogy a kifizetéseket két előirányzat keretében állítják össze: vannak az úgynevezett **kötelezettségvállalási előirányzatok**, amelyek a rendelkezésre álló maximális pénzügyi keretet jelentik, illetve a **kifizetési előirányzatok**, melyek az adott évben ténylegesen felhasznált összegek. Az Európai Unió 2007-2013 között hat nagy prioritás köré helyezte a kötelezettségvállalási előirányzatokat.

Az első prioritás és egyben legfontosabb célkitűzés a **fenntartható növekedés**. A közös költségvetés legnagyobb kiadási fejezete 44%-os arányt képvisel, 379,7 milliárd euró összegben. Ez a fejezet két nagy részből áll, a versenyképességi és a kohéziós alfejezetekből. A „Versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért” elnevezésű alfejezet forrásai mintegy 20 százalékát teszik ki a fejezet összes kiadásainak. Támogatja a 7. kutatási keretprogram végrehajtását, valamint a Transzeurópai Hálózatok kiépítése mellett, az egyes politikaterületek versenyképesség-növelő kezdeményezéseit is. A „Kohézió a növekedésért és foglalkoztatásért” alfejezet a Strukturális Alapok (Európai Szociális Alap, Európai Regionális Fejlesztési Alap) és a Kohéziós Alap, a konvergencia, a regionális versenyképesség és foglalkoztatás, az európai területi együttműködés mint hármas célrendszer mentén felhasználásra kerülő forrásokat tartalmazza.

A hét évre szóló 7. keretprogramról az Európai Parlament és a Tanács közös határozattal rendelkezik, amely az 1982/2006/EK határozat (2006. december 18.). A 7. keretprogram jelentős mérföldkő az Európai Kutatási Térség kiépítéséhez és az erre épülő európai tudásalapú társadalomhoz vezető úton, melyhez 2007-2013 között 50,521 milliárd euró költségvetési keretet irányoztak elő.

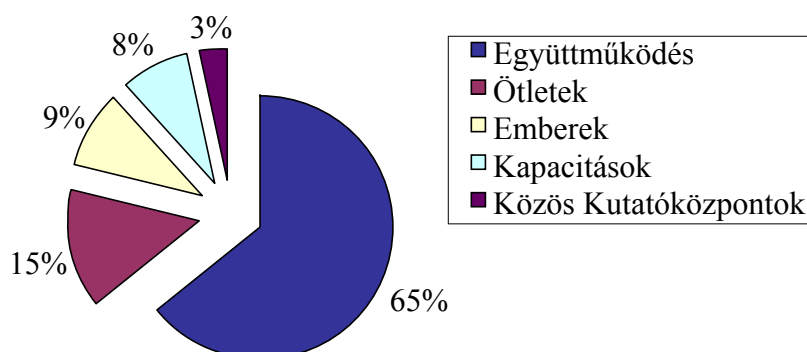
23. táblázat: A költségvetés kiadási oldala az Európai Tanács 2005. dec.15-16-i megállapodása szerint, 2004. évi áron (milliárd euró)

Kötelezettségvállalási eloirányzatok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Összesen
1. Fenntartható növekedés	51,090	52,148	53,330	54,001	54,945	56,384	57,841	379,739
1. a A versenyképesség a növekedés és a foglalkoztatottság szolgálatában	8,250	8,860	9,510	10,200	10,950	11,750	12,600	72,120
1. b A kohézió a növekedés és a foglalkoztatottság szolgálatában	42,840	43,288	43,820	43,801	43,995	44,634	45,241	307,619
2. A természeti erőforrások megőrzése és kezelése	54,972	54,308	53,652	53,021	52,386	51,761	51,145	371,245
-ebből a piachoz kapcsolódó kiadások és közvetlen kifizetések	43,120	42,697	42,279	41,864	41,453	41,047	40,645	293,105
3. Állampolgárság, szabadság, biztonság és a jog érvényesülése	1,120	1,210	1,310	1,430	1,570	1,720	1,910	10,270
3.a Szabadság, biztonság és a jog érvényesülése	0,600	0,690	0,790	0,910	1,570	1,720	1,390	7,670
3.b Állampolgárság	0,520	0,520	0,520	0,520	0,520	0,520	0,520	3,640
4. Az EU mint globális szereplo	6,280	6,550	6,830	7,120	7,420	7,740	8,070	50,010
5. Igazgatás	6,720	6,900	7,050	7,180	7,320	7,450	7,680	50,300
6. Kompenzáció	0,419	0,191	0,190	-	-	-	-	0,800
Összes költségvetési eloirányzat								
milliárd euró	120,601	121,307	122,362	122,752	123,641	125,055	126,646	862,364
GNI százalékában	1,10	1,08	1,06	1,04	1,03	1,02	1,00	
A saját források felső határa a GNI %-ban	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	8,680

Forrás: Európai Bizottság adatai alapján

A 7. Keretprogram célja a *transznacionális együttműködés támogatása*; az európai kutatás dinamizmusának, kreativitásának és kiválóságának fokozása; az *alapkutatás támogatása*; a *humán tényező erősítése* a kutatás és a technológia területén mind mennyiségileg, mind minőségileg; jobb oktatás és kutatóképzés, a kutatói hivatás elismerése, a kutatók mobilitásának ösztönzése, a nők kutatásban való részvételének növelése; a *kutatási és innovációs kapacitások erősítése*, mind mennyiségileg, mind minőségileg. Specifikus programjait Együttműködés, Ötletek, Emberek, Kapacitások, Közös Kutatóközpontok címmel látták el. A programok százalékos részesedését szemlélteti a **26. ábra**.

26. ábra: Specifikus programok százalékos részesedése a 7. Keretprogram költségvetéséből

A második nagy fejezet a **természeti erőforrások megőrzése és kezelése** 371,245 milliárd euró előirányzott összegben, amely három nagy területre koncentrál: a mezőgazdaságra, a vidékfejlesztésre, valamint a környezetvédelemre. 2007-ig az EU költségvetésének legnagyobb kiadási tételét a közös agrárpolitikára fordították. 2007-től a mezőgazdasági kiadások részaránya csökkent, ezzel párhuzamosan az agrárpolitikai reformok következtében megerősödött az önálló vidékfejlesztési politika. A korábbi Európai Mezőgazdasági Garancia- és Orientációs Alap helyett két önálló eszköz működik: az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap, valamint az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap. A környezetvédelem szerepének fontosságát, horizontális célkitűzéssé válását a kiadási összegek növekedése is jelzi.

A költségvetés kiadási előirányzatainak harmadik fejezete az **Uniós polgárság, szabadság, biztonság és jog érvényesülése. Ez alapján támogatják** a bel- és igazságügyi együttműködés területeit (különös tekintettel a migrációra), az oktatási, kulturális és ifjúsági programokat, a fogyasztóvédelmi, egészségügyi és élelmiszer-biztonsági együttműködést. Erre 10,270 milliárd eurót irányoztak elő, amely 1%-a a költségvetés teljes kiadásának.

Az **„EU mint globális partner”** címmel tárgyalja a költségvetés a negyedik fejezetet, amely költségvetési forrásokat irányoz elő az Unión kívül álló országokkal kapcsolatos programok tételeire, így a közös kereskedelempolitika, a fejlesztési együttműködés, a kö-

zös kül- és biztonságpolitika, valamint a humanitárius segítségnyújtás eszközeire, 50,010 milliárd euró értékben. Itt szerepelnek az új szomszédságpolitika alapjai (IPA - Előcsatlakozási Eszköz, ENPI - Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz) számára elkülönített források is.

Az ötödik **Igazgatás (Adminisztráció) fejezetben** található az Unió működtetéséhez szükséges összegek, 50,3 milliárd euró összegben. Ezek nagyobb részét a brüsszeli Bizottság apparátusának működtetése teszi ki.

A 2007-ben csatlakozott két ország, Románia és Bulgária kompenzációt kap 2007 és 2009 közötti időszakban annak érdekében, hogy tagságuk első éveiben nettó pozíciójuk kedvező legyen. Ez a kompenzáció a költségvetési kiadások 0,1%-át jelenti. Az előirányzott 0,8 milliárd euró 70,9%-át Románia, 20,1%-át Bulgária kapja.

Az évek során a folyamatos bővítések által az EU mérete, tagjainak különbözősége egyre csak nőtt. Ez a nagyfokú diverzitás problémák sokaságát rejti magába.

Az Európai Bizottság a költségvetési tervekkel támogatott célkitűzéseit három fejlesztési alap segítségével valósítja meg: Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap és a Kohézió Alap.

24. táblázat: Az EU regionális politikájának célkitűzései a Strukturális Alapok szerint

<i>Célkitűzések</i>	<i>Strukturális Alapok és eszközeik</i>		
Konvergencia (A teljes alap 85%-a a konvergencia régiókra fókuszál, amely az EU lakosság 35%-ára van hatással) Regionális Versenyképesség és foglalkoztatás (€ 55 milliárd)	ERFA infrastruktúra megerősítése, gazdasági versenyképesség, kutatás, innováció, fenntartható regionális fejlesztés ERFA 1. innováció és tudásgazdaság 2. környezet és kockázat megelőzés 3. közlekedéshez és telekommunikációhoz való hozzáférés	ESZA foglalkoztatás ösztönzése	Kohéziós Alap környezetvédelemmel kapcsolatos és beruházás-igényes infrastruktúra projektek
		ESZA	
Európai Területi Együttműködés (€ 8.7 milliárd áll rendelkezésre a határon átnyúló, transznacionális és interregionális együttműködésekre)	ERFA		

Forrás: Regionális politika adatai alapján [Laissy A.-P., 2008]

6.4. A támogatások hatása a GDP-re és foglalkoztatottságra

Az Európai Unió a periférikus fekvésű régióknak nyújtott támogatások hatásainak kimutatására dolgozta ki az un. HERMIN –modellt, amely segítségével a támogatások hatásai az országok között összehasonlíthatóvá váltak. A modell négy szektort vizsgál, a mezőgazdaságot, az állami szférát, a kereskedelmi forgalomba kerülő javakat előállító (feldolgozóipari) szektor, és a kereskedelmi forgalomba nem kerülő javakat előállító szektort (szolgáltatások, építőipar, energiaszektor). A modell segítségével az infrastrukturális beruházásokhoz, az emberi erőforrás fejlesztéshez és a magánberuházásokhoz nyújtott támogatás GDP-re gyakorolt hatása vizsgálható. Az új tagállamok először 2004-ben részesültek támogatásban. Az első három évben kevesebb támogatást kaptak, ennek hatása a GDP növekedésére és a foglalkoztatottsági szint növekedésére mégis mérhető hatással bírt. Az Európai Bizottság számításait a **25. táblázat** és a **26. táblázat** mutatja. A Bizottság számításai szerint a támogatások először a keresleti oldalt befolyásolják, mint pl. az építőiparra vonatkozó hatás. A GDP növekedés fele azonban kínálatoldali változásoknak tudható be.

25. táblázat: A 2004-2006 közötti támogatások hatása a GDP-re és a foglalkoztatottságra 2006-ban (%-os eltérés a támogatások nélküli helyzethez képest)

Ország	GDP-növekedési többlet	Foglalkoztatottsági szint növekedése
Ciprus	0,1	0,1
Cseh Köztársaság	1,6	0,8
Észtország	1,8	1,3
Lengyelország	0,5	0,4
Lettország	1,6	1,2
Litvánia	1,2	0,9
Magyarország	0,6	0,6
Málta	0,4	0,4
Szlovákia	0,7	0,5
Szlovénia	0,3	0,3

Forrás: Kengyel Á.(2008a)

A 2007-2013-as költségvetési időszakban az uniós források fő kedvezményezettjei az új országok, melynek hosszú távú hatásai 5-10% közötti növekedési többletet eredményeznek. A növekedési különbségek a gazdaságok szerkezeti különbségei miatt jelentkeznek. A számítások alapján a foglalkoztatottság növekedése a GDP növekedésének 40-50%-át adja. [Kengyel Á, 2008a, 142-143.o.]

26. táblázat: A 2007-2013 közötti támogatások hatása
a GDP-re és a foglalkoztatottságra 2015-ben
(%-os eltérés a támogatások nélküli helyzethez képest)

Ország	GDP-növekedési többlet	Foglalkoztatottsági szint növekedése
Bulgária	5,9	3,2
Ciprus	1,1	0,9
Cseh Köztársaság	9,1	7,1
Észtország	8,6	5,4
Lengyelország	5,4	2,8
Lettország	9,3	6,3
Litvánia	8,3	4,8
Magyarország	5,4	3,7
Málta	4,5	4,0
Románia	7,6	3,2
Szlovákia	6,1	4,0
Szlovénia	2,5	1,7

Forrás: Kengyel Á.(2008)

6.5. A kibővült EU speciális problémái

A kibővült Európai Uniónak a közös költségvetés terén a korábbinál több speciális problémával kell szembenéznie. E problémák röviden az alábbiakban foglalhatók össze:

- A bővítés szükségessé teszi az egyes kiadási tételek jelentős növekedését. Míg a kisebb tételek esetében (adminisztráció, az EU-n kívüli akciókra szánt pénzek) a növekedés arányosnak mondható, addig az új tagok belépése épp a legnagyobb – és már egyébként is komoly konfliktusforrást jelentő – két tétel, a Közös Agrárpolitika, valamint (elsősorban) a strukturális és kohéziós politika területén vezethet a kiadások jelentős növekedéséhez, ennek következtében a korábbi arányok megváltozásához.
- A bővítés nyomán megváltozó (s a várható további bővítések nyomán még inkább növekvő) fejlettségbeli különbségek felvetik azt a két kérdést, hogy mennyire alkalmas az EU jelenlegi költségvetése arra, hogy feladatait a kibővült Unióban sikeresen ellássa, illetve, hogy mennyire tekinthető igazságosnak a kialakult rendszer (beleértve a tagállami befizetések rendszerét) az így megváltozott és várhatóan tovább változó Európai Unióban.
- Milyen mértékben hajlandók kompromisszumokra a hosszú távon is előrevivő megállapodás érdekében a tagállamok. A viták nemcsak a kiadási, hanem a bevételi oldalt is érinteni fogják.
- További kérdés, hogy az új tagországoknak vannak-e a régi tagállamoktól eltérő szükségletei, és ha igen, akkor ezek érvényesítésére mekkora az esély, s mindennek milyen költségvetési vonzatai lehetnek.

A következő költségvetési keretterv készítésekor minden bizonnyal számolni kell azzal, hogy a bővítés tovább folytatódik, ezzel tovább nő azon EU régiók száma, melyekben a vásárlóerő-paritáson mért GNI/fő mutató nem éri el az EU átlag 75%-át. Ezen régiók felzárkózását elősegítő támogatások is jelentősen növelik a költségvetés kiadási oldalait. Várható továbbá, hogy hétéves keretprogram helyett 2014-től ötéves keretprogramot dolgoznak ki, igazodva az Európai Bizottság ciklusához, amely miatt szükség lesz a költségvetési fejezetek átstrukturálására. Jelentős kihívást jelent az EU számára a pénzügyi válság, amely miatt az Európai Uniónak többletforrásokat kell biztosítania tagállamainak, illetve kereteket kell átcsoportosítania. Az Európai Unió 2007-2013 közötti költségvetése a 27 tagállam sokmillió lakosságának életét, jövőjét érinti, köztük Magyarországot és állampolgárait. Az EU régi és új tagállamai számára is fontos, hogy a hétéves költségvetési kere-

tek meghatározásakor és felhasználása során az állampolgárokat és a gazdaságot érintő leghasznosabb célok kerüljenek előtérbe.

A költségvetés jelentőségét vizsgálom, miközben áttekintem EU költségvetés szigorú elveit, a költségvetés forrásait és kiadásait, bemutatva a kutatási támogatások, az EU 7. keretprogram költségvetésének jelentőségét. Az Európai Unió költségvetésének kialakítását mindig többéves minden részletre kiterjedő kutatómunka előzi meg, vitafolyamattal. A költségvetési prioritások meghatározásakor a tagállamok számának növekedését, azok sokféleségét, igényeit, a gazdasági helyzet változásait egyaránt figyelembe kell venni. Az uniós sokféleség miatt a közeljövő költségvetéseinek meghatározása nehéz feladat lesz, számos kihívás elé helyezi az EU intézményeit.

Az EU költségvetése minden felzárkózó ország, régió részére meghatározó fontosságú, mert az uniós támogatási források a reálkonvergenciára multiplikátor hatással bírnak, mind az infrastukturális, mind a humán erőforrás fejlesztés, mind az innovációra gyakorolt hatása jelentős.

7. Összegzés

Az európai integráció folyamatának kiemelkedő állomása a Gazdasági és Monetáris Unió létrejötte. A több szakaszos, több éves gazdasági előkészületek és a jogszabályi háttér megalkotásának eredményeként, 2002. január 1-jén forgalomba került a közös pénz, az euró. A közös pénz jelentős pénzügyi, gazdasági és politikai következményekkel járt.

Az Európai Unióhoz 2004. május 1-jén és 2007. január 1-jén csatlakozott kelet-közép-európai országok jogilag tagjaivá váltak a Gazdasági és Monetáris Uniónak. Mint derogációval rendelkező országok szabadon dönthetnek az euró bevezetésének időpontjáról. A közös valuta bevezetésének elengedhetetlen feltétele, hogy ezek az EU-tagállamok teljesítsék a maastrichti konvergencia-kritériumokat, amely alapján megítélhető az országok gazdasági és jogi felkészültsége. A maastrichti kritériumok előírásokat tartalmaznak az árstabilitás, az államháztartási hiány, az árfolyam-stabilitás, a hosszú távú kamatok és a jegybanki függetlenség tekintetében. A kelet-közép-európai országoknak saját érdekük elérni a gazdasági fejlettség egy magasabb szintjét, amelyhez vezető út senkinek sem volt és lesz könnyű. A felzárkózási folyamat időszakában jelentős szerepet játszanak, a világgazdasági és az európai konjunktúra ciklusok. Az euróövezet jelenlegi országainak konjunktúra ciklusai már elérték bizonyos korrelációs szintet, az új tagországok ciklusai még kisebb szinkronizáltságot mutatnak.

Habár az euró bevezetésével az országok elveszítik nemzeti szuverenitásuk egy részét, azért azt érdemes szem előtt tartani, hogy a mai "globalizált" világban és Európában, ez a szuverenitás gyakorlatilag már eltűnt vagy eltűnőben van, és ez nem csak egy kis országra áll.

A nominális- és reálkonvergencia elemzésekor az alábbi következtésekre jutottam. *A nominális konvergencia*, a tagállamok Közösségen belüli egyenlőtlenségek felszámolása arra irányul, hogy a tagállamok főbb pénzügyi mutatói tekintetében stabilak legyenek, és a gazdaságok egyensúlyi mutatói közeledjenek. Az új tagállamokban eltérő az *államháztartási egyenlegek* alakulása. Az *államadóssági kritérium* teljesítése a balti tagállamoknak és Szlovéniának nem okoz problémát, míg más országokban magas az államadósság/GDP mutató szintje. Magyarország számára is államháztartási követelmény teljesítése a legne-

hezebb, a konvergencia-kritériumok közül, a több éves determinációk nyomán az államháztartási kiadások növelésére irányuló politikai és társadalmi nyomás, a gazdasági elmaradottságból adódó infrastruktúra- és egyéb fejlesztési igények, valamint a közösségi források igénybevételéhez szükséges saját részesedés miatt.

Az elmúlt években jelentős *dezinflációs* folyamat figyelhető meg az újonnan csatlakozott országokban. Néhány országban nagyon alacsony az infláció, míg más országokban viszont még nem teljes a *dezinflációs* folyamat. Az általam vizsgált országokra átlagosan 3,5 százalékos reál GDP növekedés jellemző, de az egy főre eső GDP esetében jelentős a rés a régi és az új EU-tagállamok között.

Az új tagállamoknak, a GMU csatlakozás előtt legalább két évet kell eltölteniük az ERM-2 árfolyamrendszerben. Az ERM-2 célja, hogy felkészítse a GMU-belépésre az országokat és biztosítsa az árfolyam-stabilitást. Az új tagállamok jelenleg alkalmazott árfolyamstratégia jellemzőivel összeegyeztethető az ERM-2.

A konvergencia másik eleme a *reál-konvergencia*, amely azt jelenti, hogy a fejletlenebb tagállamok gazdaságának fejlettségi szintjét és a lakosság életszínvonalát kell közelíteni a fejlett tagállamokéhoz. A reál-konvergencia, *jövedelem*-konvergenciát, *bér-* és *ár*-konvergenciát jelent. Jelenleg elég nagy a jövedelmi rés. A reál-konvergencia mutató közül a bérek felzárkózása mutat legerőteljesebb előrehaladást. Az árszínvonal az EU-átlag alatt van, de az árkonvergencia várhatóan gyorsul az EU-csatlakozás következtében.

Az EU-csatlakozás közvetlenül, azaz a szabályozáson keresztül nem érinti sem a termékek és szolgáltatások, sem a munkaerő árát. Nincs érvényben olyan jogszabály, amelynek célja a tagállamok árszínvonalának, termék- és szolgáltatás árainak, illetve munkabéreinek közelítése lenne. Az árak és bérek befolyásolására alkalmas eszközök döntő többsége nemzetálami hatáskörben van. A közösségi szabályozási feltételekből sem ár-, sem bérkonvergencia nem következik. Hosszú távon a gazdasági fejlettség alacsonyabb szintjén álló országok felzárkózása az árszínvonal és árak, illetve a bérszínvonal és a bérek felzárkózásával jár, ami azonban jórészt független a gazdasági integrációktól. Ezt a hatást a Balassa-Samuelson-modell írja le.

Az új tagország közül vannak, melyek előbb felkészültek az euró bevezetésére, de nekik is szem előtt kell tartaniuk a gazdasági felzárkózási folyamatot.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás utáni időszak szolgál annak bizonyítására, hogy az euróövezetbe belépni szándékozó ország képes-e az árfolyampolitika és a monetáris politika korlátozott hatáskörű igénybevételével a kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés elérésére. A valutáris támadásoknak azonban még ebben az időszakban is célpontjává válhatnak a közös árfolyamrendszerben részt vevő nemzeti valuták. Az elsősorban nem fundamentális tényezőkön alapuló valutáris támadások megelőzését, illetve kivédését segíti, hogy az EKB is részt vesz az átmeneti, jelentős árfolyam-ingadozások devizapiaci intervenciókkal történő megakadályozásában mindaddig, amíg az intervenció elsődleges célját, az árstabilitást nem veszélyezteti.

A közösségi előírások alapján a Bizottság és az EKB kétévente készít konvergencia jelentéseket az euróövezeten kívüli tagállamok helyzetéről, de a szóban forgó tagállam a két jelentés közötti időszakban is kérheti ilyen jelentés elkészítését. Ezek a jelentések az euróövezetben még részt nem vevő országok euróövezetbe való belépéséről történő döntést alapozzák meg. (Az egyes tagországok által önmagukról készített konvergencia jelentések a felkészülésükről és az uniós követelményeknek való szándékolt megfelelésről számolnak be.) A Bizottság és az EKB konvergencia jelentése alapján, a konvergencia kritériumok sikeres teljesítésével a Gazdasági és Pénzügyminiszterek Tanácsa dönt arról, hogy sor kerül az euró bevezetésére az érintett országokban. Ezt követően ki kell dolgozni az euró bevezetésének részletes menetrendjét, technikai és logisztikai, valamint jogi lépéseit.

A nemzeti központi bankoknak fel kell készülniük az egységes monetáris politika végrehajtásában való részvételre, a bankok elnökeinek pedig a monetáris politikai döntések meghozatalába történő bekapcsolódásra.

Az euró bevezetését követően megszűnik az önálló monetáris és árfolyam-politika. A költségvetési politikát illetően az euróövezetben való részvétel azzal jár, hogy a Stabilitási és Növekedési Egyezmény előírásainak betartása hangsúlyossá válik. Az egyes tagállamok központi bankjainak elnökei a KBER Kormányzótanácsának tagjaként felelősek lesznek az euróövezet egységes monetáris politikájának meghatározásáért, egyben pedig részt vesznek e politika végrehajtásában. Az euróövezet árfolyam-politikájának meghatározásához pedig egyrészt a KBER Kormányzótanácsában, másrészt a Gazdasági és Pénzügyminiszte-

rek Tanácsában való részvételen keresztül járulnak hozzá a tagállamok gazdaság- és monetáris politikájának irányítói.

Bár a monetáris politika meghatározása ebben a szakaszban már nem tartozik majd a nemzeti bankok kompetenciájába, továbbra is fontos szerep vár rájuk: részben az immár egységes monetáris politika végrehajtásában, részben pedig a tagállamok nemzeti jegybankjainak illetékességi körébe tartozó feladatok ellátásában. (Ezek között említhető a bankjegykibocsátás, a hazai lakosság készpénzzel való ellátásának operatív teendői, devizaműveletek és az EKB tartalékainak kezelése, a fizetési rendszer működtetése, a jegybanki statisztika összeállítása stb.).

A visegrádi országok mind a kiinduló feltételrendszer, mind az alkalmazott gazdaságpolitika szempontjából hasonló pályán haladnak. A GMU tagság az egyéni felkészültség és konvergencia program függvénye.

A GMU megalkotóinak várakozásai szerint (Delors [1989], illetve (Emerson és szerzőtársai [1992]) a monetáris integráció következtében nominális és reálkonvergencia egyaránt elkezdődik a tagállamokban.

Megfigyelhető a tendencia, hogy a kisebb, felzárkózó országok teljesítménye határozottan kedvezőbben alakul – ha magasabb inflációs szint mellett is –, mint a nagyobb, de strukturális reformjaikat halogató országoké. [Wisniewski, 2005]

Egy hiteles csatlakozási program az árfolyam alakulását is stabilizálhatja. [Botos K.-Kőrösi I., 2007] Ami nagyon fontos még az a tudatos gazdaságpolitika.

„Mérlegelendő kivételt tenni az SNP előírásai alól akkor, ha egy ország átfogó szerkezeti reformprogramot hajt végre, és az államháztartás hiánya a reformok többletköltségei miatt emelkedik.” [Losoncz M, 2010]

„Csak akkor lehet sikeres Magyarország felzárkózása, ha a jövőben a növekedést az eddieknél nagyobb arányban belső források finanszírozzák, a magyar euróhoz új növekedési modell szükséges „- véli az MNB.

Az EU és az új tagállamok számára tartós előnyt biztosít a gazdasági, politikai és biztonsági együttműködés.

A visegrádi országok földrajzilag, geopolitikailag és stratégiai helyzetüket tekintve szubrégiót alkotnak, de gazdasági összefonódásuk mértéke alapján nem. Fő külkereskedelmi partnerük elsősorban Németország. A visegrádi országok egymás közötti kereskedelme (a cseh-szlovák relációt kivéve) alacsony.

A monetáris unióban a tagországok közötti kereskedelem a közös pénzben bonyolódik le, tehát belkereskedelemmé válik. Abból, hogy nincs pénzváltás, két előny fakad: megszűnik az árfolyam-bizonytalanság és eltűnnek az átváltáshoz kötődő tranzakciós költségek.

A GMU legfőbb előnye, hogy segíti az egységes piac által teremtett lehetőségek kihasználását. A közös valuta, az euró bevezetésével a Gazdasági és Monetáris Unió országaiban megszűntek az átváltási (konverziós) költségek.

A válság hatására az Európai Uniónak olyan szabályrendszert kell kialakítani, amely révén a megtakarítások azokat az országokat segítik, melyek bajban vannak.

A disszertáció elején megfogalmazott hipotézisek az alábbiak szerint igazolódtak, illetve részben igazolódtak.

H1: A kelet-közép-európai felzárkózó országok az optimális valutaövezet elmélet kritériumaihoz jobban illeszkednek, mint az eurózóna tagok. Ezen hipotézis disszertációban történő elemzésekor az optimális valutaövezet elméleti alapjait és az elmélet továbbfejlesztéseit vizsgálom. A vizsgálat során a kelet-közép-európai országok és az Európai Gazdasági és Monetáris Unió euróövezetét alkotó országok optimális valutaövezet kritériumhoz való viszonyát is elemzem.

A vizsgálat során az **első hipotézisem igazolódott**, a kelet-közép-európai országok az Európai Gazdasági és Monetáris Unió euróövezetét alkotó országoknál jobban teljesítik az optimális valutaövezet kritériumokat. Természetesen a regionális különbségek konvergencia régiókon belül is nagyok, ezért az aszimmetrikus sokkok a kelet-közép-európai országokat is érhetik, melyeket nemzeti szinten gyorsabban lehet kivédeni.

H2: Az euró bevezetése a felzárkózó tagállamok részére előnyt jelent. Az Európai Unió tagjaként a kis és nyitott gazdaságok részére a valutaunió endogén hatásai előnyt biztosítanak. A közös valuta, az euró bevezetésének a tagállamok gazdaságára való pozitív és negatív hatásait vizsgálva, az euró bevezetése előnyösebb, mint az euróövezeten kívül maradás.

A **második hipotézis is verifikálódott** elemzéseim során, mert egy stabilitásorientált gazdaságpolitikára, az egyensúly megteremtésére törekvő, fenntartható makrogazdasági pályára lépő új tagállam számára, a régi tagállamokhoz történő közeledési folyamat (konvergencia) az euróövezet tagjaként fenntarthatóbb és egy társadalmi konszenzuson alapuló euró bevezetés számára nagyobb előnyöket nyújt, mint költségeket jelent.

Csaba László szerint az euró bevezetésének és az ahhoz szükséges Stabilitási és Növekedési Egyezmény által előírt gazdaságpolitika követésének nincs alternatívája. Nincs olyan előny, amiért érdemes lenne a Monetáris Unióhoz való csatlakozást elhalasztani [Csaba L., 2006].

H3: Az euró bevezetésének időzítéséről történő legoptimálisabb döntéshozatalhoz a maastrihti konvergencia kritériumok teljesítése, a nominális konvergencia mellett, a reálkonvergencia előrehaladási foka is döntéshozatalra befolyásoló tényező.

Elemzések azt az eredményt mutatták, hogy az új tagállamok növekedése kezdetben gyorsabb ütemű volt. A gazdasági válság 2008-as kirobbanását követően a növekedés csökkent. Az egymástól függő nominális és reálkonvergencia folyamatok egymást erősíthetik. A nominális konvergencia a strukturális változásokat segítheti elő, illetve olyan gazdasági környezetet teremt, ami magasabb gazdasági növekedést és ezáltal nagyobb egy főre jutó jövedelmet ösztönöz. A reálkonvergencia támogatja a nominális konvergencia fenntarthatóságát, ha képes javítani a termékpiaci versenyt, növelni a munkaerőpiac rugalmasságát és csökkenti az aszimmetrikus sokkok kialakulásának valószínűségét. (Soós J., 2011)

Kutatási eredményeim szerint a **harmadik hipotézis is igazolt**. A nominális konvergencia mutatók vizsgálata nem elégséges egy optimális euróbevezetési időpont meghatározásakor, szükséges kiegészíteni a reál konvergencia mutatók időszori vizsgálatával.

H4: A gazdasági válság közelebb hozza a kelet-közép-európai országok részére a konvergencia kritériumok teljesítését. A gazdasági válság hatására az Európai Unió a pénzügyi integráció átstrukturálásával, a pénzügyi szabályok szigorításával, a felzárkózó országok strukturális reformok meghozatalával járulnak hozzá a gazdasági stabilitásához. A reformok által meghozott szigorítások és ellenőrzések elősegítik a kritériumok teljesítéséhez szükséges időintervallum lecsökkentését.

A negyedik hipotézis részben igazolt. A gazdasági válság a tagállamokat szigorú stabilitási tervek kidolgozására és betartására kötelezi. Az egységes európai pénzügyi felügyeleti rendszer mellett, a kölcsönös globális függőség miatt, szükséges az egységes nemzetközi fellépés, szabályozási, felügyeleti rendszer megteremtése.

Mindezek ellenére a válság lassította a gazdasági növekedést. A konvergencia kritériumok gyorsabb teljesítésénél a gazdasági válság okozta megnövekedett államadósság csökkentéséhez szükséges időt is figyelembe kell venni, a pénzügyi piacok stabilizálódásához szükséges időintervallum is növelheti az euró bevezetéséhez szükséges időt, a válság hatására a reálkonvergencia is több időt igényel.

A JP Morgan elemzői 2016-ra várják a magyar euró bevezetését, Lengyelország és Csehország pedig valószínűleg 2017-ben vezetheti be a közös európai fizetőeszközt.

H5: A gazdasági válság következtében az Európai Unió nyugat-európai és kelet-közép-európai tagállamainak korporatív előnye származik az euróövezet kiterjesztésével. Az integráció földrajzi kiterjesztésével az integráció mélyítésével a világpiaci versenyben nagyobb súllyal tudnak fellépni.

Az Európai Unió gazdasági válságból való kilábalását, a gyors pénzügyi innovációk elleni fellépést segítik az intézményi és szabályozási innovációk: az Európai Pénzügyi Stabilitási Alap, közös platform kötvénykibocsátás, új versenyképességi paktum, a nemzetközi versenyképesség megőrzéséhez szükséges minimum elvárások kialakítása.

A Columbiái Egyetem kutatócsoportja által kidolgozott innováció a pénzügyi kormányzási kockázatközösségi hálózat, melyben az országok tagságát a globális tőke mozgások kedvezőtlen hatásainak való kitettség határozná meg. [Gál, 2010, pp.714.]

Az ötödik hipotézis igazolt, mindkét fél - az euróövezeti és a eurót bevezetni szándékozó kelet-közép-európai tagországok- részére is korporatív előnyt jelent az euróövezet kiterjesztése, azzal a kiegészítéssel, hogy a nyugat-európai országok számára nagyobb hasznot jelentett a kelet-közép-európai uniós bővítés, a kelet-közép-európai országok számára egy szabályozott pénzügyi és gazdasági háttérű euróövezethez való csatlakozás nagyobb előnyt jelent, mint az euróövezeti tagok számára a bővítés.

H6: Az Európai Unió költségvetési kerete, összetétele és regionális politikája, a lisszaboni és az EU2020 stratégiával összhangban gyorsítja a konvergencia folyamatot. Az Európai

Unió regionális politikájába épített kohéziós politika a konvergenciát segíti elő, növekedési célkitűzései húzóerőként hatnak az új tagállamokra, köztük a nyugat-európai gazdasággal leginkább integrált kelet-közép-európai országokra.

A hatodik hipotézis is igazolt. Az EU 2020 stratégiai célkitűzések egyértelműen hozzájárulnak az új tagállamok konvergenciájához. A 2007-2013-as költségvetési időszakban az uniós források fő kedvezményezettjei az új országok, melynek hosszú távú hatásai 5-10% közötti növekedési többletet eredményeznek.

*** A disszertáció készítésének zárónapja: 2010.12.22.

Az előopponensi értékelés feldolgozásának záróidőpontja 2011.08.31.

Irodalomjegyzék

- 1) Alesina, A. and Perotti, R. (2004): “The European Union: A Politically Incorrect View”, NBER Working Paper Series, Working Paper 10342, 2
- 2) Balassa, B. (1976): “Types of Economic Integration”, F. Machlup (ed.), *Economic Integration Worldwide, Regional, Sectoral*, The MacMillan Press Lmt., pp.17-31.
- 3) Barro, R. and Gordon, D. B (1983): A Positive Theory of Monetary Policy in a Natural Rate Model”, *Journal of Political Economy* 91, (August) 589-610.
- 4) Bebesy D. (2004): Az ERM II: Horgony avagy célpont?, ICEG Európai Központ, Munkafüzet 5., 2004. június
- 5) Bécsy E.— Lucz H. (2004): Az Európai Unió költségvetése és finanszírozása, Európa Füzetek 62., Budapest
- 6) Blanchard, Olivier and John Simon. (2001): “The Long and Large Decline in U.S. Output Volatility”, MIT, Department of Economics Working Paper 01-29
- 7) Borkó Tamás – Fodor Krisztina – Oszlay András (2007): Törésvonalak az Európai Unió költségvetési forrásainak elosztásában, a 2007-2013 pénzügyi keretmegállapodás kapcsán, ICEG EC, Munkafüzet 20., Budapest, június
- 8) Botos K.-Kőrösi I. (2007): Az Európai Unió a XXI. Század elején, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007
- 9) Brouck, J. (1988): “Interregional Trade and Economic Integration: a Partial Equilibrium Analysis” *Regional Science and Urban Economics* 18, pp.261–81.
- 10) Bruno, M.; Sachs, J. (1985): *Economics of Worldwide Stagflation*, Basil Blackwell, Oxford, U.K.
- 11) Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Tudományos Igazgatóság (2007): Tájékoztató az Európai Unió 7. Kutatási, Technológiafejlesztési és Demonstrációs Keretprogramjáról (2007-2013), Budapest, február
- 12) Buiter, William H. (1999): “Optimum Currency Areas: Why Does the Exchange Rate Regime Matter? With an Application to the UK, Membership in EMU”, University of Cambridge, Available from: <http://www.nber.org/~wbuiter/scotland.pdf>

- 13) Csaba L. (2006): A felemelkedő Európa, Akadémiai Kiadó, Budapest
- 14) Calmfors, L.; Drffil, J. (1988): “Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance”, *Economic Policy*, vol.6, 13-61.
- 15) Csajbók A. – Csermely Á. (2002): Az euró hazai bevezetésének várható hasznai, költségei és időzítése, MNB Műhelytanulmányok 24., 2002. április
- 16) Collins, C. (2008): The Crisis through the Lens of the History, Finance and Development, December, 18-20. o.
- 17) Darvas, Zs., Schepp, Z. (2007): Kelet-közép-európai devizaárfolyamok előrejelzése határidős árfolyamok segítségével. *Közgazdasági Szemle*, 54. 501-528.o.
- 18) Darvas Zs.- Szapáry Gy. (December 15, 2003): Business Cycle Synchronization in the Enlarged EU: Comovements in the (Soon-To-Be) New and Old Members, MNB (<http://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2004/ecbimf/pdf/szapar.pdf>)
- 19) Darvas Zs. és Gy. Szapáry (2004a): Business Cycle Synchronization in the Enlarged EU: Comovements in the New and Old Members, MNB Working Paper, 2004 February
http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbhu_mnbfuzetek&ContentID=2972
- 20) Darvas Zs. és Gy. Szapáry (2004b): Konjunktúraciklusok együttmozgása a régi és új EU- tagországokban, MNB füzetek, 2004/1, 2004. március
- 21) Darvas Zs.- Szapáry Gy. (2008 a): Az euróövezet bővítése és euróbevezetési stratégiák, Műhelytanulmányok, MT-DP-2008/19, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2008. október
- 22) Darvas Zs.- Szapáry Gy. (2008 b): Az új EU-tagországok megfelelése az optimális valutaövezet kritériumainak, Műhelytanulmányok, MT-DP-2008/27, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2008. december
- 23) Darvas Zsolt (2003): Nominális- és reálkonvergencia az EU-csatlakozás küszöbén, Kaldor-díj előadás, Budapest
www.bkae.hu/~gazdpol/0index-dl/Kaldor_lecture_Darvas.pdf 2004-05-08
- 24) Dedák I.–Dombi Á. (2009): Konvergencia és növekedési ütem, *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf., 2009. január, 19–45. o

- 25) De Grauwe P. (2002): Challenges for Monetary Policy in Euroland, *JCMS* Vol.40. No. 4. pp. 693- 718
- 26) De Grauwe, P; Mongelli F. (2004): “The Enlargement of the Euro Area and Optimum Currency Areas”, Paper Prepared for the 8th CEPR/ESI Annual Conference on ‘EMU Enlargement to the East and the West’, September 24-25, Budapest, Hosted by the Magyar Nemzeti Bank.
- 27) De Grauwe, P; Mongelli F. (2004): “The Enlargement of the Euro Area and Optimum Currency Areas”, Paper Prepared for the 8th CEPR/ESI Annual Conference on ‘EMU Enlargement to the East and the West’, September 24-25, Budapest, Hosted by the Magyar Nemzeti Bank.
- 28) Dowd, K., Greenaway, D. (1993) “A Single Currency for Europe?” *Greek Economic Review* 15 (1): 227–44.
- 29) Dornbusch, R. (2001) “Few Monies, Better Monies.” *American Economic Review* 91, (May): 238–42.
- 30) ECOFIN Tanács jelentése az Európai Unió nizzai ülése számára a bővítés árfolyammal kapcsolatos vetületeiről, Brüsszel, 2008. november 8., az Európai Unió Tanácsának 13055/00 számú sajtóközleménye
- 31) ECOSTAT: Az euró bevezetésének útja és időpontja, *Mikroszkóp* VII. évfolyam 1. szám, 2004. január
<http://www.ecostat.hu/kiadvanyok/mikroszkop/70.html>
- 32) Eichengreen B. (1992): Should the Maastricht Treaty be saved?, *Princeton Studies in International Finance*, No. 74., December, Princeton University, Princeton, New Jersey
- 33) Erhart T.-Gáspár F. (2003): Úton a Gazdasági és Monetáris Unió felé. *Európa Füzetek* 28., Budapest
- 34) EKB (2004. április 29.): Hosszú távú kamatlábak a csatlakozó országok konvergenciájának értékeléséhez – <http://www.mnb.hu>
- 35) EKB (2006): Konvergencia jelentés 2006. december

- 36) EKB (2008): Konvergencia jelentés 2008. május
(http://ec.europa.eu/economy_finance/sgp/convergence/programmes/2008-09_en.htm)
- 37) Európai Füzetek 50. (2003): A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös kiadványa, Budapest
- 38) Európai Központi Bank (2003. december 18.): Az Európai Központi Bank Kormányzótanácsának iránymutató állásfoglalása a csatlakozó országokat érintő árfolyamkérdésekről
<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/policyaccexchangeratehu.pdf> Letöltés: 2010. június 22.
- 39) EUROSTAT: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (2009. július)
- 40) (92/C 191/01) Az Európai Uniót létrehozó Szerződés és VI. CÍM GAZDASÁG- ÉS MONETÁRIS POLITIKA 1. FEJEZET GAZDASÁGPOLITIKA 104c. cikk
- 41) Ferkelt B. (2005): Konvergencia az eurózónában a közös pénz bevezetése előtt és után, *EU Working Papers* 4/2005, 3-13.o.
- 42) Friedman, M. (1953): "The Case of Flexible Exchange Rates", in M. Friedman (ed.), *Essays in Positive Economics*, Chicago: University of Chicago Press.
- 43) Flam, H. (1992): "Product Markets and 1992: Full Integration, Large Gains", *Journal of Economic Perspectives*, Vol.6, No.4, (Fall), pp.7-30.
- 44) Fleming, J. (1971): "On Exchange Rate Unification." *Economic Journal* 81 (September): 467–88.
- 45) Gerlach, H. M. Stefan. (1988): "World Business Cycles under Fixed and Flexible Exchange Rates", *Money Market, and Banking*, Vol. 20. No. 4., pp. 621-632.
- 46) Grubel, H. (1970): "The Theory of Optimum Currency Areas." *Canadian Journal of Economics* 3 (May): 318–24.
- 47) Grubel, H. (2002): *New Criteria for Optimum Currency Areas*, Emeritus, Simon Fraser University, Available from: <http://www.sfu.ca>.
- 48) Halmai P. (2007): Konvergencia és növekedés, *Fejlesztés és Finanszírozás* 2007/3. szám, 41-51. o.

- 49) Head, Allen C. (1995) “County Size, Aggregate Fluctuations, and International Risk Sharing”, *The Canadian Journal of Economics*, Vol. 28., No. 4b., pp. 1096-1119.
- 50) Hetényi G. – Iván G. – Juhász T. (2007): Magyarország hosszú távú érdekei az Európai Unió közös költségvetésének átalakítása során, Budapest, február
- 51) Horvath J. (2003): Optimum currency area theory: A selective review, Bank of Finland Institute for Economies in Transition, BOFIT Discussion Paper No. 15.
- 52) Horváth Á.- Szapáry Gy.(1999): Az európai Gazdasági és Monetáris Unió. I. és II. rész. *Külgazdaság*, 2. sz. 27–46. o. és 3. sz. 33–46. o.
- 53) Horvath, R.- Komarek, L. (2003):, “Optimum Currency Area Theory: An Approach for Thinking About Monetary Integration”, *Warwick Economic Research Papers*, The University of Warwick, Available from: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics>.
- 54) Horváth Z. (2007): *Kéziköny az Európai Unióról*, Hetedik kiadás, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 123-132. o.
- 55) Inotai A.- Szemlér T. (2007): Az EU-költségvetés átfogó reformja, Közgazdasági alapok, politikai feltételek, tagállami érdekek, különös tekintettel Magyarország szempontjaira, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, (The General Reform of the EU Budget. Economic Foundations, Political Conditions, Member State Interests, with Special Emphasis on Hungary's Positions), in: Stratégiai kutatások, 2006-2007: Kutatási jelentések. MEH – MTA, Budapest, pp. 201-219.
- 56) IMF (2008a): Global Financial Stability Report (Washington), October.
- 57) IMF (2008b): Lall, Subir, Roberto Cardarelli, and Selim Elekdag, 2008, “Financial Stress and Economic Downturns,” in World Economic Outlook (Washington), October.
- 58) Ishiyama, I. (1975): “The Theory of Optimal Currency Areas: a Survey”, *IMF Staff Papers*, IMF 22, 344-383.
- 59) Iván G. (2006): Az Európai Unió pénzügyi keretterve 2007–2013-ra – az infúzió bekötve, Közgazdasági Szemle, LIII. évf., május, pp. 428–451.
- 60) Iván G. (2008): Bevezetés az Európai Unió költségvetésébe, Osiris Kiadó, Budapest

- 61) Johnson, H.G. (1972): “The Gains from Freer Trade with Europe: An Estimate, Penguin Modern Economics Reading”, P. Robson (ed.) *International Economic Economic Integration*, Middlesex; Penguin Books Lmt., pp.340-47.
- 62) Kafka, A. (1969): “Regional Monetary Integration and the Developing Countries.” In R. Mundell and A. Swoboda (eds.) *Monetary Problems of the International Economy*. Chicago: University of Chicago Press.
- 63) Kenen, P.B. (1969): “The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View, in Mundell”, R.A. & Swoboda, A.K. (eds.), *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago University Press.
- 64) Kenen, P. B. (1969): „The Theory of Optimum Currency Areas: An Electic View”, in. R. A. Mundell and A. K. Swoboda (eds): *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago, University of Chicago Press, pp. 41–60.
- 65) Kenen, P. (1976): “International Capital Movements and the Integration of Capital Markets”, F. Machlup (ed.), *Economic Integration Worldwide, Regional Sectoral*, The MacMillan Press Lmt.
- 66) Kengyel Á. (2008a): Kohézió és finanszírozás, Akadémiai Kiadó, Budapest
- 67) Kengyel Ákos (2008b): Az európai integrációs folyamat és a közös költségvetés dilemmái, Európai Tükör XIII. évf. 7-8. szám, 2008. július-augusztus
- 68) Krugman, P. (1993): “Lessons of Massachusetts for EMU”, in F. Torres and F. Giavazzi, eds., *Adjustment and Growth in the European Union*, Cambridge University Press
<http://www.google.com/books?hl=hu&lr=&id=wAZUppWcSiUC&oi=fnd&pg=PR15&dq=Adjustment+and+Growth+in+the+European+Monetary+Union&ots=459Lrj--Bg&sig=Tkq-PvADfW1b7-H7U4aJmIL4nFo#v=onepage&q=Krugman&f=false>
- 69) Kuttor D. (2009): A gazdasági-politikai átmenet regionális hatásainak vizsgálata a visegrádi országokban 1995-től 2006-ig (Ph.D. értekezés); Miskolc, Miskolci Egyetem „Vállalkozáselméletés Gyakorlat” Doktori Iskola; 2009. p. 30.
- 70) Kydland, F.E.; Prescott, E. C. (1977): “Rules Rather than Discretion: the Inconsistency of Optimal Plans”, *Journal of Political Economy* 85, (June): 473-491.
- 71) Lámfalussy S. (2004): Az euró – Politikai kezdeményezés vagy gazdasági szükségesség?

<http://www.mindentudas.hu/lamfalussy/20040329lamfalussy22.html> Letöltés ideje: 2010. június 22.

- 72) Lombardo, G. (2002): Imperfect Competition, Monetary Policy and Welfare in a Currency Area, *Discussion Paper* 21/02, Economic Research Centre of the Deutsche Bundesbank.
- 73) Losoncz M. (2004): Európai uniós kihívások és magyar válaszok, Osiris Kiadó, Budapest
- 74) Machlup, F. (1976): "A History of Thought on Economic Integration", F.Machlup (ed.) *Economic Integration Worldwide, Regional, Sectoral*, The MacMillan Press Lmt., pp.61-85.
- 75) Martin R. (2001): EMU versus the region? Regional convergence and divergence in Euroland, *Journal of Economic Geography* 1, pp 51-80.
- 76) Marján A. (2007): Az euró kilátásai, *Európai Tükör*, 2007/9 szeptember
- 77) McKinnon, R. I. (1963): Optimum Currency Areas; *American Economic Review*, 53. (4) September, 717–725. o.
- 78) McKinnon, R.I. (2002): "Optimal Currency Areas and the European Experience", *Economics of Transition*, 10 (2).
- 79) Medve A. (2004): Magyarország csatlakozása az euróövezethez, BMF KGK GTI <http://kgk.bmf.hu/system/files/MEDVE.pdf> Letöltés ideje: 2010. június 22.
- 80) Mélitz, J. (1995): "The Current Impasse in Research on Optimum Currency Areas," *European Economic Review*, 1995, 30, 492-500.
- 81) MNB (2001): A forint útja az euróhoz, MNB Műszaki Ellátási Főosztálya Budapest, 2001. november
- 82) MNB (2010): Elemzés a konvergenciafolyamatokról a pénzügyi válság szemszögéből, 2010. május
- 83) Mongelli, F.P. (2002): "New Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling US ?", *European Central Bank*, Available from: <http://repec.org/res2002/Mongelli.pdf>.
- 84) Mundell, R. A. (1961): „A Theory of Optimum Currency Area”, *American Economic Review*, 51. (4), September, 657–665. o.

- 85) Myrdal, G. (1956): *An International Economy: Problems and Prospects*, Harper & Row Publishers, New York.
- 86) Neményi J. (2003): AZ euró bevezetésének feltételei Magyarországon, *Közgazdasági Szemle*, L. évf. 2003. június (479-504. o.)
- 87) Oblath G. – Szörfi B. (2008): Makrogazdasági konvergencia az EU új Tagországai-ban, *Társadalmi riport*, 10. évf. 1. sz. 204-225 p.
- 88) Rácz M. (2003): Az euró első négy éve – tények és felfedezések, *Közgazdasági Szemle*, L. évf., 2003. június (543-560 o.)
- 89) Ramos R., Ollero J.L., J Suriñach (2001): Macroeconomic Implications of EMU at regional level, 41st Congress of the European Regional Science Association, 29th August – 1st September 2001, Zagreb (Croatia)
- 90) Robson, P. (1987): *The Economics of International Integration*. London: Allen and Unwin.
- 91) Ricci, L. (1997): “A Model of an Optimum Currency Area,” *International Monetary Fund*, 1997, Working Paper 97/76.
- 92) Pohl, G.; Sorsa, P. (1994): “Is European Integration Bad News for Developing Countries”, *The World Bank Research Observer*, Vol.9, No.1, (January), pp.147-55.
- 93) Reynolds, A. P. and Kenen, P. B. (1980): *Asset Markets, Exchange Rates, and Economic Integration, A Synthesis* Cambridge University Press, 1980.
- 94) Rose A. K. (2008): EMU, Trade and Business Cycle Synchronization, Haas School of Business, University of California, Berkeley 36 . VOLKSWIRTSCHAFTLICHE TAGUNG 2008, www.faculty.haas.berkeley.edu/arose
- 95) Rostowski J. (2006): The Eastern Enlargement of the Eurozone, 199-225.p. Springer
- 96) Szemlér T. (2004): EU-költségvetés 2007–2013: Érdekek és Álláspontok, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest
- 97) Tavlas, G.S. (1994): “The Theory of an Optimal Currency Areas”, *Open Economics Review*, 5, 211-230. (Spring-Summer)
- 98) Tavlas, G.S. (2004): “Benefits and Costs of Entering Eurozone”, *Cato Journal*, vol.24, Nos. 1-2

- 99) Tinbergen, J. (1965): *International Economic Integration*, Elsever Publishing Company, Amsterdam.
- 100) Triche J. C. (2003): Optimal currency areas and implementation of economic policies, Banque de France Bulletin Digest, No 120- December 2003
- 101) Tower, E.; Willet, Thomas (1976): “The Theory of Optimal Currency Areas and Exchange Rate Flexibility”, *International Finance Section*, No.11, Princeton University, Department of Economics.
- 102) Turján A. (2003): Az euróról gyakorlati szempontból, Európa füzetek 43., A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös kiadványa, Budapest
- 103) Szalayné Sándor E. (2003): Az Európai Unió közjogi alapjai, I. kötet, Dialóg Campus Kia, Budapest- Pécs
- 104) Zsugyel J. (2004): Területi fejlettségi különbségek kialakulására ható tényezők vizsgálata az Európai Unió 27 tag- és tagjelölt államának régióiban. Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek pp 98-111.
- 105) Yüceol (2006): Why European Union is not an optimal currency area: the limits of integration, *Ege Academic Review* Vol.6. , Issue 2, 59-72
- 106) Viner, J. (1950): *The Customs Union Issue*, New York, Carnegie Endowment for International Peace.
- 107) Viner , J. (1972): “The Economics of Customs Unions, Penguin Modern Economics Reading”, P.Robson (ed.) *International Economic Integration*, Middlesex; Penguin Books Lmt., 31-46.

Internetes források:

- <http://cegvezetes.cegnet.hu/2003/6/forint>
- http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html
- <http://delicious.com/fszekeu>
- <http://ec.europa.eu/budget>
- <http://www.euvonal.hu>
- <http://www.hik.hu>
- <http://hufp6.tetalap.hu>
- http://ec.europa.eu/economy_finance/sgp/convergence/programmes/2008-09_en.htm
- http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/index_en.htm
- http://europa.eu.int/comm/education/policies/rec_qual/recognition/index_en.html
- <http://www.enterpriseurope.hu/>
- <http://www.mtakpa.hu/kpa/kereso/slist.php?kozid=17497>
- http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qkt003.html
- <http://www.youtube.com/eutube>
- <http://www.mobilitas.hu>
- <http://www.nyitottegyetem.pte.hu/>
- <http://www.okm.gov.hu>
- http://www.rubicon.hu/magyar/oldal/1944_julius_22_letrehozzak_a_bretton_woodsirendszert
- <http://www.scholarship.hu>
- <http://www.tka.hu>
- <http://www.ugyvezeto.hu/cikk/18309/miert-jo-az-euro-vagyis-a-kozos-penz-elonyei?area=452>
- <http://vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/kozos-celok-2011-re-magyarorszag-a-koltsegvetesi-szigor-hive-327659>

1. sz. melléklet: Maastrichti kritériumok

Szerződés IV. Cím 1. Fejezet 104c. cikke:

" (1) A tagállamok kerülnek a túlzott költségvetési hiányt.

(2) A Bizottság figyelemmel kíséri a tagállamok költségvetési helyzetének, államadós-
ság-állományának alakulását a jelentős mértékű eltérések feltárása érdekében. Különösen a
költségvetési fegyelem betartását vizsgálja az alábbi két kritérium alapján:

a) a tervezett vagy tényleges költségvetési hiánynak a bruttó hazai termékhez viszonyí-
tott aránya túllép-e egy meghatározott referencia értéket, kivéve ha

- az arány jelentős mértékben és folyamatosan csökkent, és elért egy, a referencia ér-
tékhez közeli szintet; vagy
- a referencia érték túllépése csak kivételes és átmeneti, és az arány közel marad a re-
ferencia értékhez;

b) az államadóságnak a bruttó hazai termékhez viszonyított aránya túllép-e egy megha-
tározott referencia értéket, kivéve ha az arány elegendő mértékben csökken, és kielégítő
ütemben közelít a referencia értékhez.”

A referencia értékeket a Szerződéshez csatolt a túlzott hiány esetén követendő eljárásról
szóló jegyzőkönyv határozza meg. A jegyzőkönyv 1. cikke tartalmazza a 104c. cikk (2)
bekezdésében említett referencia értékeket:

„ - 3% a tervezett vagy tényleges költségvetési hiánynak a bruttó hazai termékhez viszo-
nyított arányára vonatkozóan;

- 60% az államadóságnak a piaci árakon számított bruttó hazai termékhez viszonyított
arányára vonatkozóan.”

A tagállamok a tervezett és tényleges hiányukról, adósságuk szintjéről rendszeresen tájé-
koztatják a Bizottságot.

A Szerződés 109j11. cikke

„(1) A Bizottság és az EMI¹² jelentést tesz a Tanácsnak arról, milyen előrehaladást tettek a tagállamok kötelezettségeik teljesítésében a gazdasági és monetáris unió megvalósítása terén.”...

”A jelentések vizsgálják továbbá a fenntartható konvergencia magas fokának elérését, elemezve, hogy a tagállamok milyen mértékben feleltek meg a következő kritériumoknak:

- az árstabilitás magas fokának elérése; ez olyan inflációs ráta esetén áll fenn, amely közel esik az árstabilitás tekintetében legjobb eredményt felmutató legfeljebb három tagállaméhoz;

- az állam pénzügyi helyzetének fenntarthatósága; ezt olyan költségvetési egyenleg elérése mutatja, amely nem rendelkezik a 104c. cikk (6) bekezdése értelmében vett túlzott hiánnyal;

- az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusa által előírt normál ingadozási sávok betartása legalább két évig anélkül, hogy egy másik tagállam valutájával szemben leértékelésre kerülne sor;

- a tagállam által elért konvergencia és a tagállamnak az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusában való részvételének fenntarthatósága, ami a hosszú távú kamatszintben tükröződik.

(2) E jelentések alapján a Tanács a Bizottság ajánlása alapján, minősített többséggel megállapítja, hogy:

- az egyes tagállamok teljesítik-e a közös valuta bevezetéséhez szükséges feltételeket.”

A konvergencia kritériumokról szóló jegyzőkönyvben határozták meg a részleteket, az 1. cikk az árstabilitásra, a 2. cikk a költségvetési helyzetre vonatkozó kritérium, a 3. cikk az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusában való részvételre vonatkozó kritérium, a 4. cikk a kamatkritériumot szabályozza a következők szerint:

¹¹ 109j. cikk az 1997-es Amszterdami Szerződésben újraszámolás után 121. cikk.

¹² EMI: 1994. január 1. - 1998. június 1-ig működő frankfurti székhelyű intézmény, az Európai Központi Bank elődje. Feladata kialakítani a Központi Bankok Európai Rendszere feladatainak ellátásához szükséges szabályozást, szervezeti és logisztikai keretet.

„1. cikk

Az e szerződés 109j. cikke (1) bekezdésének első francia bekezdésében említett árstabilitási kritérium azt jelenti, hogy egy tagállam fenntartható árstabilitással és a vizsgálatot megelőző egy éves időszakon keresztül az árstabilitást illetően legjobb eredményt felmutató legfeljebb három tagállam átlagos inflációs rátáját legfeljebb 1,5 százalékponttal meghaladó inflációs rátával rendelkezett. Az inflációt a fogyasztói árindex segítségével összehasonlítható alapon, a tagállami fogalom meghatározások közötti eltérések figyelembevételével kell meghatározni.

2. cikk

Az e szerződés 109j. cikke (1) bekezdésének második francia bekezdésében említett állami költségvetési helyzetre vonatkozó kritérium azt jelenti, hogy a vizsgálat időpontjában a tagállam nem áll a Tanács által a túlzott hiány fennállásáról e szerződés 104c. cikke (6) bekezdésének értelmében hozott határozat hatálya alatt.

3. cikk

Az e szerződés 109j. cikke (1) bekezdésének harmadik francia bekezdésében említett, az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusában történő részvételre vonatkozó kritérium azt jelenti, hogy egy tagállam a vizsgálatot megelőző legalább két éven keresztül komoly feszültségek nélkül az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusa által előírt normál ingadozási sávokon belül maradt. Így különösen azt, hogy ugyanezen időszak alatt a tagállam saját kezdeményezésére nem értékelte le valutájának bilaterális középárfolyamát valamely másik tagállam valutájával szemben.

4. cikk

Az e szerződés 109j. cikke (1) bekezdésének negyedik francia bekezdésében említett kamatokra vonatkozó konvergenciakritérium azt jelenti, hogy egy tagállam a vizsgálatot megelőző egy éves időszakon keresztül az árstabilitást illetően legjobb eredményt felmutató legfeljebb három tagállam átlagos nominális hosszú távú kamatát legfeljebb 2 százalékponttal meghaladó kamattal rendelkezett. A kamatokat a hosszú lejáratú államkötvények vagy azokkal összehasonlítható értékpapírok alapján, a tagállami fogalom meghatározások közötti eltérések figyelembevételével kell meghatározni.

5. cikk

Az e jegyzőkönyv alkalmazásához felhasználandó statisztikai adatokat a Bizottság biztosítja.

A Szerződés 104c. cikke (3) bekezdése ezt írja:

„Ha egy tagállam nem felel meg az egyik vagy mindkét kritériummal kapcsolatos követelményeknek, a Bizottság erről jelentést készít. A Bizottság jelentése figyelembe veszi, hogy a költségvetési hiány meghaladja-e az állami beruházások kiadásait, valamint minden egyéb érdemleges tényezőt, beleértve a tagállam közép távú gazdasági és költségvetési helyzetét.

A Bizottság jelentést készíthet akkor is, ha a kritériumokkal kapcsolatos követelmények teljesítésétől függetlenül azon a véleményen van, hogy egy tagállamban túlzott hiány kialakulásának veszélye áll fenn.”